

M M A A A A A A A A A A A A A A A A

A A A A A A A A A A A A A A A A A A

A A A A A M A A A A A A A A A A A A

A A A A A A B A A A A A

A A A A A A A A A A

Dates de la intervenció: 1 de juliol / 15 de setembre de 2013

Núm. Expedient DGPC: R/N 470 K121-B 2013-1-9973

Arqueòleg director de la intervenció:
José Manuel Espejo Blanco

Mataró, maig de 2015

1. FITXA TÈCNICA
2. INTRODUCCIÓ
3. ENTORN GEOLÒGIC I GEOGRÀFIC
4. NOTÍCIES HISTÒRIQUES I INTERVENCIONS ANTERIORS
5. MOTIVACIONS I OBJECTIUS DE LA INTERVENCIÓ
6. METODOLOGIA
7. DESCRIPCIÓ DELS TREBALLS I DE LES TROBALLES
8. CONCLUSIONS
9. BIBLIOGRAFIA
10. FITXES DE LES UNITATS ESTRATIGRÀFIQUES
11. MATERIALS MOBLES
 - 11.1 Inventari
12. DOCUMENTACIÓ GRÀFICA
 - 12.1 Documentació planimètrica
 - 12.2 Documentació fotogràfica

□□ □□□A □□□□□A

□□M □□ A □□□□□□□□□□	Trafalgar, 80-82 / Passeig de Lluís Companys, 13-21
□B□A□□□	Ciutat Vella i l'Eixample (Barcelona)
□□□□□□□A□□□□ □□M □□□□□□ a□ b □at□□ □□□□□□	X: 431432.0 Y: 4582484.3 Z: 11'00-5'20 m s.n.m.
□□□□□□□	Zona urbana
□□□□□ □□□□□□□□□□□□	Preventiva terrestre
□□A□□□□ □□A□□□□□□A□	Control i/o excavació
□A□□□□ □□□□□□□□□□□□	1 de juliol / 15 de setembre de 2013
□□□M□□□□□	JOSEL, SL.
□□□□□ □□□□□□	Direcció: José Manuel Espejo Blanco

Aquesta memòria recull els resultats de la intervenció arqueològica (Codi: 047/13) que es va desenvolupar al carrer de Trafalgar, 80-82 i passeig de Lluís Companys, 13-21 (districtes de Ciutat Vella i l'Eixample, Barcelona), amb motiu dels treballs de connexió dels col·lectors dels carrers esmentats [Plànol 1]. En el carrer de Trafalgar s'havia de realitzar la connexió entre el nou col·lector que s'està construint en el Passeig de Lluís Companys i el preexistent allí —que actualment desemboca en un tram del Rec Comtal— i d'aquesta forma poder anul·lar aquest tram del Rec, que posteriorment, més al sud, passa pel solar on s'ha d'executar la construcció d'un hotel de nova planta. El promotor de l'obra és l'empresa Núñez i Navarro, la direcció de la mateixa va ser assumida per l'empresa CLABSA. Clavegueram de Barcelona, S.A., i com a contractista l'empresa FCC¹.

L'obra es divideix en tres fases:

- Fase 1. Excavació d'uns 30 metres a l'interior del col·lector ja existent en el Passeig de Lluís Companys (entre els números 13-17) doncs s'ha de modificar la cota per sota de la solera.
- Fase 2: Tram intermedi de l'obra. Es tracta d'una rasa a cel obert, d'uns 30 metres de llargària (entre les finques 17-21 del mateix passeig), 1'6 metres d'amplada i entre 4-4'5 metres de profunditat.
- Fase 3: Rasa a cel obert, també d'uns 30 metres de longitud (entre els números 80-82 del carrer de Trafalgar), amb 1'6 metres d'amplada i 4'5-5 metres de profunditat.

La direcció arqueològica d'aquesta intervenció (Codi: 047/13) ha estat assumida per l'arqueòleg José Manuel Espejo Blanco de l'empresa ATICS S.L. Gestió i Difusió del Patrimoni Arqueològic i Històric, i sota supervisió del Servei d'Arqueologia i

¹ En aquest punt, no podem deixar de reconèixer i agrair la total i absoluta col·laboració que la direcció arqueològica ha trobat en tots els agents implicats en l'execució de l'obra, tant des de CLABSA —en les persones de Marta Gamas i Hèctor Panizo—, com des de FCC —el cap d'obra Félix Martínez i l'encarregat general Alfonso Carmona—. En tot moment s'ha cuidat meticulosament que, amb motiu de les consecutives troballes arqueològiques efectuades al llarg de la realització dels treballs, es compliren els protocols d'actuació i tractament de les restes que exigeix en cada cas la Llei 9/1993 de 30 de setembre del Patrimoni Cultural Català, i el Decret 78/2002 de 5 de març de 2002, del Reglament de Protecció del Patrimoni Arqueològic i Paleontològic, procedint sempre en avinença amb els responsables de l'administració competent, Serveis d'Arqueologia de la Generalitat i de l'Ajuntament de Barcelona.

Paleontologia de la Generalitat de Catalunya i del Servei d'Arqueologia de l'Ajuntament de Barcelona que en va redactar el projecte d'intervenció arqueològica.

L'exigència de la supervisió arqueològica ve donada perquè aquest indret es troba en un espai inclòs en una "Zona d'Interès Arqueològic" d'un eminent valor, donat que es està relacionat amb un sector històric molt important de Barcelona. Amb aquesta actuació es compleixen les exigències de la Llei 9/1993 del Patrimoni Cultural Català i el Decret 78/2002 del Reglament de Protecció del Patrimoni Arqueològic i Paleontològic.

Les tasques arqueològiques van desenvolupar-se entre els dies 1 de juliol i 15 de setembre de 2013.

□□ □□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□□

La ciutat de Barcelona es troba dins d'un terme municipal que s'estén a la costa de la mar Mediterrània en una plana d'uns 5 km. d'amplària (l'extensió total del terme és de 91,41 km²), limitada al nord-oest per la serra de Collserola (que culmina a 512 m al cim del Tibidabo), entre els sectors deltaics del Llobregat i el Besòs. La seva funció de capital ha estat sens dubte afavorida per la situació geogràfica d'aquesta plana, on conflueixen els dos grans eixos de comunicació que travessen en direcció nord-sud la Catalunya central (el Llobregat i l'eix dels rius Besòs-Congost-Ter) i que accedeixen a la ciutat a través del congost de Martorell el primer i del coll de Finestrelles, sota el turó de Montcada, el segon.

El Barcelonès comprèn el territori estès entre la Mediterrània i la Serralada Litoral, en el tram conegut per serra de Collserola, és a dir, entre els estrets de Martorell i de Montcada, per on els rius Llobregat i Besòs, respectivament, s'encaminen a la mar. Des del punt de vista de la morfologia, és fàcil identificar, al Barcelonès, dues grans unitats: Collserola i el Pla de Barcelona, que és a on s'ubica la ciutat de Barcelona, i per tant és la unitat morfològica que ens interessa.

El Pla de Barcelona és limitat per la Serralada de Collserola, i a migjorn, per la falla que segueix, ran de mar, des de Garraf i el turó de Montjuïc que és el punt més elevat, pels turonets dels Ollers, del Tàber, de les Fazies, de la Bota, fins el turó de Montgat, més enllà del Besòs.

La falla, originada al moment de la fractura del Massís Catalano-Balear, dibuixà el que, a grans trets, havia de ser la costa catalana. Per això, el pla inclinat del peu de Collserola és de basament paleozoic i d'estructura tabular, havent estat afectat per tots els moviments orogènics alpins. En el miocè i el pliocè, damunt del sòcol paleozoic se sedimentaren dipòsits marins, dels quals són testimonis el seguit de turons suara anomenats. El Pla, que des de Collserola va baixant suaument i d'una manera regular, en el punt de contacte entre la Ciutat Vella i l'Eixample, es produeix una ruptura de continuïtat amb la presència d'un salt o esglaó d'uns vint metres, clarament visible en la morfologia urbana. Aquest tall va ser aprofitat per la defensa, recolzant-hi les muralles, o per a l'economia, instal·lant a les Moles diversos molins aprofitant el sallent.

Així doncs, el Pla es pot dividir en tres sectors: El Pla inclinat, els turons arran de mar, i el pla de baix, que correspondria a la zona compresa entre l'esglaó i el mar. En aquest sector hi dominen materials al·luvials més fins aportats per rieres, torrents i les aigües d'escorrentiu que baixen de la serra i, també, dels corrents marins. Aquesta acció sedimentària de la plataforma presenta una sèrie de característiques que ha permès definir-la com un procés cíclic. Sembla que allà on l'efecte dels torrents no ha estat tan violent, es poden diferenciar tres nivells que es superposen quasi sempre en el mateix orde i que es repeteix cíclicament unes tres vegades, és per aquest motiu que se'l coneix com "tricycle". Aquests nivells son de baix a dalt:

- Argiles vermelles de procedència col·luvial i que seria la conseqüència d'un sòl format en condicions de clima semblant al de les regions tropicals humides, es a dir, una fase humida i una altra de seca.
- Llims groguencs d'origen eòlic, loess, i que sembla que es formarien amb un clima sec i fred.
- Per últim, trobem el torturà, aquestes crostes calcàries s'haurien format en períodes de transició entre els dos climes anteriors, és a dir, més humit que durant el loess perquè hi hagués circulació de carbonat càlcic, però més càlid que el primer nivell, per tal que s'evaporés l'aigua.

En aquest nivells anirien incidint els diferents torrents i rieres, encaixant-se i produint formacions al·luvials i col·luvials de llims i argiles poc consolidades, la qual cosa explicaria l'aparició esporàdica de llengües de còdols i graves que trenca aquest cicle.

□□ □□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□□□□□ **A**□□□□□□□□

Els orígens de la ciutat de Barcelona se situen al Mont Tàber, molt a prop del mar i dominat al sud pel promontori de Montjuïc, que facilita la defensa del seu litoral. Ben aviat, però, els límits s'anaren expandint pel pla, on només s'aixequen, cap al nord, els turons de Monterols, el Putget, la Creueta, el Carmel, la Muntanya Pelada i el turó de la Peira.

Des del punt de vista urbanístic, podem diferenciar tres zones dins la ciutat. Prop del mar i dominat al sud pel gran promontori de Montjuïc hi ha el nucli antic, que resta emmurallat fins la desaparició de les muralles, a mitjans del segle XIX. Aquest espai inclou d'una banda, un nucli central conegut com a barri gòtic que correspon, *lato sensu*, a la primitiva ciutat romana. Al seu voltant hi trobem tot un seguit de petites viles que es van formar en època medieval, dins el perímetre de les muralles aixecades al segle XIII. Aquestes viles noves són els actuals barris coneguts amb els noms de les esglésies que els centralitzen: del Pi, de Santa Anna, de Sant Pere, de Santa Maria del Mar i de la Mercè. Els darrers sectors del nucli antic de la ciutat, és a dir, la Rambla i el Raval, començaren a ser urbanitzats quan quedaren inclosos dins el tercer recinte fortificat de la ciutat que es bastí al llarg de la segona meitat del segle XIV.

En segon lloc, tenim tot un seguit de pobles que neixen entorn de la ciutat i que n'acabaran formant part a finals del segle XIX. Per últim hi trobem l'Eixample, una àmplia zona quadriculada, de carrers amples, planificada a la segona meitat del segle XIX, seguint el Pla d'Ildefons Cerdà, quan ja s'havien enderrocat les muralles que impedièn el creixement urbanístic de Barcelona.

La intervenció s'ha desenvolupat en el límit entre els districtes de Ciutat Vella i l'Eixample, concretament a la cruïlla entre el carrer de Trafalgar, 80-82 i el passeig de Lluís Companys, 13-21, al costat de l'Arc de Triomf. En aquesta zona conflueixen quatre elements i circumstàncies històriques que van deixar la seva empremta històrica i arquitectònica a la ciutat, i que volem destacar especialment perquè han trobat el seu reflex en la intervenció que hem portat a terme amb motiu de les obres del nou col·lector: el pas del Rec Comtal, les vies de Ribes i d'Horta d'entrada a la ciutat, la construcció dels baluards en època moderna i la celebració de la Primera Exposició Universal l'any 1888.

l Rec Comtal²

Tot sembla indicar que l'origen del Rec Comtal està relacionat amb una antiga conducció romana del segle I d.n.e., que portava aigua fins al recinte emmurallat de la colònia de *Barcino*. Aquest origen queda reflectit fins i tot als informes que a finals del segle XIX i principis dels XX redacten la comunitat de regants i l'Ajuntament, pels litigis entorn a la propietat i ús de l'aigua. Es tracta d'una estructura hidràulica de primera magnitud, construïda a l'alta Edat Mitjana i que perdurà fins al segle XIX com un dels principals abastadors d'aigua a la ciutat. La hipòtesi més extensa —recolzada per nombrosa documentació medieval— afirma que va ser obra del comte Mir (954-966), que aprofita aquest corrent d'aigua, no ja reconstruint els aqüeductes, doncs en aquella època no s'estilaven aquestes construccions, sinó convertint-lo en una sèquia o rec per a regar els camps (doncs feia funcionar tot un sistema de sèquies subsidiàries al llarg del seu recorregut), moure les moles dels molins fariners i drapers, i abastir d'aigua les incipients indústries de la ciutat. La seva funció principal, doncs, no era proporcionar aigua de boca, car a època medieval la majoria d'aigua per beure dins de la ciutat s'aconseguia mitjançant pous, a Barcelona hi ha una gran quantitat d'aigua freàtica de bona qualitat, que ha estat utilitzada al llarg de la història. És a dir, el Rec seguiria un traçat semblant al de l'aqüeducte però amb un curs més sinuós determinat per la major necessitat energètica per a moure els pesats molins que van aparèixer en tot el seu recorregut.

L'administració del Rec està documentada des del segle XIII a partir de la figura del Batlle general, funcionari que administrava el patrimoni reial, el qual tenia plenes competències sobre les aigües públiques, rius, riberes i molins, entre d'altres. Per sota del Batlle general, apareix al segle XIV la figura del Batlle d'aigües i administrador de molins reials de la ciutat i territori de Barcelona que està directament implicat en els afers del Rec. Aquests càrrecs van quedar dissolts pel Decret de Nova Planta i les seves funcions van passar a mans de la Intendència, organisme creat aleshores.

Es desconeix com seria el Rec original del segle X donat que al llarg del temps ha patit diverses remodelacions. Sí sabem, però, que era un canal a cel obert, d'una amplada que variava segons el traçat. Els murs eren de carreus de pedra de Montjuïc, units amb morter de calç, amb el fons de terra natural, sense cap recobriment especial. Al

² CARTA ARQUEOLÒGICA DE BCN: <http://cartaarqueologica.bcn.cat/3426>; CONILLERA (1991); MARTÍN (1999, 2000); MARUGAN (1993); PAGÈS *et alii* (1989).

llarg del recorregut hi havia ponts, majoritàriament de pedra, que facilitaven el seu creuament. La neteja regular del fons del Rec al llarg dels anys no ha permet la conservació dels materials del primer moment de la seva construcció.

Amb un recorregut proper als 12 km, la captació d'aigua s'iniciava al marge dret del riu Besòs, a l'alçada de l'actual Montcada i Bifurcació. El Rec discorria al peu del vessant nord del turó de Montcada, penetrava al Pla de Barcelona per Vallbona, creuava els termes de Sant Andreu de Palomar i Sant Martí de Provençals, seguia pel barri de Marina, entrava a la ciutat de Barcelona pel Portal Nou³, seguia pels carrers del Rec Comtal, Basses de Sant Pere, Tantarantana i del Rec i arribava al mar al barri de la Barceloneta. En el decurs dels segles el seu recorregut sofrí algunes variacions, especialment en el seu tram final. L'any 1715 fou desviat amb motiu de la construcció de la Ciutadella i el 1822 es tornà a modificar el tram final, aquesta vegada per motius de salubritat. En principi el Rec era construït per un canal a cel obert, que en els seus orígens, i al llarg dels primers segles d'existència, gran part de la seva trajectòria no devia incorporar cap tipus d'estructura constructiva que la definís lateralment. El Rec era constituït, per tant, únicament per un canal de terra excavat, amb una amplada aproximada de 4 metres a l'aire lliure, amb marges a cadascun dels costats pel pas de persones i bestiar. Aquests marges haurien estat definits per canyissars que farien la funció de contenció. Només en alguns casos els marges estaven reforçats per parets d'obra.

La importància del Rec a Barcelona es fa palesa si considerem que al segle XVI es pot constatar un desequilibri d'ocupació de l'espai, de manera que el 14% de la superfície de la ciutat acull el 41% de la població. L'explicació es troba en el fet que les activitats bàsiques eren concentrades entorn a tres elements estructurals: el Rec, el mercat i el port. Per això, per exemple, la zona de Sant Pere de les Puel·les i Portal Nou es van convertir en àrea industrial d'aquest sector, perquè el canal entrava a la ciutat per aquets barris.

Al llarg del segle XIII es produeix una expansió demogràfica de la ciutat que genera una forta demanda de productes agrícoles. Associada a aquesta expansió agrícola

³ Està generalment acceptat que la configuració i ubicació dels portals d'entrada a la ciutat construïts en època medieval estava condicionat, en bona part, per l'aprofitament dels accidents geogràfics (llits de torrents i rieres), les obres públiques (Rec Comtal o clavegueres) o una combinació d'ambdues. La presència del Portal Nou en aquest punt reafirmaria la hipòtesi que el traçat original del Rec passava per aquest punt, i no a través del carrer de Trafalgar, com succeeix en l'actualitat.

apareix una zona coneguda com “Hort i vinyet” de Barcelona, un territori proper al nucli urbà, on la ciutat exercia plena jurisdicció, i que s’estenia des de la riera d’Horta fins al Coll de Codines i del Puig Aguilar i Collserola fins al mar. Al llarg del segle XVIII, el regadiu s’estengué força a Catalunya, i en particular al Pla de Barcelona i es desenvolupà la xarxa de regatge del Rec. Però vers la fi del segle, el cabal hauria estat insuficient per assegurar el funcionament dels nous molins que hi havia en aquells moments, el manteniment del regadiu i l’aprovisionament d’aigua a Barcelona. Per tal de resoldre aquesta escassetat es construï el 1778, una mina sota el llit del riu Besòs. El sistema de filtració de les aigües freàtiques del Besòs permet disposar de volums més abundants i segurs. A partir d’aquest moment l’Ajuntament de Barcelona decideix allargar la mina (1822) sota la direcció d’una Junta constituïda per representants de totes les jurisdiccions afectades. Aqueix mateix any es crea la Societat d’Usuaris interessats en el Rec Comtal i els molins. En 1852 comencen les obres de l’última ampliació de les mines del Besòs. Aquesta conducció acaba en el repartidor del “Reixegó” on els regants i els molins es reservaven en exclusiva les dues terceres parts del cabal de les mines de Montcada. La superfície regada s’amplia i es modernitza la infraestructura de repartició de l’aigua.

Així, durant el període de 1822-1852, el cabal procedent de les mines de Montcada va ser el principal subministrament a la ciutat de Barcelona, la qual cosa va permetre la modernització del conjunt del sistema de distribució intramurs, però en canvi els molins es troben en regressió encara que hi ha un augment de l’activitat industrial per la localització de fàbriques, bàsicament tèxtils, en Sant Martí de Provençals i Sant Andreu de Palomar. Quant al regadiu, es manté la importància que tenia en el segle XVIII. El mercat s’especialitza i es produeix una substitució progressiva de cereals i llegums per hortalisses i verdures. Aquest regadiu se situava en el costat oriental, entre el riu Besòs, la Mediterrània, Barcelona i la Ciutadella.

A partir d’aquest moment la sèquia sofrirà constants i petites modificacions. Bàsicament pel projecte i construcció de l’Eixample i per la forta expansió demogràfica, industrial i urbanitzadora dels pobles pròxims a la Ciutat Comtal. La sèquia es cobriria i desviaria en diferents trams per a obrir carrers, la construcció de clavegueres i la formació d’illes segons el projecte Cerdà. Aquest projecte acabaria amb el regadiu en la zona situada entre Ciutat Vella i Sant Andreu de Palomar. Inclús amb el descens de la superfície regada i del nombre d’usuaris de les aigües del Rec, l’horta del Pla de Barcelona seguirà sent el sector amb més vitalitat, especialment en els pobles de Sant

Martí de Provençals i de Sant Andreu de Palomar, en canvi a la zona de Ciutat Vella queda integrat en la xarxa de clavegueram.

La desaparició del Rec Comtal es va accelerar a mitjan segle XX. Com a conseqüència del gran creixement demogràfic dels anys 60 bona part del seu recorregut és va aprofitar per al traçat del clavegueram de Barcelona i els terrenys que regava van passar a ser ocupats per usos residencials i, especialment, industrials. Actualment els únics trams a cel obert del Rec es troben en el barri de Ca Sant Joan a Montcada i Reixac i en la plaça Primer de Maig en el barri de Vallbona, a Barcelona.

El camí de Ribes i d'Horta entrava a la ciutat⁴

A banda de la presència del traçat del Rec Comtal, en aquest lloc de la ciutat es documenten també les restes de dos dels camins que, des de llevant, es dirigien a la ciutat entrant a través de Portal Nou: les vies de Ribes i d'Horta.

D'origen romà, la Via de Ribes pervisqué al llarg dels segles i en tenim coneixement a partir de la documentació medieval i moderna, encara que el registre arqueològic efectuat —allí on s'ha documentat— no proporciona cap evidència d'estratigrafia o de nivells d'ús anteriors a la segona meitat del segle XII⁵. La seva amortització s'ha documentat al segle XVI. Ja des dels seus orígens, l'itinerari principal entrava al pla de Barcelona procedent del nord pel pas de Montcada, a la vall del Besòs, i el seu traçat restà perpetuat entrant a la ciutat pel costat est a través del Portal Nou, des del qual seguia pels carrers de Portal Nou, dels Carders, dels Corders i de la Bòria, i a l'altra banda de la ciutat romana pels carrers de la Boqueria i de l'Hospital. Aquest camí era conegut en època medieval com a "Via Francisca", degut al fet que era la via que menava cap a França, i només posteriorment, ja en època moderna, fou denominada via de Ribes.

La seva tipologia constructiva era de factura senzilla on prevalia principalment l'eficàcia i funcionalitat. En termes generals i amb algunes excepcions, els paviments de la via es trobaven disposats, directament, sobre les argiles naturals, una capa de

⁴ SUBIRANAS (2009); MEMÒRIA DELS BARRIS. EL CAMÍ D'HORTA (2012): <http://memoriadelsbarris.blogspot.com.es/2012/06/el-cami-dhorta.html>.

⁵ No obstant, sovint es duen a terme neteges dels camins i, sobretot, també rebaixos dels paviments antics abans de la construcció de nous nivells, un fet prou habitual en les calçades amb una llarga constància cronològica; sense que es puguin descartar modificacions de traçats de la via original.

graves barrejades amb sorres i argiles, totes elles compactades que creaven una zona de circulació molt endurida.

Per la seva banda, la Via d'Horta és un altre camí antic d'entrada (i sortida) a la ciutat pel Portal Nou i unia la capital del Principat amb l'antic poble d'Horta. Sembla que en el seu origen es troben els grans senyors propietaris de la major part de les terres de la contrada, que van bastir les seves residències d'estiu tot fugint d'una ciutat massificada dins de les seves muralles. L'estat del camí era en general pèssim pel fet de coincidir amb el llit de la riera d'Horta i altres torrents. Això suposava que en temps de pluges el seu pis esdevenia gaire bé intransitable.

Ha estat constatada la seva presència de forma paral·lela al costat est del Rec Comtal, conservant una seqüència estratigràfica des del segle XIII⁶ fins al segle XVII, moment en què degué desaparèixer o desviar el seu itinerari. Tal i com succeïa com la Via de Ribes, una petita part d'aquesta calçada es troba fossilitzat dins l'urbanisme de la ciutat actual, encara que en aquest cas en un grau molt menor, però podem encara intuir l'existència d'aquesta via dins d'una de les illes de l'Eixample, a la cantonada entre el carrer d'Ali Bei i el carrer Roger de Flor.

En el segle XIII la pavimentació documentada presenta dos nivells constituïts per una capa de terra de preparació-anivellament inferior, i una superior, formada per una matriu de terra argilosa barrejada amb graves i sorra que constituïa el veritable nivell de circulació. A finals del segle XIV, però, es produeix una important transformació, doncs en aquest moment la calçada fou pavimentada mitjançant un empedrat de pedres mitjanes, amb disposició irregular però que ofería un paviment força anivellat. Aquesta pavimentació perdurà, gairebé íntegre, fins la seva amortització al llarg de la primera meitat del segle XVII⁷. La seva amplada verificada oscil·la entre els quatre i cinc metres, dependent del tram.

⁶ Encara que a nivell documental es constata la seva existència ja a mitjans del segle XI. Aquesta discrepància es podria explicar per les mateixes causes que en el cas anterior (nota al peu 5).

⁷ No obstant, sembla que aquest empedrat només es va realitzar en aquest tram pròxim a la capital, perquè segons textos del cronista Baró de Maldà (finals del segle XVIII i inici del XIX) en la major part del seu recorregut no va deixar de ser mai un camí de terra precari i que s'inundava sovint.

Muralla de Barcelona⁸

Durant els segles XII i XIII Barcelona entra en una etapa de gran creixement urbanístic, amb l'expansió planificada dels burgs, gràcies a la iniciativa de la Corona, o bé en relació amb la iniciativa privada, com la fundació de nous convents sota el patrocini de les ordres mendicants de franciscans i dominics. Tot aquest creixement urbanístic calgué integrar-ho dins de la trama urbana de la ciutat, sobretot a nivell defensiu, i fou per aquest motiu que s'habilitaren nous portals a les vies d'entrada fora del nucli murat, configurant-se uns nous límits que van marcar el futur nou traçat del llenç medieval. Aquest procés es manifestà primerament en forma de viles noves a l'entorn dels camins que s'iniciaven de les quatre portes obertes al recinte fortificat romà, i més tard amb l'ocupació d'espais intermedis, sense planificació urbanística i separats de l'urbs per rieres i boscos.

A mitjans del segle XIII la ciutat ocupava unes 250 hectàrees i tenia una població que superava els 30.000 habitants, dedicats preferentment al comerç, la navegació i la producció artesana, encara que no n'eren absents l'agricultura i la ramaderia.

El creixement urbà augmentà les necessitats defensives de la ciutat, fet que obligà a Jaume I a aixecar una cercle emmurallat més ampli. La construcció del nou recinte s'inicià a la segona meitat de la centúria, molt possiblement a l'estil d'una "vila closa", que marcaria un punt d'inflexió cap a unes fortificacions permanents, però no és fins el 1285, amb Pere el Gran i en plena confrontació amb França, que es pot parlar d'una política de construcció d'un clos unitari. Com descriu la Crònica de Bernat Desclot (*Cròniques catalanes*, segle XIV), es va bastir una muralla de tàpia amb torres de fusta, i on pretenia tancar tota la ciutat excepte per la part de mar. Aquesta obra provisional es va anar substituint progressivament per una muralla de pedra, llavors ja sota la direcció del Consell de Cent, convertint-se en la gran primera obra pública de la qual es feia càrrec. El nou llenç defensiu inclogué alguns portals ja construïts, i n'afegí de nous com el de Portal Nou l'any 1295, sortida de les muralles cap a l'est. Aquest nou perímetre murat incloïa La Rambla, plaça Catalunya, plaça Urquinaona, passeig de Sant Joan, carrer Trafalgar, Arc de Triomf i Parc de la Ciutadella.

La nova muralla tenia com a finalitat principal, protegir els nuclis urbans que havien crescut a voltant de la col·legiata de Santa Anna, el cenobi de Sant Pere de les

⁸ CARTA ARQUEOLÒGICA DE BCN: <http://cartaarqueologica.bcn.cat/3111>; AA.DD. (1992, 2004); ALBAREDA (2001, 2010); CUBELES (2003); HERNÁNDEZ (2003); TORRAS (1999, 2004); PONGILUPPI, HERNÁNDEZ (2013).

Puel·les i de les esglésies de Santa Maria del Mar i Santa Maria del Pi, però també complia una funció de dic de contenció de les aigües dels torrents que baixaven des de la serralada de Collserola, impeding que les inundacions vessessin cap al tàlveg interior.

La construcció de la nova muralla es va haver de cenyir als edificis i camins ja existents en l'àrea d'extramurs. De la mateixa manera, la muralla va repercutir en l'organització del parcel·lari i va contribuir a configurar la trama viària, establint els nous accessos a la ciutat. Els portals van actuar com a punts d'atracció i confluència de camins i carrers, els quals en alguns casos van modificar el seu traçat per tal d'afluir-hi. I els murs determinaren que al llarg de la seva cara exterior es formés un vall i una àmplia franja de terreny sense construccions i sense arbrat; i pel seu costat intern van ser un factor dissuasiu per a l'obertura de noves vies, per bé que van generar un camí de ronda —el carrer de la Muralla Vella—, del qual només arrencaven alguns carrerons sense sortida. El parament de la muralla es veia reforçat per un seguit de torres, situades cada vint brases, part de les quals estaven flanquejant els portals d'entrada a la ciutat; i als seus peus s'hi obria el fossat, sovint ple d'aigua estancada.

A Barcelona, els primers decennis del segle XIV foren de certa expansió econòmica i demogràfica, i aquest fet motivà la realització d'una ambiciosa política d'obres públiques que tendí a millorar els aspectes defensius de la ciutat. L'objectiu era afavorir el creixement de la població, incrementar la riquesa de la ciutat, enfortint així el poder del govern municipal i del sobirà.

No fou fins el 1368, en temps de Pere el Cerimoniós, quan el Consell de Cent demanà als ciutadans de Barcelona que col·laboressin en la construcció dels nous recintes defensius que havien d'encerclar el sector oest de la ciutat, tot i que es va executar mitjançant la iniciativa privada a través d'un sistema de subhastes, on l'excavació dels diversos trams del vall eren contractats per constructors privats. El projecte del 1369 detalla les distàncies entre els diferents punts i es concreten quatre portals. Definia un arc que s'iniciava al capdamunt de la Rambla, pujant per l'actual carrer Pelai i arribava fins gairebé la plaça Universitat. Des d'aquí girava i baixava fins a la confluència del carrer del Carme amb Riera Alta, creuava fins el carrer Hospital i penetrava a les hortes de Sant Pau entre els carrers Cadena i Robadors. Des d'aquest darrer extrem, tornava a girar per encarar-se a la Rambla, per anar a entregar dues torres més avall del portal de la Boqueria. Amb aquest projecte es pretenia protegir, en cas de setge,

un espai que aportava a la ciutat recursos alimentaris de primer ordre, així com protegir els incipients nuclis de població establerts en aquest indret. En efecte, abans de la construcció d'aquest tram de muralla del segle XIV (muralla dita del Raval), les notícies històriques ens parlen d'aquesta zona com un destacat espai rural al servei de la ciutat, on els horts, vinyes i camins que menaven cap a la ciutat configuraven un paisatge ben definit on s'hi començaren a construir edificis de serveis com hospitals, convents i les drassanes, així com cases o llocs d'hàbitat menors. El 1377 es construïren els trams que porten del capdamunt de la Rambla per l'actual carrer Pelai, les rondes de Sant Antoni i Sant Pau, la part baixa del Paral·lel, i més tard les Drassanes.

Es tracta d'una muralla de pedra, amb tal·lus defensiu, i amb torres tant de planta circular o ultracircular com de quadrades. El tancament del recinte emmurallat de la ciutat no restaria completat fins al segle XVI amb la construcció de la muralla de mar.

Es coneix amb certesa que el 1390, el perímetre estava completament definit, tot i que la seva construcció es perllongà fins a les darreries del segle XVII. A causa de diversos episodis com el de la Pesta Negra (1348) i les dificultats econòmiques de finals del segle XIV i inicis del XV, es produí una desacceleració en el creixement de la ciutat. La crisi política i econòmica del segle XV provocada per la guerra civil i les guerres remences, la deserció de l'estament empresarial i una disminució de bona part dels mercats exteriors i de la marina mercant, i, finalment, la pèrdua de la capitalitat política arran de la unió de les corones d'Aragó i Castella, van provocar que Barcelona entrés en una llarga etapa de decadència.

En el segle XVII les noves tendències defensives, com l'ús de la pólvora i altres progressos de l'artilleria van obligar a reformar part de la muralla existent, donant lloc a la substitució dels antics merlets, la menor elevació dels llenços de la muralla, el seu reforçament mitjançant terraplens i la construcció d'un seguit de baluards⁹, situats al llarg del circuit defensiu d'època medieval. El vall es va veure modificat, convertint-se en un gran espai completat amb una contraescarpa prèvia al glacis, que ascendia vers

⁹ Es tracta de reductes fortificats de planta poligonal, terraplens avançats al llenç murat que es construïen generalment en els cantons dels murs anomenats de cortina. Els costats del baluard que es recolzaven al mur eren anomenats flancs, mentre que els costats que convergien per formar el vèrtex extrem rebien el nom de cares. El fet que fossin pentagonals evitava que quedessin espais lliures del foc defensiu. Les defenses d'aquestes construccions es completaven amb fossats o valls més profunds delimitats amb una contraescarpa coronada per un camí cobert, més enllà del qual es perllongava el glacis. En els baluards s'hi situaven les bateries d'artilleria, fet que obligava als assaltants a emplaçar les seves bateries d'artilleria més lluny dels murs, disminuint d'aquesta manera la seva efectivitat.

la muralla per permetre crear un angle favorable de foc per als defensors. Tant el disseny del baluard com el fet que sobresurti del cos de la fortalesa permet que aquest pugui cobrir als altres baluards i els murs de cortina amb foc creuat. Al segle XVI es comencen a construir els primers, el darrer dels quals s'aixecà després del Setge francès de Barcelona de 1697. D'aquesta manera tot just abans de la Guerra de Successió, Barcelona quedà protegida per onze baluards —el baluard de Llevant, el de Santa Clara, el de Portal Nou, el de Sant Pere, el de Jonqueres, el de l'Àngel, el de Talles, el de Sant Antoni, el de Santa Madrona, el de Sant Francesc i el de Migdia—. Concretament, el de Portal Nou es construeix a la primera meitat dels anys 70 del segle XVII (1672-1675), una vegada finalitzada la Guerra dels Segadors¹⁰. De la cortina situada entre els baluards de Sant Antoni i Santa Madrona partia una línia atrinxada que comunicava amb el perímetre fortificat del Castell de Montjuïc. En general, el nou conjunt de reformes va consistir en escapar les torres i fins i tot enderrocar un bon nombre, a més d'afegir terraplens i baluards. Així doncs, la fortificació moderna a Barcelona es va afegir a la medieval, sense alterar el traçat en cap sector.

A final del segle XVIII, el tram de muralla de La Rambla es comença a enderrocar per urbanitzar definitivament el carrer i dur-hi a terme el passeig que donarà lloc a l'actual Rambla. I més tard, el 7 d'agost de 1854, es van iniciar els treballs d'enderroc general de la muralla de Barcelona, reclamat ja amb anterioritat durant el Trienni Liberal (1820-1823). Els treballs d'enderroc no van finalitzar fins al Sexenni Democràtic (1868-1873). Aquests treballs eren necessaris per varis motius: per millorar les condicions higièniques de la ciutat que necessitava obrir-se cap a l'exterior; a més impossibilitava el seu creixement físic, doncs s'havia quedat petita pel nombre d'habitants que hi residien; de gran importància, va ser també la càrrega simbòlica que implicava la muralla, clarament vinculada a l'antic règim i a la repressió militar imposada el 1714; i, per últim, també va tindre la seva importància la possibilitat que suposava donar feina a molts jornaleros aturats, que estaven creant certa inestabilitat social. Com a resultat, l'enderroc de les muralles de Barcelona originà una ronda de circumval·lació que dibuixa una ziga-zaga amb vèrtexs allà on es trobaven els baluards de la muralla.

¹⁰ No perdem de vista que arran la Guerra dels Segadors el Consell de Cent va perdre la competència de la gestió de les fortificacions de la ciutat, que passarà a dependre del rei, i provocà la construcció dels primers baluards, però amb un objectiu i finalitat molt clara —a banda de la funció òbvia de defensar la ciutat dels atacs exteriors—: es converteixen en un instrument de la Monarquia per controlar una ciutat que es revoltava constantment contra l'autoritat reial. La Corona també va preveure un reforçament de les defenses mitjançant la construcció de forts associats, però complicacions financeres ho van impedir. Els governants de la ciutat van perdre d'aquesta forma el control sobre les muralles, els baluards, la Sala d'Armes, l'Escola Militar i les Drassanes, que es convertiran en palau del Virrei.

El baluard de Portal Nou

Aquest baluard cobria l'entrada medieval epònima, una de les principals de la ciutat. Estava emplaçat damunt l'anterior portal medieval de la Via Francisca, el camí de França, que seguia el traçat de l'antiga via romana, que des del carrer Llibreteria continuava per Carders per anar a buscar els passos de Montcada. Abraçava des de l'encreuament del carrer de Trafalgar amb el passeig de Lluís Companys, mur oest, fins aproximadament la plaça del Comerç per l'est, amb una prolongació cap a l'exterior de la muralla medieval que inclouria dins d'ell l'actual Arc de Triomf. Dins del baluard calia buscar el portal a la dreta, travessar el fossar pel pont llevadís i després la plataforma del cap del pont, protegida per una tàpia amb la seva corresponent porta que donava als glacis.

Ja hem comentat més amunt que es construeix entre els anys 1672-1675, després de la Guerra dels Segadors. Ja havia estat escenari de diversos episodis bèl·lics —per exemple, va quedar molt malmès arran l'atac a la ciutat per part dels francesos el 1697, a les acaballes de la Guerra dels Nou Anys—. No obstant, destaca pels intensos i duríssims combats que tingueren lloc al llarg de l'assetjament borbònic al final de la Guerra de Successió (1713-1714), ja que va ser bombardejat continuadament i va experimentar voladures. En aquest sentit, especialment violents van ser els enfrontaments lliurats des de mitjans d'agost de 1714 i durant l'assalt final de l'Onze de Setembre.

En efecte, després de la signatura del Tractat d'Utrecht (11 d'abril de 1713), comença el setge de Barcelona el 25 de juliol de 1713 per les forces del duc de Pòpuli. No obstant, un any més tard —el 6 de juliol de 1714—, el mariscal duc de Berwick substituï el duc de Pòpuli com a comandant en cap de les forces que assetjaven Barcelona; amb ell arribaren més reforços francesos enviats per Lluís XIV en ajuda de Felip V, en el qual hi havia soldats i comandaments que s'havien distingit durant la guerra contra els Aliats. A més a més, per controlar les revoltes populars de l'interior del país i protegir la rereguarda dels assetjants, Berwick amplià les forces d'ocupació, que s'elevava als 47.000 homes. En total l'exèrcit borbònic assolí la formidable xifra de 86.000 efectius en un país que no arribava al mig milió d'habitants.

Mentrestant, el 30 de novembre de 1713, Rafael Casanova havia estat nomenat Conseller en Cap de Barcelona, màxima autoritat de la ciutat. El càrrec duia aparellat el grau de coronel de la Coronela, la milícia ciutadana, que era la base més nombrosa de la guarnició (7000 efectius en total), amb uns 4700 membres que formaven part

dels gremis professionals. Encapçalant la defensa militar es troba el general Antoni de Villarroel, antic comandament borbònic, que es passà al bàndol austriacista el 1710.

El duc de Berwick decidí centrar els esforços de l'assalt a la banda del Besòs, al nord-est de la ciutat, a causa del mal estat de les muralles, la poca profunditat del vall, la facilitat d'excavar a causa de la poca consistència del terreny i el gran espai de muralla entre el Baluard de Santa Clara i el de Portal Nou. Aquests dos baluards van ser el principal objectiu militar dels assetjadors. De fet, entre ambdós hi havia gaire bé tres-cents metres, distància que feia difícil assolir una cobertura artillera efectiva sobre el vall que s'obria davant d'aquesta muralla. Berwick inicià, doncs, l'excavació de la primera paral·lela a la nit del 12 al 13 de juliol amb 2500 sapadors. Al matí següent la trinxera estava ja pràcticament acabada. L'obertura de la primera paral·lela significà el començament del vertader setge contra la ciutat, una trinxera de més d'un quilòmetre de longitud a poca distància de la muralla. El general Villarroel organitza llavors, a primera hora del matí, un atac contra la trinxera amb la intenció de destruir-la. L'atac resultà un fracàs i ben aviat les tropes s'hagueren de reagrupar i retirar-se de nou dins la ciutat.

Aviat se succeí l'excavació de la segona paral·lela, que estigué enllestida el 16 de juliol de 1714. El mariscal Berwick féu instal·lar una gran quantitat de bateries, morters i canons de gran calibre en aquesta segona paral·lela que bombardejaren la muralla i els baluards de Llevant, de Santa Clara i de Portal Nou. Aviat s'obriren bretxes importants en els baluards i, sobretot, a la llarga muralla que unia els baluards de Santa Clara i Portal Nou: la "bretxa reial", que va tenir més de cent metres de llargada. Finalment s'obrí la tercera i última paral·lela, a pocs metres de la muralla, on s'emplacen noves bateries de canons i morters, i que serví, també, als sapadors borbònics per iniciar les excavacions de túnels per tal d'instal·lar mines al peu dels baluards i les muralles.

Berwick decidí assaltar la ciutat el dia 12 d'agost, després d'haver patit unes 2200 baixes en les feines d'ampliació, consolidació i excavació de les trinxeres. Tot i que arribaren a controlar parcialment els dos baluards en una lluita molt aferrissada, els borbònics es retiren a causa de la dificultat d'entrar a la ciutat i les moltes baixes que estava provocant la lluita. Berwick planeja llavors la conquesta específica dels baluards de Santa Clara i de Portal Nou amb la intenció d'anular aquells punts avançats i poder afrontar un assalt amb més garanties. El doble atac és contingut i rebutjat, fonamentalment amb tropes de la Coronela. Berwick, atònit, va preparar un

nou i contundent atac de seguida, abans que la moral de les seves tropes es veiés compromesa per la severa derrota soferta.

Així s'inicià la Batalla del Baluard de Santa Clara que s'allargà durant els dies 13 i 14 d'agost del 1714 amb resultat favorable als catalans, que després d'una violentíssima lluita amb moltes baixes repel·liren l'enemic davant de la creixent incredulitat dels comandaments borbònics. El mariscal Berwick, desconcertat, decidí allargar unes setmanes més els bombardejos a les muralles per tal de fer més grans les bretxes i no exposar les seves tropes a les carnisseries dels assalts fallits. A més, l'efectiu bloqueig marítim situà Barcelona al límit de les seves possibilitats.

El dia 5 de setembre el general Villarroel considera inviable la resistència i presenta la dimissió del seu càrrec.

Cap a dos quarts de cinc de la matinada de l'onze de setembre, les tropes borbòniques llançaren l'assalt general amb 22.000 homes. El Conseller en Cap, Rafael Casanova, va presentar-se a la muralla amb l'estendard de Santa Eulàlia, bandera de guerra de la ciutat i venerada pels barcelonins, per tal de donar ànims als defensors, i el mateix Villarroel, que encara romania a la ciutat, torna al comandament de l'exèrcit en iniciar-se les hostilitats. Transcorregudes unes hores de batalla en defensa dels baluards, la infanteria borbònica començà a penetrar dins de la ciutat per diferents punts, però bàsicament per la "bretxa reial" entre el Baluard de Santa Clara i el de Portal Nou. L'assalt es prolongà durant tot el dia amb intensos combats pels carrers. Quan els francesos van travessar per la bretxa van girar cap a la dreta per atacar per darrere el baluard de Portal Nou.

Mentrestant, al mateix temps, les tropes borbòniques iniciaren també l'assalt sobre els baluards de Llevant i de Migdia i tota la muralla d'aquest sector. Després de dues hores de resistència les unitats de la Coronela foren massacrades a la bretxa dels Molins. A partir d'aquell moment la línia de defensa es trencà i les unitats borbòniques començaren a penetrar massivament per la bretxa, agafant per l'esquena els defensors que lluitaven als baluards de Llevant, de Santa Clara i de Portal Nou, que son finalment ocupats, juntament al de Sant Pere. Amb els baluards de Llevant sota el control borbònic, el seus comandaments ordenen l'avenç en massa de les seves tropes, que començaren a penetrar vers l'interior de la ciutat pels flancs esquerra i dret, quedant retinguts al centre.

A les 7:00h el flanc dret borbònic aconseguí arribar fins al baluard de Jonqueres, on les tropes cabdellades per Rafael Casanova aconseguiren aturar l'escomesa filipista. A les 8:00h del matí, les tropes catalanes llençaren el primer contraatac, liderades pel mateix Conseller Casanova, contra el flanc dret, únic sector de l'atac borbònic en el que el mariscal francès confià a les tropes franco-espanyoles; aquestes comencen a retirar-se desordenadament davant l'escomesa de les tropes catalanes, que acabà provocant un desbandada general de les forces borbòniques a tot el sector. A la vegada, el general Villarroel va concentrar les forces de cavalleria al Born, però van ser delmats pels fusellers francesos; el mateix Villarroel va resultar ferit en una cama.

Cap a les dotze del migdia també Casanova resultà ferit d'un tret a la cuixa, fet que l'obligà a retirar-se de la batalla. El front s'estabilitzà cap a les dues de la tarda i permeté iniciar l'anàlisi de la situació. Els contraatacs catalans havien fracassat, però havien provocat un gran nombre de baixes en l'enemic, que, astorat, no veia clara la victòria immediata. Per la seva part, Villarroel, militar avesat, proposà dues sortides alternatives: una arriscada, iniciant un doble atac per la recuperació dels baluards de Portal Nou i de Llevant, o una conservadora, la capitulació. Finalment, la majoria dels membres del Govern, reunits al Baluard de Sant Antoni, decidiren iniciar les negociacions amb l'exèrcit borbònic per demanar capitulacions. El dia 13 a les sis del matí Berwick entra a la ciutat.

El resultat final és prou conegut: l'incompliment de bona part dels acords de capitulació, el Decret de Nova Planta i la construcció de la Ciutadella, van ser els elements més notoris i visibles de la derrota catalana.

Exposició Universal de 1888¹¹

La Primera Exposició Universal de Barcelona va tindre lloc entre el 8 d'abril i el 9 de desembre de 1888, després que les primeres temptatives de realitzar l'exposició a Madrid fracassaren. Aquestes exposicions, iniciades a Londres en 1851, vivien un gran moment, sent considerades un dels majors esdeveniments polítics, econòmics i socials del món. En elles, cada país exposava els èxits i avanços tecnològics, i feien gala del seu potencial econòmic i industrial. En principi, organitzar una Exposició era una oportunitat de desenvolupament econòmic per a la ciutat organitzadora i de gran prestigi internacional.

¹¹ AA.DD. (1992, 1995); CIRICI (1971); FABRÉ (1988); SÁNCHEZ (1994); SÁNCHEZ, POMÉS (2001).

No obstant, la sempiterna polèmica entre detractors i defensors va fer acte de presència des del primer moment. La seva realització va estar rodejada de controvèrsies que es reflectien diàriament en la premsa.

Els defensors la veien com el pas que Barcelona necessitava donar per aconseguir la modernitat i convertir-se en una ciutat cosmopolita. De fet va ser considerada un èxit, tant pel nombre de visitants com pel rendiment econòmic i la projecció internacional que li va donar. A més, va ajudar a urbanitzar una gran zona de la ciutat (en total va ocupar 450.000 m²). Plantejada en un moment de depressió econòmica, va revitalitzar el sector de la construcció, i el nombre de visitants va proporcionar grans ingressos a importants sectors econòmics de la ciutat. Es va aprofitar per a posar en marxa noves infraestructures i serveis que no sols milloraren la vida dels ciutadans, sinó que donaren una imatge de modernitat de la ciutat a ulls dels visitants.

Així, es va urbanitzar el Parc de la Ciutadella, que després de la finalització de l'Exposició es va convertir en el parc més gran de la ciutat¹²; es va finalitzar la urbanització de tot el front marítim de la ciutat, entre el Parc de la Ciutadella i les Rambles, a través de la construcció del Passeig de Colom —que va incloure el Monument a Colom, de Rafael Atché, en el punt d'unió del Passeig de Colom i la Rambla; el monument es va inaugurar l'1 de juny de 1888, en plena celebració de l'Exposició— i un nou moll a l'actual Moll de la Fusta; igualment, es va dotar d'il·luminació elèctrica als primers carrers de Barcelona: La Rambla, passeig de Colom, plaça de Sant Jaume i interior del recinte de l'Exposició.

La iniciativa d'organitzar l'Exposició Universal va sorgir d'un grup privat que ho va plantejar com un negoci. Però un any abans de la data d'inauguració, el grup promotor va fer fallida i va deixar inacabat l'execució del projecte. Llavors, l'ajuntament es va responsabilitzar i prendre la decisió de portar-lo a terme. Amb la data d'obertura tirant-

¹² Són ben coneguts, i ja hem parlat, els fets que van precedir a la recuperació d'aquest espai com a parc i com a nucli central de l'Exposició de 1888. L'extraordinària resistència que oposà Barcelona al setge borbònic el 1714 va tenir com a conseqüència el ferm propòsit de Felip V de dominar la ciutat amb una egòlatra ostentació de poder. A tal objecte decretà, l'any 1715, la construcció d'una gegantina ciutadella, la més gran d'Europa, pagada a compte de la ciutat vençuda. Per construir-la manà enderrocar part del barri de la Ribera (unes 1200 cases), sense aplicació de cap mena d'indemnització. El 1869, un any després del triomf de "la Gloriosa", el general Prim va disposar la definitiva donació a la ciutat de la fortalesa, que fou enderrocada entre aquesta data i l'any 1888, sense que l'odiada edificació hagués tingut mai alguna utilitat pràctica (per exemple, els francesos se n'apoderaren per sorpresa l'any 1808), a banda de la d'erigir-se com a símbol d'autoritat sobre la població sotmesa i element dissuasori de futures vel·leitats revolucionàries.

se damunt, va haver de reestructurar el programa i realitzar una sèrie de canvis que van buscar donar un gir positiu al conjunt: es va decidir traure el màxim profit de la situació del parc de la Ciutadella, donar protagonisme als jardins i obrir un sector que es beneficiaria de la seva proximitat al mar; així mateix, es van començar diversos projectes urbanístics, com l'ordenació de la Rambla, la urbanització de l'actual passeig de Lluís Companys, l'obertura del Paral·lel i el passeig de Sant Joan, etc.

S'insisteix que l'organització d'aquesta Exposició va ser el reflex de la bona relació entre la restaurada monarquia i la burgesia industrial catalana, que havia recolzat la tornada monàrquica, a la recerca d'una pau social que permetera el desenvolupament econòmic.

No obstant, el seus detractors es van manifestar públicament en contra, per considerar-la l'expressió del pacte de la burgesia catalana amb la monarquia centralista que, afirmaven, seria perjudicial per als interessos de Catalunya. Tanmateix, consideraven que era una idea inconseqüent i una inversió que Catalunya no es podia permetre, i no resolía importants necessitats urbanístiques de la ciutat. L'Exposició va provocar una gran inflació de preus a Barcelona, que va generar insatisfacció en els ciutadans i nombroses crítiques en els periòdics. Igualment, les dures i rigoroses condicions de treball dels milers d'obrers que van treballar incansablement en les obres, també va contribuir a incrementar la seva conscienciació de que havien d'unir les seves forces per a defensar els seus interessos i millorar les seves condicions laborals, i va afavorir l'impuls de l'organització del moviment associatiu i polític dels treballadors, encara en procés de consolidació tant a Catalunya, la península Ibèrica i internacionalment.

Dels pocs edificis construïts amb motiu de l'Exposició que encara es troben en peu, volem destacar, per raons de proximitat amb el lloc d'execució de l'obra del col·lector, l'Arc de Triomf, que encara roman en el seu lloc original¹³. Aquest monument d'obra vista, creat expressament per a l'ocasió, era l'entrada a l'Exposició; havia estat dissenyat en estil neomudèjar per Josep Vilaseca, amb frisos en relleu de Josep Reynès i Josep Llimona. Arquitectònicament, va ser una reacció contra el sistema clàssic de recobrir l'obra laterícia amb estucs.

¹³ No obstant, volem ressaltar pel seu valor simbòlic que l'antic arsenal de la Ciutadella, un gran edifici barroc porticat dissenyat per l'enginyer flamenc Joris Prosper Van Verboom, es avui la seu del Parlament de Catalunya.

A 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 A 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0

Diferents actuacions arqueològiques que s'han realitzat en els últims anys en l'àrea propera a la zona de la nostra intervenció, han permès documentar les restes d'aquest llenç de la muralla medieval i moderna, així com dels baluards construïts entre mitjans i finals del segle XVII, també com evidències del Rec Comtal, les carreteres de Ribes i d'Horta, una necròpolis medieval i diversos vestigis de l'entramat urbà i industrial de la Barcelona medieval i moderna.

Al desembre de 1983, al solar número 7-9 del passeig de Lluís Companys, va aparèixer un tram del primer recinte emmurallat d'època medieval, just a la cantonada entre el carrer del Rec Comtal i Lluís Companys. Les rases obertes posaren al descobert una llargada de 5 m. del llenç de la muralla del segle XIII (CARTA ARQUEOLÒGICA DE BCN: <http://cartaarqueologica.bcn.cat/914>).

L'any 2002, en un seguiment arqueològic d'una rasa davant el núm. 48 del carrer de Portal Nou, es va verificar la presència d'un mur de 4'80 m de llargada que podria correspondre a un tram de la muralla medieval o part d'una de les dues torres circulars que presidien el Portal Nou. També es documentaren 56 cm de superfície d'un nivell d'ús que podria remetre al camí de ronda (CAMARASA, 2002).

Per altre banda, a l'actual parc de la Ciutadella, diferents intervencions han permès exhumar les restes de la muralla medieval i moderna, prèvia a la construcció de la fortificació borbònica, i que quedarà en part amortitzada per aquesta. També es va documentar el Portal de Sant Daniel, on a finals del segle XVII es construeix el baluard de Santa Clara, fet que canvia força la fesomia del portal. Igualment, es documentaren diversos elements defensius que es corresponen amb els darrers episodis de la Guerra de Successió (PAGÈS *et alii*, 1989; GEA, 2006, 2008).

L'any 2009 es va fer una important intervenció a l'Avinguda Vilanova, 3-11 i el carrer Roger de Flor, 39-43 (SUBIRANAS, 2009) que va aportar rellevant informació sobre el desenvolupament urbà medieval i modern de la ciutat¹⁴, així com l'exhumació de d'estructures com el Rec Comtal, les vies d'Horta i de Ribes, o una necròpolis medieval dels segles X-XII (amb un total de 46 tombes). Els vestigis del Rec documentats en aquesta intervenció s'explica per un fet concret esdevingut al segle XX,

¹⁴ Des del primer moment constructiu al segle XIII fins els segles XVIII-XIX. Es van documentar sistemes de captació d'aigües (s. XIII), fosses d'extracció d'argiles (s. XV), un taller artesà amb concentració de forns (s. XVI), àrees d'emmagatzematge, zones d'hàbitat, etc.

com és la construcció de la línia de ferrocarrils subterranis en aquest punt de la ciutat, que es realitzà amb el sistema de mines, un sistema que permeté la conservació de les restes del subsòl. Aquest procés motivà paral·lelament l'aprofitament d'aquest tram del Rec com a part dels passadissos d'accés a les andanes del metro. Ambdós factors determinaren la conservació d'aquest traçat de la sèquia comtal. Tot i això, gran part del parament dels murs presentava característiques constructives associades a reconstruccions d'època moderna i contemporània, situades entre els segles XVII i XX. Així mateix, es posà de manifest l'existència de les restes del que podia haver estat un antic canal a cel obert, anterior, i que podria correspondre a la línia de l'antic Rec Comtal, previ a la construcció de les estructures laterals que el definirien de forma més clara. Per altre banda, es van documentar restes de la carretera de Ribes, de la qual es va verificar la seva evolució des del segle XII fins el segle XV, i de la via d'Horta, amb la documentació del seu desenvolupament entre els segles XI fins el XVIII.

Per últim, encara que no es tracta de la zona que ens ocupa, volem finalitzar al·ludint breument les intervencions portades a terme al Mercat de Sant Antoni des de l'any 2007, donada la seva relació amb el sistema defensiu dels baluards i els fets del 1714 que s'han exposat més amunt. En aquesta àrea de la ciutat s'han posat al descobert les restes del baluard de Sant Antoni —de planta pentagonal— i el seu sistema defensiu (amb fossat, contraescarpa i glacis), el qual s'ubicava davant del portal homònim (HINOJO, 2007; SÁNCHEZ, 2011). Ja hem mencionat més amunt, que els membres del Govern de la ciutat reunits en aquest baluard —que no va ser ocupat pels borbònics en cap moment del setge—, van prendre l'acord d'iniciar les negociacions amb l'enemic per demanar capitulacions.

□□ M □□□□ A □□□□ □□ B □□□□□□ □□ □ A □□□□□□□□□□

Les motivacions per les quals s'ha fet necessari un seguiment arqueològic es deu, com ja hem comentat més amunt, al fet que les obres es desenvolupen en un espai inclòs en una "Zona d'Interès Arqueològic" d'un eminent valor històric, donat que es troba relacionat amb un sector històric molt destacat per a la ciutat.

En el cas concret que ens ocupa, aquest interès bé donat per la presència d'estructures arqueològiques i arquitectòniques de diferents èpoques molt significatives:

- Es troba dins una de les zones pertanyents al *suburbium* de *Barcino*.
- Es troba en el sector de Portal Nou, en el límit d'un dels primers recintes murats de la ciutat en època medieval, a partir del segle XIII.
- A partir del segle XVII, i arran de la guerra dels Segadors, es construïren els primers baluards adossats a l'antiga muralla. De planta poligonal, eren terraplens que sobresortien de la muralla, tot i que, en alçada, no la superaven. El nou conjunt defensiu es completava amb el vall, la contraescarpa i el glacis. Un d'aquests baluards ("baluard de Portal Nou"), construït entre els anys 1672-1675, es trobava en aquest punt.
- Igualment, la presència del Rec Comtal està àmpliament documentada en aquest sector. De fet, aquest Portal és considerat tradicionalment com el lloc d'entrada del Rec a la ciutat en època medieval.
- També està contrastada l'existència de les vies de Ribes i d'Horta, dos dels camins que, des de llevant, es dirigien a la ciutat a través del Portal Nou.
- L'any 1888 es va celebrar la Primera Exposició Universal de Barcelona, sent l'Arc de Triomf, ubicat al costat de l'obra, la porta d'entrada a la mateixa, esdeveniment que va comportar, entre d'altres, la urbanització i remodelació de l'actual passeig de Lluís Companys i del Parc de la Ciutadella.

□□ M□□□□□□□□ A

Per a aconseguir els objectius marcats és necessari adoptar una metodologia sistemàtica i que se'ls adequi. En relació amb la metodologia de registre, la seqüència estratigràfica s'estableix amb el propòsit d'entendre la formació, delimitació, estructuració i ordre de deposició dels diferents estrats. De la mateixa manera, ajuda a interpretar els diversos processos sedimentaris i postdeposicionals que s'han anat produint al llarg del temps a la zona afectada. Sota aquestes premisses, s'ha establert un registre detallat dels diferents estrats que configuren la zona intervinguda utilitzant per a fer-ho el sistema d'Unitats Estratigràfiques (UE), que es pot seguir a E.C. HARRIS (1990) i A. CARANDINI (1997), sistema acceptat àmpliament i secundat a Catalunya des de fa tres dècades (TRÓCOLI, SOSPEDRA, 1992). Aquest mètode permet analitzar de forma individualitzada cadascuna de les incidències que afecten la seqüència estratigràfica. La caracterització de les diferents unitats estratigràfiques es detalla en una fitxa, on s'hi registren tots els paràmetres que permeten la seva correcta identificació i descripció, així com també la seva relació física respecte a la resta de les unitats estratigràfiques del jaciment.

La identificació d'una UE s'estableix mantenint l'ordre estricte d'aparició durant el procés d'excavació i es duu a terme generalment utilitzant una clau de tres o quatre dígits, començant tota la seqüència numèrica pel número 100 ó 1000. Aquesta forma de procedir s'utilitza amb la finalitat d'evitar qualsevol alteració de la seqüència numèrica o algun tipus d'interferència en cas que, durant el procés, sorgeixi una estratigrafia complexa que obligui a acumular unitats estratigràfiques. En aquest cas, hem decidit separar en centenes els números de UE de les Fases 2 i 3 de la intervenció (donat que a la Fase 1 no van aparèixer estructures arqueològiques), és a dir, donar els números 100 i següent a les estructures aparegudes en la Fase 2 de les obres del col·lector, i dígits 200 i següents a les registrades a la Fase 3.

Quant al mètode d'intervenció immediata durant els treballs de control hem seguit el de la verificació visual directa, al temps que una màquina giratòria treballava en l'excavació de la rasa del nou col·lector, amb l'objectiu de constatar l'existència d'estructures arqueològiques antigues. Una vegada aquestes van ser posades al descobert i netejades es va procedir a la seva documentació sistemàtica.

La documentació de la intervenció es completa amb les fitxes de les UE documentades, l'inventari dels material mobles exhumats¹⁵, i un registre gràfic, que inclou dibuix del material més significatiu, plantes i seccions planimètriques, i una selecció fotogràfica de les evidències més representatives del desenvolupament dels treballs.

Les cotes s'han establert en metres sobre el nivell del mar (m s.n.m.).

¹⁵ El material arqueològic recuperat s'ha codificat segons els següents criteris, 047 (número de la intervenció arqueològica) / 13 (any del permís) – n° de UE (Unitat Estratigràfica) – N° inventari (número de diferenciació de les peces més significatives).

□□ □□□□□□□□ □□□□ □□**BA**□□□ □□□ □□□ □□□**BA**□□□□

La intervenció arqueològica s'ha centrat en el seguiment de tots els moviments de terra que es van haver de realitzar en l'excavació de la caixa del nou col·lector —entre el carrer de Trafalgar, 80-82 [Fotografies 1 i 2] i el passeig de Lluís Companys, 13-21 [Fotografia 3]—, fins a arribar a la cota establerta prèviament en cada tram. Les obres es divideixen en tres fases:

- Fase 1. Excavació d'uns 30 metres a l'interior del col·lector ja existent en el Passeig de Lluís Companys (entre els números 13-17), doncs s'ha de modificar la cota per sota de la solera.
- Fase 2: Tram intermedi de l'obra. Es tracta d'una rasa a cel obert —que transcorre paral·lel al col·lector ja existent—, d'uns 30 metres de llargària (entre les finques 17-21 del mateix passeig), amb 1'6 metres d'amplada i entre 4-4'5 metres de profunditat.
- Fase 3: Rasa a cel obert. Aquest tram de col·lector és totalment nou, ja que el col·lector que baixa pel carrer de Trafalgar desemboca al Rec Comtal. També té uns 30 metres de longitud (entre els números 80-82 del carrer de Trafalgar), amb 1'6 metres d'amplada i 5 metres de profunditat. Hem inclòs el tram de corba entre ambdós carrers.

L'amplada de las rases (1'6 metres) i la seva fondària (entre 4 i 5 metres) va requerir entibar les parets cada 1'5 metres, la qual cosa va dificultar enormement una visió de conjunt sense obstacles [Fotografia 4]. Les obres van permetre descobrir tota una sèrie d'estructures arqueològiques que presentem a continuació [Plànols 2 i 9].

□**A**□□ □□

El nou col·lector passa pel mateix traçat del col·lector existent al passeig de Lluís Companys (concretament davant de les finques 13-17), però modificant la cota doncs s'havia de fer un petit rebaix en la solera de l'actual amb un màxim de 30 cm. Hem de senyalar que aquests treballs, a causa d'un problema de coordinació amb la direcció arqueològica, ja havien quasi finalitzat quan l'arqueòleg responsable es va presentar en l'obra amb la finalitat d'iniciar les seves tasques de seguiment i control. No obstant això, amb les explicacions dels encarregats de l'obra, la comprovació *in situ* dels treballs realitzats en el tram i la revisió de les fotografies efectuades pels propis responsables de l'obra durant els treballs, creiem que van quedar prou acreditats els

resultats negatius que, des d'un punt de vista arqueològic, es van produir en aquell Tram 1 [Fotografies 5-8].

□A□□ □□

Tram intermedi de l'obra, rasa a cel obert d'uns 30 metres de llargària, entre les finques 17-21 del mateix passeig Lluís Companys.

Durant el procés d'excavació de la rasa amb màquina giratòria han estat descobertes un seguit d'estructures arqueològiques davant els números 19-21 del mateix passeig. Igualment, al llarg de tota la rasa han estat desenterrats alguns serveis d'electricitat, semàfors i fibra òptica, així com tres ramals del col·lector principal. El conjunt d'estructures exhumades es troben ubicades dintre de l'espai que ocupava el baluard de Portal Nou [Plànol 3].

Ben aviat va aparèixer la primera estructura davant la finca número 19. Es tractava d'un dels murs laterals (UE 104) d'un pont construït amb pedra, molt ben conservat, i una petita part de la seva pavimentació, realitzada amb llambordes (UE 105) [Fotografies 9-13; Plànols 4 i 5]. Prenia una orientació en sentit nord-oest/sud-est, i estava construït amb pedres lligades amb morter de calç; només una petita part quedava afectat per les obres del col·lector [Fotografia 14]. No obstant això, els tècnics del Servei d'Arqueologia de la Generalitat i de l'Ajuntament, van plantejar als responsables de l'obra que la concessió del permís de desmuntatge de la part afectada, quedava condicionada al descobriment de tot el pont perquè es pogués realitzar la documentació completa d'aquest element prou singular, abans del posterior cobriment amb geotèxtil i sauló de la resta no afectada, és a dir, la major part del pont. A més, s'instava a la direcció de l'obra que es realitzés una modificació del traçat del col·lector projectat en aquell punt, amb l'objectiu de minimitzar encara més l'impacte sobre l'estructura. Després de l'acord entre les parts es va procedir a exhumar tot el pont, primer amb màquina giratòria, per a finalitzar els treballs manualment [Fotografies 15-18].

El pont (UE 126), amb pavimentació de llambordes, té cinc metres d'amplada total i cinc de llargària. Les parets laterals (UE 104 i 119) formen arcs escarsers i sobresurten per damunt del paviment, actuant com a barana. S'ha pogut verificar durant els treballs de documentació que es troba conservat en la seva totalitat i que únicament franquejava un desnivell de poc més d'un metre. Està format per les següents Unitats Estratigràfiques:

- UE 103 [Fotografies 13, 17-20]: És el mur nord-oest en què es recolza el pont, amb orientació nord-est/sud-oest; té 60 cm d'amplària i només han pogut documentar-se uns 15 cm de llarg perquè s'introdueix en el tall de la rasa en direcció sud-oest. Les pedres estan lligades amb morter de calç ataronjat. Cota superior 7'87 m s.n.m.
- UE 104 [Fotografies 11, 13, 17-20, 26]: Paret lateral sud-oest del pont, de 40 cm d'amplada, forma un arc escarser i sobresurt per damunt del paviment, actuant com a barana. La llargària total és de 5'55 metres. Mateix morter de calç ataronjat. Cota superior 8'13 m s.n.m.
- UE 105 [Fotografies 13, 15-19]: Senyala la pavimentació, realitzada amb llambordes de dimensions molt variables, encara que generalment entre 0,40 m de llarg x 0,15 d'ample i 0'30 de gruix. Per la part inferior del pont l'estructura és voltada (UE 127), com ja indicaven les dovelles de la paret lateral UE 104. L'interior de la volta presenta les empremses de la cintra de fusta emprada en la seva construcció [Fotografies 12 i 27]. Cota superior 7'60 m s.n.m.
- UE 106: Mur sud-est en què es recolza el pont. Orientació nord-est/sud-oest, té un grossor més potent, de 1'5 metres. Només es veu una longitud de 2 metres perquè com l'anterior (UE 103) també continua cap a l'interior del tall estratigràfic. La potència total conservada és de només 1'6 metres, dels quals 0'6 m són de fonamentació. Això vol dir que el pont únicament franquejava un desnivell de poc més d'un metre, com ja hem senyalat més amunt. Pedres lligades amb morter de calç ataronjat. Cota superior 7'60 m s.n.m. [Fotografies 18, 19, 20-23].
- UE 119: Paret lateral nord-est del pont, de 40 cm d'amplada, forma un arc escarser i sobresurt per damunt del paviment, actuant com a barana, com la seva parella de la banda nord-oest (UE 104). La llargària total és de 4'7 m. Mateixa tècnica constructiva, amb pedres lligades amb morter de calç ataronjat. Cota superior 8'18 m s.n.m. [Fotografies 18, 24 i 25].

Tot el conjunt estava revestit amb un gruixut arrebossat de calç, que s'ha conservat parcialment en diversos punts [Fotografia 26]. L'estructura en el seu conjunt estava amortitzada a la segona meitat del segle XVII¹⁶ per un estrat argilós marró clar, amb graves (UE 102- blava catalana de la ditada; blau i groc; vidriada verd i marró). Per la seva banda, les rases de les UE 103 i 106 retallaven l'estrat UE 118, molt compactat,

¹⁶ És la cronologia de construcció del baluard de Portal Nou (1672-1675).

l·limós, de color ocre, que ha proporcionat poc material però que s'ha pogut datar al segle XV (ceràmica verd i morat; blava de Barcelona; vidriats de color verd). Això encaixa la cronologia de construcció del pont segurament al segle XV i la seva amortització en el moment de construcció del baluard. Creiem que el pont creua el Rec Comtal, fet que confirmaria que el traçat de la sèquia medieval es va veure modificat amb la construcció del baluard. Aquest fet explicaria la desviació que actualment s'observa en el seu recorregut, que en apropar-se al punt en què s'ubicava el baluard gira sobtadament per continuar paral·lelament al mur del costat oest del baluard, i entrar finalment a la ciutat pel número 80 de l'actual carrer de Trafalgar. També hem d'indicar que l'interior de la canalització que passa per sota del pont, estava amortitzada per un estrat (UE 112) l·limós, de color ocre i que per la ceràmica que contenia també va ser datat a la segona meitat del segle XVII (conté ceràmica dels segles XIV a XVII barrejades: verd i morat, reflex metàl·lic però, sobretot, blava catalana).

Sota el pont, en la paret nord-oest s'obre una obertura quadrangular amb 50 cm d'altura i 74 cm d'amplària [Fotografia 28]: es tracta d'una canalització (UE 114), de la que només s'ha pogut documentar 2'4 m de longitud [Fotografia 31], amb orientació nord-oest/sud-est que desaigua en una conducció de pedra (UE 116) que queda majoritàriament oculta pel pont. Aquesta UE 116 [Fotografies 28-30] conserva les parets, coberta i solera; té una amplària de 40 cm, un canal interior de 20 cm de profunditat i presenta una disposició nord-est/sud-oest, amb 1'9 metres de llargària documentada. (No obstant, no es va poder netejar a fons pel perill que suposava treballar sota el pont amb el seriós perill d'esfondrament que hi havia.) Pensem que es tractaria d'un sistema de recollida d'aigües pluvials i/o petites rieres de la zona per a evitar inundacions, i no per l'evacuació d'aigües residuals, perquè l'interior de la canalització UE 116 es trobava molt neta, sense la sedimentació pròpia d'aquells residus [Fotografia 30].

Finalment, es van documentar dos elements més enfront del mateix número 19 del passeig, i que en principi al menys un d'ells no es relaciona amb el conjunt del pont descrit:

UE 109 [Fotografies 32-35]: Es tracta d'una petita canalització construïda en pedra i morter de calç, molt arrasada. Ha perdut la coberta i bona part de les pedres que delimitaven les parets. S'aprecia una amplària de 54 cm i una longitud documentada de 3'4 metres, amb un canal interior de 16 cm i 0'6 m de potència conservada, amb

solera de rajoles de fang cuit també lligades amb morter. Presenta pendent de nord-oest a sud-est, és a dir, vers l'exterior de la ciutat. Sembla funcionar amb el Rec, però no es va poder verificar perquè l'estructura s'endinsava dins el tall de la rasa del col·lector. No obstant, la seqüència estratigràfica també ho confirmaria doncs es troba cobert pel mateix estrat UE 102, de la segona meitat del XVII, i retalla els estrats UE 118 (ja esmentat, del segle XV) i UE 124, l'últim estrat documentat en aquest sector de la Fase 2; sembla de formació sedimentària, està constituït per argiles molt netes, sense material, de color vermell i molt compactades.

UE 111 [Fotografies 35 i 36]: Es tracta d'una estructura aïllada de pedra, un mur, amb morter ataronjat, de planta irregular (amb una amplària màxima de 70 cm i una longitud de 1'40 m). Es troba arrasada i no és possible relacionar-la amb cap altre element documentat. S'ha documentat una potència d'un metre, que no és la total. En qualsevol cas, per la seva relació estratigràfica ha de ser anterior a les estructures relacionades amb el pont, doncs es troba amortitzada per l'estrat UE 118 (segle XV), el mateix que retalla la canalització UE 109. No obstant, el contacte d'aquestes dues estructures es produeix just en el tall de la rasa i no és possible veure el trencament que la canalització li va provocar.

L'estratigrafia general d'aquest sector [Fotografies 37 i 38] de la Fase 2 presenta un primer estrat (UE 101) que apareix immediatament per sota de l'asfalt del carrer (UE 100). Es tracta d'un sediment argil·losorrenc, de color ataronjat i força compactat; probablement es tracta d'un estrat d'anivellament del terreny i que no va proporcionar cap material arqueològic. Les cotes es mouen entre 9'80-8'10 m s.n.m. Per sota, va aparèixer el nivell (UE 102) que amortitzava el pont (UE 126) i la canalització (UE 109), i que va ser datat a la segona meitat del segle XVII. A continuació es va documentar l'estrat UE 118, que amb una datació del segle XV ens assenyalava la data *post quem* de quasi totes les estructures del sector, menys la UE 111, de la qual ens indica el seu *terminus ante quem*. I per sota, l'últim nivell documentat ací (UE 124), estrat argilós de formació sedimentària lenta, molt compactat i net, i dissortadament sense material arqueològic. Per últim, mencionem l'estrat documentat a l'interior del canal sota el pont, UE 112, sediment llimós compactat que va proporcionar ceràmica d'un ampli ventall cronològic, les més modernes de les quals pertanyen a la segona meitat del segle XVII, data coincident amb la de l'amortització del pont, i ambdues congruents amb la de la construcció del baluard de Portal Nou.

Per finalitzar aquest apartat, unes paraules sobre el tractament de les restes que no van quedar afectades per les obres. Ja hem comentat que el pont només va quedar afectat en una part molt petita¹⁷ [Fotografia 39]. No obstant això, per a evitar riscos que implicaren l'estabilitat del pont també es va decidir farcir l'espai inferior amb una mescla de morter pobre (M60). En aquest sentit, la direcció d'obra va estimar que el més oportú era encofrar el lateral de l'arcada sud-oest (l'altra banda estava reomplerta de terra) i injectar el morter des de dalt, a través d'uns forats oberts en la superfície del sòl del pont, degudament protegit amb un plàstic. Per consens, es va decidir que els forats s'obriren extraient manualment tres llambordes de la pavimentació, per a posteriorment, una vegada injectat el morter, ser col·locades novament en el seu lloc, utilitzant per a això morter de calç. El resultat final va ser prou satisfactori, no quedant empremta del treball realitzat sobre el paviment del pont [Fotografies 40-48]. Finalment, la resta de l'estructura es va tapar amb unes làmines de geotèxtil i una capa de sauló, com és preceptiu en aquests casos [Fotografies 49-51].

En avançar l'excavació del col·lector dins d'aquesta mateixa Fase 2, es va trobar una altra estructura davant del número 21 del passeig Lluís Companys, dintre també dels límits del baluard de Portal Nou, encara que per l'estratigrafia és anterior a aquell. Es tracta d'un element format per un nivell de pedres (UE 122) de mitjanes dimensions (majoritàriament entre 20-40 cm)¹⁸ barrejades amb argila i morter de calç ataronjat, que s'assenten sobre una capa de morter de calç barrejat amb sorra, pedretes i petits fragments de material constructiu, tot fortament piconat i molt endurit (UE 121, d'entre 30-40 cm de potència); aquesta capa, al seu torn, es col·loca sobre un paquet d'argila vermella molt neta i compacta, l'estrat UE 124 citat més amunt. Hem documentat un dels costats, des del qual s'han pogut exhumar quatre metres d'amplària total, per 1'6 metres de llarg —que es corresponen amb l'amplada de la rasa del nou col·lector— [Fotografies 52-54; Plànol 6].

El conjunt de l'estructura s'ha interpretat com les restes d'una calçada medieval, per tipologia constructiva i paral·lels amb altres calçades excavades a Barcelona, encara que de cronologia romana¹⁹ [Fotografia 55]. Concretament, creiem que es tracta de la prolongació de la Via d'Horta, ja documentada a la veïna intervenció de l'intercanviador de l'estació de l'Arc de Triomf —L1 de Metro i RENFE— (SUBIRANAS, 2009). La

¹⁷ Els 15 cm de la UE 103 que quedava a la vista, i una mínima part de les UE 104, 105 i 106 del pont, i de la UE 116, canalització sota el pont.

¹⁸ Les pedres més grosses estaven ubicades en els costats, sistema que aconsegueix fer més sòlida estructuralment la calçada.

¹⁹ Veure BUSQUETS *et alii* (2009) i TRIAY (2010).

calçada es troba molt arrasada i s'ha perdut part de la capa de còdols, i per tant també ha desaparegut el seu nivell d'ús —de circulació—. Pren una orientació nord-est/sud-oest, perpendicular a la direcció de la rasa però amb una lleugera diagonal, de manera que sembla girar vers el Portal Nou, que es troba una mica més al sud-est. Va trobar-se a 6'90 m s.n.m. aproximadament, a 3'30 metres per sota de la rasant del carrer actual.

Volem senyalar que, per motius tècnics d'execució de l'obra, la calçada no es va poder deixar vista en la seva amplada totalment en una sola vegada, sinó que primer es van destapar tres metres d'amplària, després es va efectuar el desmuntatge i només llavors es va poder destapar el metre que faltava, de tal manera que no es va poder visualitzar l'amplària de la calçada en la seva totalitat en un mateix moment. Aquest últim costat (oest) estava molt deteriorat, sense que puguem donar una explicació segura al respecte [Fotografies 56 i 57]. No obstant, malgrat els pocs elements de judici amb què vam comptar a causa de la parcialitat de la intervenció, el que podem indicar és que en aquest costat es va trobar, a menys de dos metres de distància, la cara interna del mur oest del baluard de Portal Nou, la construcció del qual (posterior a la via) va poder afectar greument a la calçada.

Es troba amortitzada per un estrat de matriu argil-losorrenca (UE 123), de color ocre, amb petites pedretes, datat pel seu material ceràmic (fonamentalment reflex metàl·lic; blava de Barcelona; vidriats verds i marrons), en el segle XVI. Durant els treballs de desmuntatge [Fotografies 58-60] va aparèixer en l'estrat de preparació (UE 121) un petit fragment de ceràmica verd i morat, que situaria el moment constructiu al segle XIV, encara que de moment no es pot afirmar amb rotunditat i no descartem que pugi ser una mica més antiga, potser coetània a la construcció de la muralla d'aquest sector, al segle XIII.

En aquest punt de l'obra (número 21 del passeig de Lluís Companys), la seqüència estratigràfica [Fotografia 61] era una mica diferent de l'anterior (número 19 del mateix passeig). Sota el paviment d'asfalt va aparèixer el mateix estrat UE 101 d'anivellament (estèril), i a continuació la mateixa UE 102 de la segona meitat del segle XVII; però per sota d'aquest últim vam documentar dos estrats nous: el primer (UE 120), de matriu argil-losorrenca, de color marró fosc, datat al segle XVI (reflex metàl·lic; vidriats verds i marrons); i amortitzant la calçada, el nivell mencionat al paràgraf anterior, la UE 123, també del segle XVI; i finalment, sota la preparació de la calçada, el conegut estrat d'argiles compactes estèrils (UE 124).

□A□□ □□

Aquesta Fase s'ha desenvolupat entre els números 80-82 del carrer de Trafalgar, inclosa la corba amb Lluís Companys. És una altra rasa a cel obert, d'uns 30 m en total, amb 1'6 metres d'amplada i 4'5-5 metres de profunditat. Ja hem comentat més amunt que l'objectiu de l'obra era la connexió dels col·lectors de Trafalgar (que actualment desemboca en el Rec Comtal, davant el número 82 d'aquest carrer) i Lluís Companys i d'aquesta forma poder anul·lar aquest tram del Rec; és a dir, l'execució d'aquest tram requereix foradar la paret lateral —costat Besòs— del Rec Comtal (UE 205). L'altra paret (costat oest, UE 208) ja està perforada per a la connexió amb el col·lector que baixa des del carrer de Trafalgar. També s'havia de foradar la coberta (UE 207) del Rec, per construir un pou d'accés a l'interior, de 0'70 x 0'70 metres, per poder efectuar feines de neteja i manteniment. Això era del tot necessari perquè es requeria netejar a fons el tram afectat per a poder construir una nova solera de formigó armat en el punt de connexió [Fotografies 62 i 63].

En la inspecció que vam fer a l'interior del Rec [Fotografies 64-71; Plànol 7] abans del començament de la neteja, vam poder verificar que en aquest sector de la ciutat el Rec està construït amb pedres de grandària irregular molt bé perfilada a la cara vista de l'interior, unides amb morter de calç blanc —per la cara exterior, que òbviament no queda a la vista, s'observa un encofrat perdut i per tant l'acabat és més bast—. Aquesta paret té dos metres d'alçat i una inusual amplada de 1'6 metres²⁰. S'havia de fer un forat amb unes dimensions de 1'6 x 0'9 metres, és a dir, les mides de l'interior (o llum) del mòdul de formigó del nou col·lector. Per la seva banda, la coberta de volta està obrada amb maons massissos, té un gruix d'uns 0'36 m i disposa el mateix tipus de morter; es troba a 2'6 metres sota el nivell de circulació del carrer (a 10'70 m s.n.m.). La canalització presenta una amplada de 4'1 metres i una altura des de la base fins a la clau de 2'6 metres. L'extrem nord-oest estava tapiat a pocs metres del punt on s'havia fet el pou d'accés a l'interior, i l'aigua passava a través d'un tub de plàstic col·locat en un forat fet en aquest tapiat. Per l'altra extrem (sud-est) el Rec es prolongava uns 27 metres i arribava a una corba que girava cap a la dreta per un canal molt més petit [Fotografia 72]. Aquest gir no era conegut i es va arribar a conjeturar

²⁰ Aquesta amplària va confirmar-se en fer-se un petit trepant de 12 cm de diàmetre en la paret per a poder ficar el ternal i permetre arrossegar els blocs de formigó del nou col·lector dins de la rasa [Fotografies 73-75]. Pel contrari, no podem conèixer l'amplària de l'altra paret (UE 208) perquè està perforada completament pel col·lector del carrer de Trafalgar.

que el Rec potser no passava pel solar on s'havia de construir el nou hotel que suscitava aquesta obra prèvia²¹.

Per altra part, durant el procés d'excavació de la rasa en la Fase 3, just en l'encreuament entre el carrer de Trafalgar i el Passeig de Lluís Companys [Fotografia 83], es va trobar un mur (UE 204) que es correspon amb el flanc oest²² del baluard de Portal Nou [Plànols 8 i 9]. De fet, la justificada certesa que es tenia sobre la presència d'aquesta estructura en aquest punt, era una de les raons per què s'obligava a realitzar el control arqueològic preventiu de les obres. S'ha pogut documentar en l'espai comprés dintre de la rasa del nou col·lector, d'1'6 metres d'amplada. Creua perpendicularment a la rasa, en direcció nord/sud. En el punt documentat es troba molt afectat per l'antic col·lector que hi havia en el Passeig Lluís Companys, que va passar literalment pel mig del mur sense contemplacions quan va ser construït, i per una tubular de cables elèctrics de FECSA, que trenca el mur per la cara interna, encara que només uns 20 cm a la part superior [Fotografies 84-87]. Construït, a la cara vista, amb carreus ben escairats units per morter de cal i encintat amb un morter taronja en la juntura entre els carreus²³ [Fotografies 88 i 89]. A l'interior del mur hi havia un reblliment format per blocs de pedres irregulars lligades amb morter de calç i sorra [Fotografia 90]. El parament extern presenta un lleuger talús, característica habitual en aquest tipus d'estructures, de evident funció poliorcètica. Hem pogut documentar només una llargària d'1'20 metres, doncs es troba trencat per l'antic col·lector, i no coneixem l'amplada total a la base, donat que no s'ha arribat, però la documentada arriba a tenir un màxim de 2'70 metres. En total s'ha deixat a la vista un alçat de la cara exterior de 3'30 metres, sense que s'hagi arribat al final de l'estructura. No obstant això, igual que va succeir amb la calçada, aquest alçat complet no es va poder deixar a la vista en la seva totalitat, sinó que a causa de les dificultats que presentava el tram per la presència d'innumerables serveis, primer es van destapar 2'10 metres [Fotografia 91], després es va haver de desmuntar parcialment [Fotografia 92], i només

²¹ Això va motivar que es realitzés un sondeig en el solar mencionat (situat entre el passatge de Sant Benet, el carrer del Rec Comtal i la plaça del Comerç) que ve permetre, efectivament, localitzar el Rec, encara que una mica desviat, amb una orientació nord-est sud-oest. Es va fer un pou d'accés (70x70 cm) per a futures tasques de manteniment. El Rec passa per sota d'una finca que limita amb el solar i a l'interior s'observen els ciments de l'edifici. A la base d'aquest edifici es veu l'arc de descarrega de la coberta del Rec que passa per sota. Constructivament és igual al tram documentat al carrer de Trafalgar, així com les seves dimensions. [Fotografies 76-82]. En algun punt, aquest tram es troba amb el petit canal abans mencionat que baixa des de Trafalgar.

²² Els costats del baluard que es recolzaven al mur de la muralla eren anomenats flancs, mentre que els costats que convergien per formar el vèrtex extern rebien el nom de cares.

²³ Del qual s'han extret mostres per a un eventual anàlisi posterior en laboratori.

llavors es van poder rebaixar els 1'20 metres que faltaven per a arribar al final de la cota requerida per l'obra [Fotografies 93 i 94]. En el desmuntatge es va recuperar un fragment de motllura pintada reaprofitada per a la seva construcció [Fotografia 95].

El mur va aparèixer a una cota de 9'15 m s.n.m., és a dir, a només un metre per sota del nivell actual del carrer, i es va deixar d'excavar la rasa als 6'00 m s.n.m.

Per últim, volem assenyalar que en la part baixa del parament extern van veure un buit poc profund, irregular, d'uns 50 per 50 cm de superfície, i que, per semblança amb altres casos coneguts (Portal de Sant Daniel), podria respondre a l'impacte d'una bala de canó o de morter [Fotografies 91 i 96]; no hem d'oblidar que durant l'assetjament de 1713-1714, els baluards de Santa Clara i de Portal Nou van ser els principals objectius de les forces borbòniques, i van estar sotmesos a un intensíssim foc de l'artilleria ubicada en les immediacions.

L'estratigrafia d'aquest sector és totalment diferent de la documentada a la Fase 2, evident si tenim en compte que a l'oest del baluard ens situem dintre del fossat que rodeja i protegeix tota l'estructura. Sota el paviment d'asfalt (UE 200) es va presentar el mateix estrat ataronjat que ja havien documentat a la Fase 2 anterior (UE 201), probablement un estrat d'anivellament del terreny que no va proporcionar cap material arqueològic. Per sota, a una cota de 7'85 m s.n.m. aproximadament, vam documentar l'estrat UE 202, un nivell argil-losorrenc, amb graves i nòduls de calç, de color marró clar, compactat; l'hem situat al segle XVIII pel material ceràmic (blava catalana de la botifarra i salsitxa doble; blau i groc; vidriat marró; blanca i blava); també es va recuperar una bala de fusell de plom, de 16 mm de diàmetre, lògic atenent el context estratigràfic (de fet, creiem que no es van localitzar més perquè el buidament es va haver de fer amb màquina giratòria, fet que dificultava extremadament la detecció de material tan diminut). Per últim, en torn als 7'00 m s.n.m. l'estrat canviava a un sediment llimós (UE 203), molt net i compacte, de color ocre. Va aportar escassa ceràmica, fonamentalment verd i morat i vidriat verd (segle XIV). Aquest estrat continuava per sota dels 6'00 m s.n.m., que era la cota final del col·lector [Fotografia 97].

□□ □□□□□□□□□□

Els resultats d'aquesta intervenció, malgrat les limitacions d'espai a què ha estat sotmesa, posa de relleu, a grans trets, un conjunt estratigràfic i constructiu força interessant i aclaridor sobre l'evolució històrica d'aquest sector de la ciutat. Hem exhumat restes arqueològiques de tres etapes cronològiques diferents, que posem tot seguit a discussió.

□A□□ BA□□ M□□□□□A□ □□e□le□ □□□□□□□□

D'aquesta fase l'element més antic és el mur aïllat UE 111. No es pot relacionar amb cap altra estructura i queda amortitzat al segle XV que és la data *ante quem*. Aquesta és la màxima informació que podem aportar tenint en compte les limitacions de la intervenció. Òbviament, la funcionalitat se'ns escapa però la seva solidesa ens inclina a pensar en una estructura d'hàbitat fora muralles, encara que no sabem si és anterior a la construcció del llenç defensiu d'aquest sector, a la segona meitat del segle XIII.

La datació del pont (UE 126) és més segura. La seva fonamentació retalla l'estrat UE 118, que ens indica el *terminus post quem*. Pensem, però, que la ceràmica exhumada en aquest estrat (amb blava de Barcelona i verd i morat, però no reflex metàl·lic) apropa més la cronologia de construcció al mateix segle XV que no el XVI. Queda amortitzat en construir-se el baluard de Portal Nou (1672-75). Tipològicament és idèntic a d'altres ponts ben conservats que es construïren en diversos punts per creuar el Rec Comtal al llarg del seu recorregut (ARTIGUES, FERNÁNDEZ, 2003; SUBIRANAS, 2009). Nosaltres pensem que es tracta del mateix cas, encara que no hem trobat en les planimetries antigues cap plànol en què aparegués el traçat del Rec en aquesta posició. Però de fet, tots ells reflecteixen ja la presència dels baluards, és a dir, quan aquest traçat es veu modificat. Fins i tot, en aquells plànols que porten data anterior a la construcció dels baluards —per exemple, els anys 1209 o 1439²⁴— el recorregut dibuixat és l'actual, però es tracta de plànols realitzats amb posterioritat a aquestes dates perquè també mostren l'existència dels baluards en uns moments en què aquests no haurien d'estar allí. Això ens porta a sospitar que en aquests casos la ubicació del pas del Rec és també una extrapolació —com els baluards— que l'autor fa des del seu present al plànol antic que tracta de reflectir²⁵.

²⁴ Veure les Figures 1 i 2 més avall.

²⁵ No obstant, volem senyalar que en realitat sí que hem trobat un plànol que mostra la ubicació del Rec virtualment en la mateixa posició en què va aparèixer el nostre pont, però curiosament es tracta d'un treball molt recent, concretament de gener de 1964, en una petita publicació editada pel "Servicio de Aguas", titulat *Recorrido de la Acequia Condal*. En ell pot observar-se

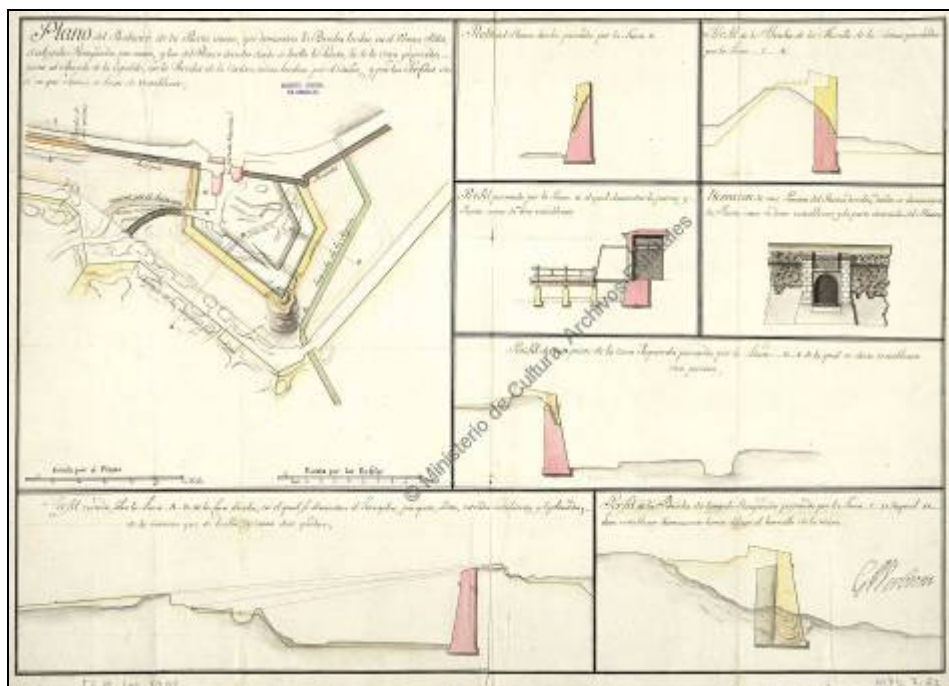
Plànol amb una part del parcel·lari del barri de la Ribera de 1209, amb traçat del Rec i baluard de Portal Nou representats.
(ICC: *La Ribera en el siglo XIII (1209)*; Autor: *Sanpere i Miquel, s.*; RL. 1657-31)

que el Rec no entra en la ciutat pel carrer de Trafalgar, sinó que ho fa per l'actual plaça del Comerç i continua pel carrer del Rec Comtal. Però si hem de ser sincers, en aquest plànol el traçat de la sèquia no passa pel lloc en què es va trobar durant les obres en l'estació de l'Arc de Triomf —L1 de Metro i RENFE—, sinó que ve des del carrer de Casp, gira 90° en arribar al passeig de Sant Joan i baixa entrant al passeig de Lluís Companys pel punt on hem documentat el pont, per a girar a continuació a la dreta, com ja hem indicat, per la plaça del Comerç. En tot cas, creiem que aquest fet és una prova de la dificultat present a l'hora de tractar de reproduir fidelment el recorregut històric del Rec, i en aquest cas potser es tracta d'un plànol confeccionat a partir de diverses fonts, no sempre prou contrastades (veure la Figura 4).

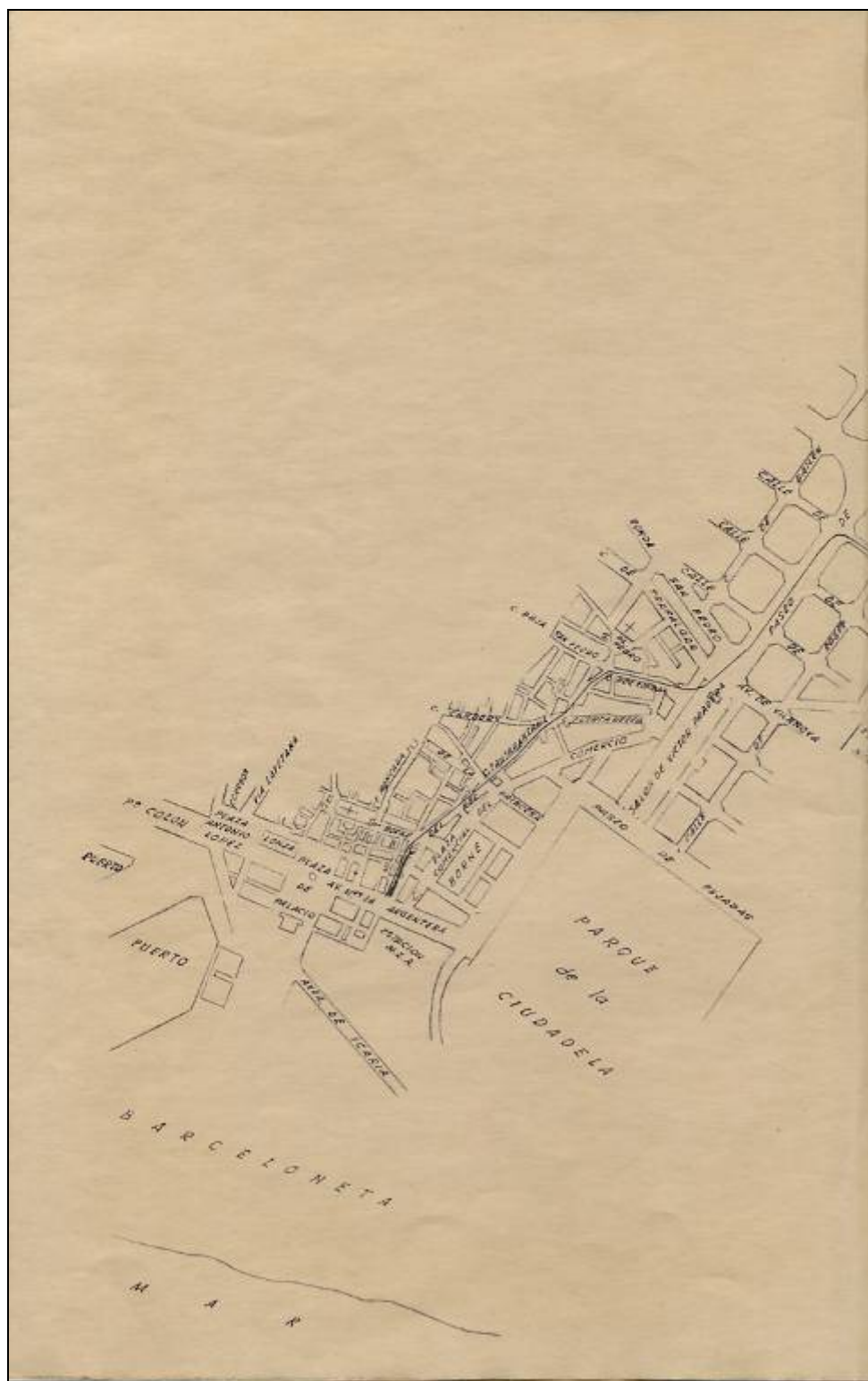
Plànol del parcel·lari del barri de la Ribera de 1349. Ídem que anterior. (ICC: *La Ribera en el siglo XV (1439)*; Autor: Sanpere i Miquel, s. ; RL. 1657-61)

El que sí que reflecteixen aquests plànols és el gir inesperat que fa el Rec en arribar al vèrtex extrem de la fortificació sense que haguera cap raó per a fer-ho de no existir el baluard (veure el plànol de la Figura 3, molt precís en aquest aspecte).

Plànol del baluard de Portal Nou de 1714, amb el gir que fa el Rec en arribar al vèrtex extrem de la fortificació. (Archivo Nacional de Simancas, Ref: MPD, 7,62)

En efecte, el Rec es desvia bruscament cap a la dreta i segueix a continuació un traçat paral·lel a la cara i el flanc oest del mateix per a acabar entrant pel carrer de Trafalgar, i no pel Portal Nou de la muralla medieval. Òbviament, és il·lògic pensar que el procés és el contrari, és a dir, que s'adapta la planta d'una estructura defensiva tan important com un baluard al recorregut del Rec ja preexistent, entre altres raons perquè aquest baluard consta de les mateixes característiques constructives que la resta, mateixa grandària i mateixa disposició; res en ell fa pensar que s'hagi adaptat d'alguna forma, per mínima que sigui, a alguna estructura prèvia. I a més, també hem comentat més amunt que la ubicació dels portals d'entrada a la ciutat construïts en època medieval, estaven, en part, condicionats per l'aprofitament d'accidents geogràfics —com llits de torrents i rieres—, obres públiques —com clavegueres o canalitzacions d'aigües— o una combinació d'ambdues. La presència del Portal Nou en aquell lloc reafirmaria la idea que el traçat original del Rec passava per aquest punt, i no a través del carrer de Trafalgar. Per tant,ensem que aquesta intervenció confirma la hipòtesi del pas del Rec per aquest lloc abans de la construcció del baluard de Portal Nou.

Plànol de l'any 1964, amb traçat del Rec Comtal entrant a la ciutat medieval pel Portal Nou (SERVICIO DE AGUAS, 1964).

També com a novetat, tenim la canalització UE 116 que passa per sota del pont i que tindria la funció de recollir les aigües pluvials o de petites torrenteres i rieres pròximes i evacuades per la canalització UE 114, ambdues amortitzades també a la segona meitat del segle XVII. I dins la mateixa cronologia, el petit tram de la canalització UE

109, que surt des del Rec Comtal en direcció a l'exterior de la ciutat. Una estructura molt semblant, amb la mateixa tècnica constructiva i dimensions, és descrita en la intervenció de l'estació de l'Arc de Triomf —L1 de Metro i RENFE— (SUBIRANAS, 2009), encara que la coberta que descriu l'autora, formada per lloses horitzontals recolzades sobre les parets de l'estructura, en el nostre cas s'havia perdut. Aquella canalització —subsidiària d'altre canalització principal— es definia per tenir una orientació est-oest, amb pendent cap a l'oest en direcció a les estructures d'hàbitat, fora muralles, on seria aprofitada. La cronologia donada es fixa en els segles XIII-XIV. La nostra canalització, també pren una orientació vers l'exterior de la ciutat, en aquest cas en direcció nord-oest/sud-est, per la qual cosa estem segurs que havia de complir la mateixa funció que aquella. La cronologia no és la mateixa, doncs la nostra se situa entre els segles XV i XVII. No obstant, creiem que aquest fet l'únic que reflecteix és l'entramat diacrònic d'un conjunt d'estructures de funcionalitat i configuració anàlogues que al llarg del temps es van succeint en el complex teixit urbà d'una ciutat viva.

Per últim, en aquesta fase baix medieval, tenim l'estructura trobada davant del número 21 del passeig Lluís Companys, que es va interpretar com les restes d'una calçada medieval, tant per tipologia constructiva com per paral·lels amb altres calçades excavades a Barcelona, encara que de cronologia romana (BUSQUETS *et alii* —2009— i TRIAY —2010—), virtualment idèntiques (veure Fotografies 54 i 55). Concretament pensem que podria tractar-se de la prolongació de la Via d'Horta, que ja havia estat documentada de forma paral·lela al costat del Rec Comtal, per exemple a la intervenció de l'intercanviador de l'estació de l'Arc de Triomf (SUBIRANAS, 2009) i que presenta la mateixa amplària que el tram de la nostra intervenció. Tipològicament, aquella estava pavimentada amb un empedrat des de finals del segle XIV, encara que en el segle XIII aquesta pavimentació la formava una matriu de terra argilosa barrejada amb grava i sorra. El nostre tram va ser construït al segle XIV, segons el fragment de verd i morat trobat a la preparació, però no podem descartar que també en aquest cas hagués una fase anterior del segle XIII, amb altre tipus de pavimentació avui perduda. La seva amortització l'hem situat al segle XVI. No obstant això, també podria haver-se produït una mica més tard, a la primera meitat del XVII, com la documentada a la intervenció citada de l'intercanviador, sobre tot tenint en compte l'escassa ceràmica recuperada durant l'excavació i que podria emascarar la cronologia correcta.

□A□□ M□□□□□A □□e□le□□□□□□□□

Durant la intervenció vam tenir l'oportunitat de visitar l'interior del tram del Rec que passa davant el número 82 del carrer de Trafalgar. La sèquia primitiva sembla tenir el

seu origen al segle X, quan es reaprofitava l'antic aqüeducte romà i es transformava en una canalització per a regar els camps, moure les moles dels molins i abastar d'aigua les embrionàries indústries de la ciutat. Es tracta, sens dubte, d'una estructura hidràulica de primera magnitud, si ens atenim a aquesta cronologia alt medieval. Però aquest és un tram modern, segurament construït després de l'aixecament del baluard de Portal Nou (1672-1675), i per això presenta un recorregut tan inusual en aquesta zona. Ja hem mencionat que la presència del pont trobat en aquesta mateixa intervenció recolza la nostra hipòtesi i confirmaria que l'entrada original a la ciutat era el Portal Nou, a l'actual passeig de Lluís Companys, en tot cas, a prop del lloc actual.

I en aquesta mateixa Fase Moderna hem de concloure amb la documentació d'un fragment del flanc oest del baluard de Portal Nou, just en l'encreuament entre el carrer de Trafalgar i el Passeig de Lluís Companys, a només un metre per sota del nivell de rasant actual del carrer. De fet, la seva ubicació és gaire bé exacta amb l'obtinguda amb la restitució informàtica realitzada sobre la planimetria actual de la ciutat de les antigues muralles i baluards. El fragment recuperat és molt petit —només una llargària d'1'20 metres, una amplada màxima de 2'70 metres i un alçat de 3'30 metres— i a més estava molt afectat per obres i serveis més recents. Potser l'element més significatiu de la troballa és la presència, en un vestigi de mur tan petit, d'un possible impacte de bala de canó o de morter. Aquests fet seria molt revelador dels esdeveniments derivats del setge a la ciutat al llarg de 1713-14, i posaria de relleu l'intensíssim foc d'artilleria a que es va veure sotmès aquest baluard des de les tres paral·leles obertes per l'enemic, que va concentrar sobre aquest i el baluard de Santa Clara els atacs més enèrgics i massius durant l'assetjament, en tractar-se dels seus principals objectius militars.

4.4.3. MUR DE LLUÍS COMPANYS

És inevitable que en aquest tipus d'intervencions la presència de nombrosos serveis siguin omnipresents: telèfon, electricitat, gas, aigua, fibra òptica, semàfors, clavegueram... No obstant això, en aquest cas dos d'ells cobren especial rellevància perquè afecten greument a una de les estructures arqueològiques documentades. Es tracta del baluard, que està trencat en la part superior per una tubular de cables de FECSA, i així mateix és trencat transversalment al pas del col·lector que baixa pel passeig de Lluís Companys. En qualsevol cas, no s'han documentat restes d'estructures muràries que puguin ser atribuïdes als segles XIX-XX.

□□ **B B** □□□□□ **A A**

AA.DD. (1992): *Història de Barcelona. Vols. 4, 5 i 6*. Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

AA.DD. (1995): *Historia de Barcelona desde su fundación al siglo XXI*. Edicions El Periódico de Catalunya, Barcelona.

AA.DD. (2004): *Abajo las Murallas!!! 150 Anys de l'Enderroc de les Muralles de Barcelona*, MUHBA, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

ALBAREDA, Joaquim (2001): *Catalunya en un conflicte europeu. Felip V i la pèrdua de les llibertats catalanes (1700-1714)*. Generalitat de Catalunya i Ed. 62, Barcelona.

ALBAREDA, Joaquim (2010): *La Guerra de Sucesión de España (1700-1714)*. Ed. Crítica, Barcelona.

ARTIGUES CONESA, Pere Lluís; FERNÁNDEZ ESPINOSA, Antoni (2003): *Memoria de la intervención arqueológica en el "Antic Mercat del Born" de Barcelona. Noviembre 2001-abril 2002*. Centre de Documentació del Servei d'Arqueologia de Barcelona. Memòria inèdita.

BUSQUETS, F.; ESPEJO, J. M.; TRIAY, V.; RAVOTTO, A.; MORENO, A. (2009): "Les vies d'accés a les portes nord-oest i sud-oest de Barcino a través dels testimonis arqueològics", a *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona (Quarhis 05)*, MUHBA, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

CAMARASA PEDRAZA, Vanesa (2002): *Memòria del seguiment arqueològic realitzat al carrer Portal Nou núm. 48*. Centre de Documentació del Servei d'Arqueologia de Barcelona. Memòria inèdita.

CARANDINI, Andrea (1997): *Historias en la Tierra. Manual de excavación arqueológica*. Ed. Crítica, Barcelona.

CIRICI PELLICER, Alexandre (1971): *Barcelona pam a pam*. Editorial Teide, Barcelona.

CONILLERA I VIVES, Pere (1991): *L'Aigua de Montcada: l'abastament municipal d'aigua de Barcelona. Mil anys d'història*. Institut d'Ecologia Urbana de Barcelona, Barcelona.

CUBELES I BONET, Albert (2003): "Poder públic i llançament urbanístic en el segle XIV", a *El procés urbà i la identitat gòtica de Barcelona. Quaderns d'Història*, núm. 8, Barcelona.

FABRÉ I CARRERAS, Xavier (1988): *Arquitectura i ciutat a l'Exposició Universal de Barcelona: 1988*. Universitat Politècnica de Barcelona i Ajuntament de Barcelona. Regidoria d'Edicions i Publicacions. Barcelona.

GEA BULLICH, Miquel (2006): *Intervenció arqueològica al passeig Pujades, 10-20, passeig Picasso, 7-21. Parc de la Ciutadella, Barcelona, el Barcelonès (Codi: 190/05)*. Centre de Documentació del Servei d'Arqueologia de Barcelona. Memòria inèdita.

- GEA BULLICH, Miquel (2008): "El portal de Sant Daniel. Darreres troballes arqueològiques al parc de la Ciutadella", a *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona (Quarhis 04)*, MUHBA, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- HARRIS, E. C. (1990): Principios de estratigrafia arqueològica. Ed. Crítica, Barcelona.
- HERNÁNDEZ CARDONA, F. Xavier (2003): *Història militar de Catalunya. Vol III: La defensa de la terra*. Ed. Dalmau, Barcelona.
- HINOJO GARCIA, Emiliano (2007): *Memòries de les intervencions arqueològiques al Mercat de Sant Antoni (c/ Comte d'Urgell, 1b / c/ Manso, 55-57) i al c/ Manso, 64-78 (Barcelona, Barcelonès). Codis 048/07 i 054/07*. Centre de Documentació del Servei d'Arqueologia de Barcelona. Memòria inèdita.
- MARTÍN PASCUAL, Manel (1999): *El Rec Comtal (1822-1879). La lluita per l'aigua a la Barcelona del segle XIX*. Fundació Salvador Vives i Casajuana, Barcelona.
- MARTÍN PASCUAL, Manel (2000): "El Rec Comtal: dos mil anys d'abastament d'aigua a Barcelona", a ALBERCH I FUGUERAS, Ramon (dir.): *Els barris de Barcelona, vol. IV*. Ajuntament de Barcelona i Enciclopèdia Catalana, Barcelona.
- MARUGAN i VALLVÉ, Carme Maria (1993): "El Rec Comtal i el regadiu medieval a Sant Andreu de Palomar: assaig d'aproximació paleopaisatgística", a *IIIr Congrés d'Història de Barcelona*. 20, 21 i 22 d'octubre de 1993. Institut Municipal d'Història. Barcelona.
- PAGÈS I BUISAN, Emília; PRAT I LETOSA, Montserrat; FARRÉ I BARRUFET, Robert; SERRA I SERRA, Dolors (1989): *Estudi històrico-arqueològic de l'àrea destinada a la xarxa de col·lectors del Bogatell-sudest (Av. Vilanova - Pg. Circumvalació)*. Centre de Documentació del Servei d'Arqueologia de Barcelona. Informe inèdit.
- PONGILUPPI, Guillem H.; HERNÁNDEZ CARDONA, F. Xavier (2013): *1714. El setge de Barcelona*. Angle Editorial, Barcelona.
- SÁNCHEZ, Alejandro (dir.) (1994): *Barcelona, 1888-1929: modernidad, ambición y conflictos de una ciudad soñada*. Alianza Editorial, Madrid.
- SÁNCHEZ GIL DE MONTES, Jacinto (2011): *Informe preliminar de la intervenció arqueològica al Mercat de Sant Antoni (carrers Comte d'Urgell, 1bis / de Manso, 55-57/ del Comte Borrell, 56 bis i de Tamarit, 154 bis) de la ciutat de Barcelona, Barcelonès. Codi 056/11*. Agost-Setembre 2011. Centre de Documentació del Servei d'Arqueologia de Barcelona. Memòria inèdita.
- SÁNCHEZ MONTALBÁN, Alicia i POMÉS FONTS, María (2001): *Historia de Barcelona. De los orígenes a la actualidad*. Ed. Optima, Barcelona.
- SERVICIO DE AGUAS (1964): *Recorrido de la Acequia Condal*. Biblioteca del MUHBA.
- SUBIRANAS FÀBREGAS, Carme (2009): *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada a l'Avinguda Vilanova, 3-11 / Carrer Roger de Flor, 39-43 de Barcelona (Barcelonès). Codi 137/08. Fase del 2 de juny al 31 d'agost de 2009*. Centre de Documentació del Servei d'Arqueologia de Barcelona. Memòria inèdita.

TORRAS I RIBÉ, Josep M. (1999): *La Guerra de Successió i els setges de Barcelona 1697-1714*. Ed. Dalmau, Barcelona.

TORRAS I RIBÉ, Josep M. (2004): *Felip V contra Catalunya*. Ed. Dalmau, Barcelona.

TRIAY OLIVES, Vanesa (2010): *Memòria de la intervenció arqueològica preventiva de les finques Hospital 140-142, Carme 101-109. Ciutat Vella, Barcelona (Codi: 045/07)*. Centre de Documentació del Servei d'Arqueologia de Barcelona. Memòria inèdita.

TRÓCOLI, Isabel G.; SOSPEDRA, Rafel (Eds.) (1992): *Harris Matrix. Sistemes de registre en Arqueologia (2 vols.)*. Pagès Editors, Lleida.

□□□□□A□A

CARTA ARQUEOLÒGICA DE BCN:

<http://cartaarqueologica.bcn.cat/914>

<http://cartaarqueologica.bcn.cat/3111>

<http://cartaarqueologica.bcn.cat/3426>

MEMÒRIA DELS BARRIS. EL CAMÍ D'HORTA (2012):

<http://memoriadelsbarris.blogspot.com.es/2012/06/el-cami-dhorta.html>

□□□□□□□□ □□ □□□□ □□□□**A**□□ □□□□**A**□□□ □□□□□□□□

Nom Jaciment/Codi: C/ TRAFALGAR 80-82. CODI 047/13			U.E.: 100	
Tipus d'U.E.: ☐		Definició: ☐		
☐ ☐ ☐				
☐ ☐ ☐				
☐ ☐ ☐ Art. ☐				
Color: ☐	Cota Superior: 10,20 ☐	Cota Inferior: ☐		
Amplada: 0,00 ☐	Longitud: 0,00 ☐			
☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐				
Fase Cronològica: ☐		Datació: ☐		
Interpretació: ☐				

Nom Jaciment/Codi: C/ TRAFALGAR 80-82. CODI 047/13			U.E.: 101	
Tipus d'U.E.: ☐		Definició: ☐		
Textura: ☐		Consistència: ☐		
☐ ☐ ☐				
☐ ☐ ☐				
☐ ☐ ☐ Art. ☐				
Color: ☐	Cota Superior: ☐	Cota Inferior: ☐		
☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐				
Fase Cronològica: ☐		Datació: ☐		
Interpretació: ☐				

Nom Jaciment/Codi: C/ TRAFALGAR 80-82. CODI 047/13		U.E.: 122
Tipus d'U.E.: ☐	Definició: ☐	
☐ ooc: ☐ aeol ☐ ca ☐ ☐ ooc: ☐ ron ☐ ca ☐ ooc: Art ☐ ical ☐		
Color:	Cota Superior: ☐	Cota Inferior: ☐
Amplada: ☐ 00	Longitud: 1, ☐	☐
elac ☐ on ☐ e ☐ ☐ 121 ☐ 12		
Fase Cronològica: ☐		Datació: ☐
Interpretació: ☐		

Nom Jaciment/Codi: C/ TRAFALGAR 80-82. CODI 047/13		U.E.: 123
Tipus d'U.E.: ☐	Definició: ☐	
Textura: ☐	Consistència: ☐	
☐ ooc: ☐ aeol ☐ ca ☐ ☐ ooc: ☐ ron ☐ ca ☐ ooc: Art ☐ ical ☐		
Color: ☐	Cota Superior: ☐ 2	Cota Inferior: ☐
elac ☐ on ☐ e ☐ ☐ 122 ☐ 120		
Fase Cronològica: ☐		Datació: ☐
Interpretació: ☐		

Nom Jaciment/Codi: C/ TRAFALGAR 80-82. CODI 047/13		U.E.: 210
Tipus d'U.E.: ☐ ☐	Definició: ☐ m ☐	
Cota Superior: ☐ ☐ m ☐	Cota Inferior: ☐ 20 ☐ m ☐	
Relació: ☐ e ☐ ☐ 205 ☐ 20 ☐ 20 ☐		
Fase Cronològica: ☐ m ☐	Datació: 2 ☐ m ☐	
Interpretació: ☐ ☐ m ☐ ☐ m ☐ ☐ ☐ m ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐		

Nom Jaciment/Codi: C/ TRAFALGAR 80-82. CODI 047/13		U.E.: 211
Tipus d'U.E.: ☐ ☐	Definició: ☐ m ☐	
Cota Superior: 0,00 ☐ m ☐	Cota Inferior: 0,00 ☐ m ☐	
Relació: ☐ e ☐		
Fase Cronològica: ☐ m ☐	Datació: 2 ☐ m ☐	
Interpretació: ☐ ☐ ☐		

□□□**MA**□□□**A**□□□**M**□**B**□□□□

□□□□□□**n**□**entar**□

TAULA CODIS PER A INVENTARI DE MATERIALS ARQUEOLÒGICS

CERÀMICA

1. CLASSIFICACIÓ

11000	Prehistòria	13050	campaniana/vernís negre indeterminada
11001	Neolítica	13051	precampaniana
11050	del Coure	13052	campaniana A
11101	del Bronze	13053	campaniana A tardana
11101	del Bronze antic	13054	campaniana B
11102	del Bronze mig	13055	campaniana B-oide
11103	del Bronze final	13056	campaniana C
12000	Protohistòrica sense determinar	13057	campaniana empuritàna
12001	feno-púnica indeterminada	13058	etrusca vernís negre
12002	feno-púnica engalba vermella	13059	imitacions campanianes
12003	feno-púnica engalba negra	13060	vernís negre púnic
12004	no-púnica engalba comuna		
12005	grega d'occident	13100	terra sigillata indeterminada
12050	roja a torn	13101	presigillata
12051	engalba roja	13102	T S precoç
12052	pintada	13103	T S aretina
12053	comuna ibèrica	13104	T S itàlica
12054	grisa de la costa catalana	13105	T S tardo-itàlica
12055	grollera	13106	T S sudgàl·lica
12056	grans recipients d'emmagatzematge	13107	T S marmorata
13000	Món Clàssic sense determinar	13108	T S clara B
13001	grega indeterminada	13109	T S hispànica tardana
13002	<i>buchero nero</i>	13110	T S hispànica indeterminada
13003	àtica figures negres	13111	T S africana A
13004	àtica figures vermelles	13112	T S africana A/D
13005	àtica vernís negre	13113	T S africana A/C
13006	taller de les petites estampetes	13114	T S africana C
13007	taller de Rhode	13115	T S africana D
13008	taller de Nikia-Ion	13116	T S africana indeterminada
13009	taller de pàteres 3 palmetes radials	13117	imitacions T S hispànica
		13118	T S clara
		13119	T S lucente

13120	paleocristina grisa	13300	àmfora indeterminada
13121	paleocristina ataronjada	13301	àmfora massaliota
13122	<i>late Roman C</i>	13302	àmfora feno-púnica
13123	produccions orientals (corintia)	13303	àmfora ebussitana
13124	vidriada romana	13304	àmfora romana
13125	imitacions clara D	13305	àmfora greco-itàlica
13126	paleocristina pintada	13306	àmfora itàlica
		13307	àmfora gà·lica
13150	parets fines indeterminades	13308	àmfora hispànica
13151	parets fines itàliques	13309	àmfora bètica
13152	parets fines d'Acco	13310	àmfora de la Tarraconense
13153	parets fines sudgà·liques	13311	àmfora lusitana
13154	parets fines "clofolla d'ou"	13312	àmfora africana
13155	parets fines hispàniques	13313	àmfora oriental
13156	imitacions parets fines	13314	suports d'àmfores
		13315	amforiscs
13200	llàntia indeterminada	13316	disc terra cuita
13201	llàntia grega	13317	taps
13202	llàntia republicana	13318	fragments vasos retallats
13203	llàntia republicana vernís negre	13319	altres accessoris
13204	llàntia imperial	13320	<i>dollia</i>
13205	llàntia imperial de volutes	13321	àmfora rodia
13206	llàntia imperial de disc	13322	àmfora corintia
13207	llàntia africana de canal	13323	àmfora Samos
13208	llàntia africana		
13209	llàntia africana paleocristiana	13400	comuna a torn oxidada d'època indeterminada
13210	llàntia africana ARS	13401	comuna a mà oxidada d'època indeterminada
		13402	comuna a torn reduïda d'època indeterminada
13250	comuna oxidada	13403	comuna a mà reduïda d'època indeterminada
13251	comuna reduïda	13404	comuna oxidada d'època indeterminada
13252	comuna baix-imperial	13405	comuna reduïda d'època indeterminada
13253	comuna engalba blanca	13406	comuna a torn bescuitada indeterminada
13254	comuna engalba negra		
13255	comuna engalba vermella	13500	comuna oxidada medieval
13256	comuna roig pompejà	13501	comuna reduïda medieval
13257	comuna itàlica	13502	comuna bescuitada medieval
13258	comuna africana de cuina		
13259	comuna emporitana oxidada		
13260	comuna de cuina acurada		
13261	imitacions comuna africana		
13262	comuna bescuitada		
13263	ceràmica comuna de Lípari		
13264	ceràmica daurada		
13265	ceràmica eivissenca tardo antiga		
13266	ceràmica de Pantelleria		
13267	ceràmica itàlica tardo antiga		

14000	Món medieval i modern indeterminat	14126	blanca i blava de la cirera
14001	comuna oxidada a mà	14128	blanca i blava Paterna-Manises
14002	comuna oxidada a torn	14129	blanca i groga “orla d’influència del Renaixement”
14003	comuna oxidada vidriada		
14004	comuna reduïda a mà		
14005	comuna reduïda a torn	14200	reflex metàl·lic
14006	comuna reduïda vidriada	14201	reflex metàl·lic producció catalana
		14202	reflex metàl·lic de l’ungla
14050	islàmica indeterminada	14203	reflex metàl·lic de sanefa amb gallons
14051	islàmica verd-manganès	14204	reflex metàl·lic de sanefa amb fulles
14052	islàmica melada	14205	reflex metàl·lic de sanefa en negatiu
14053	islàmica corda seca total	14206	reflex metàl·lic decoració floral
14054	islàmica corda seca parcial	14207	reflex metàl·lic de fons picat
14055	islàmica esgrafiada	14208	reflex metàl·lic de pinzell-pinta
14056	islàmica pintada	14209	reflex metàl·lic decoració geomètrica
14057	islàmica daurada reflex metàl·lic	14210	reflex metàl·lic amb lletres o anagrames
14058	islàmica a motlle	14211	reflex metàl·lic i blava
14059	islàmica comuna oxidada	14212	reflex metàl·lic de Paterna
14060	islàmica comuna reduïda	14213	reflex metàl·lic de Manises
14061	islàmica manganès sota coberta melada	14214	reflex metàl·lic de Paterna-Manises
14062	islàmica vidrada	14215	reflex metàl·lic sanefa reticulada
14100	vidrada blanca	14250	blanca i manganès
14101	blanca i blava	14251	blanca-manganès blau i manganès
14102	blanca i blava de Barcelona	14252	blanca-manganès verd i manganès
14103	blanca i blava catalana	14253	blanca-manganès verd i manganès de Paterna
14104	blanca i blava d’orles diverses	14254	blanca-manganès verd i manganès de Manises
14105	blanca i blava de la botifarrada	14255	blanca-manganès verd i manganès catalana
14106	blanca i blava de l’arracada	14256	blanca-manganès i verd
14107	blanca i blava d’influència francesa	14257	blanca-manganès i polícroma
14108	blanca i blava de la cirereta		
14109	blanca i blava de faixes o cintes	14300	pisa blanca
14110	blanca i blava de la Segarra	14301	pisa decorada
14111	blanca i blava d’Escornalbou	14302	porcellana
14112	blanca i blava de la panotxa	14303	Pickman/Cartuja
14113	blanca i blava regalats	14304	d’importació
14114	blanca i blava de Poblet	14305	maiolica lligur
14115	blanca i blava de sanefa negativa	14306	polícroma
14116	blanca i blava de transició		
14117	blanca i blava amb la Tau		
14118	blanca i blava d’influència de Savona	14400	vaixella segle XX
14119	blanca i blava corbata o palmera		
14120	blanca i blava ditada	15000	material ceràmic no recipient
14121	blanca i blava de blondes		
14122	blanca i blava de Paterna		
14123	blanca i blava de Manises		
14124	blanca i blava de Manises i groga		
14125	blanca i blava de la figueta		

2. DEFINICIÓ DEL FRAGMENT

sense forma	SN
sense definir	SD
perfil sencer	PS
vora	VO
nansa	NA
arrencament de nansa	AN
coll	CO
carena	CR
llavi	LL
fons	FO
abocador	AB
escòria	ER
pom agafor	AG
broc	BR
orelleta	OR
peu	PE
pivot	PI
bec	BE

Per a llànties:

<i>Infundibulum</i>	IN
Pico (<i>rostrum</i>)	RO
Orla (<i>margo</i>)	MA
Disc	DI
Volutes	VL

3. TIPOLOGIA: Per materials del Món Clàssic amb una tipologia ja establerta.

ABAS.	Abascal
AFRIC.	Africana
AGUARD.	Aguarod
ALM.	Almagro
ATL.	Atlante
BAIL.	Bailey
BEL.	Beltran
BRUCK.	Bruckner
DECHEL.	Dechelette
DRAG	Dragendorf
DRES.	Dressel
EBUS.	Ebusitana
GOUD.	Goudineau
H.	Hayes
HALT.	Haltern
HERM.	Hermet
KEAY	Keay

LAMB.	Lamboglia
LAIET.	Laietana
LOPEZ	López Mullor
LUDOW.	Ludowici
M.	Morel
MEZQ.	Mezquiriz
OBER.	Oberaden
OELM.	Oelman
OST.	Ostia
OSW.	Oswald
PALL.	Pallarès
PASC.	Pascual
RIG.	Rigoir
RITT.	Ritterling
SAL.	Salomonson
SPT.	Spitzer

4. FORMA: Per a materials no classificats tipològicament. Bàsicament, ceràmiques prehistòriques, medievals i modernes)

Ceràmica a mà:

bol/vas carenat	BCA
bol/vas cilíndric	BCI
bol/vas bitroncocònic	BBT
bol/vas troncocònic	BTR
bol/vas elíptic	BEL
bol/vas globular	BGL
bol/vas globular amb coll	BGC
bol/vas germinat	BGE
bol/vas múltiple	BMU
bol/vas ovoide	BOV
bol/vas perfil en S	BPS
bol/vas semiesfèric	BSE
bol/vas subesfèric o subesfèric de vora exvasada	BSU
copa	COP
cullera	CUL
formatgera	FOR
forma indeterminada	FIN
fragment retallat no perforat	FRN
fragment retallat perforat	FRP
gresol	GES
paleta	PAL
plat carenat	PCA
plat/tapadora	PLT

plata PLA
suport SOP
tassa TAS

Ceràmica a torn:

Ceràmica grega

Alabastró ALA
Àmfora AMF
Aryballos ARY
Hydria HYD
Kalathos KAL
kratera calze KCA
kratera campana KCP
krateracolumnes KCO
kratera volutes KVO
kylix KYL
lebes LEB
lekythos LEK
oinochoe OIN
pelike PEL
skiphos SKI
stamnos STA
ungüentari bulb UBU
ungüentari fusiforme UFU
ungüentari UGU

Ceràmica clàssica, medieval i moderna

abeurador ABE
ampolla AMP
bací BAC
barral BLN
bol BOL
canalobre CAN
cassola CSS
cassola patina cendrosa CSC
càntir CAT
catúfol CAF
colador COL
copa COP
cossi COS
cremaperfums CRP
cubell CUB
escalpeta ESF
escudella ESC
escudella d'orelletes EOR
fogó FOG
formes amb abocador FAB
formes obertes FOB
formes tancades FTA

forma indeterminada FIN
fruiter FRU
gerra GER
gerreta GET
gerro GRR
gibrell GIB
got GOT
greixonera GRE
guardiola GUA
llàntia cassola i bec pessigat LCB
llàntia peu alt LPA
llàntia piquera LPI
llumanera LLU
menjadora MEN
mesura MES
morter MOR
motlle MOT
motlle sigillata MSG
olla OLL
olla patina cendrosa OPC
orsa ORS
pàtera PTT
plat PAT
plat d'ala PDA
plat/tapadora PTA
plat/tapadora vora fumada PTF
plata PLA
plat tallador PTL
poal POA
pot POT
pot de farmàcia PFA
rentamans REN
safata SAF
saler SLR
salsera SAL
servidora SEV
setrill SET
sitra SIT
suport SOP
suport d'anell SAN
suport rodet SRD
tallador TAL
tapadora TAP
tassa TAS
tenalla TEN
test TES
tinter TIN
tupí TUP
urna URN
xocolatera XOC

Material ceràmic no recipient (codi classificació 15000):

artefacte no definit	AND
bola	BLA
cilindres de forn	CFO
dena	DEN
fgura antropomorfa	FAN
figura zoomorfa	FZM
fragment d'argila indet.	FAI
fussaiola	FUS
joguina	JOG
màscara	MAS
pes de teler circular	PTC
pes de teler oval	PTO
pes de teler rectangular	PTR
pes de teler indeterminat	PTI
pes de teler troncocònic	PTT
pipes	PIP
placa	PLC
rodet	ROD
tres peus terrisser	TPT
disc circular terrisser	DCT
suport llar de foc	SLF
peça circular foradada	PCF

4. TÈCNICA

a mà	MA
a torn	TO
a torn lent	TL
a motlle	MO
motlle cistelleria	MC
ensablada	EN
indeterminada	IN

5. DECORACIÓ

acanalada	AC
aiguada	AG
aplicació	AL
aplicació metàl·lica	AM
aplicació pasta blanca	AL
aplicació pasta roja	AR
aplicació pedres	AP
baquetons	BA
barbotina	BB
bigoti	BI

botons	BO
calada	CA
cordons digitacions	CD
cordons incisió	CI
cordons impressió	CM
cordons llisos	CL
cordons pessigats	CP
ditada	DI
esgrafiada	ES
excisa	EX
impresa canya/os	IO
impresa cardial	IC
impresa cistelleria	IL
impresa digitada	ID
impresa espàtula	IE
impresa estampillada	NP
impresa pinta	LL
impresa punxó	MA
impresa puntillada	MG
impresa raspatllada	MO
impresa teixit	IT
impresa ungulada	IU
impresió fent incisió	IM
impressions diverses	IF
incisa	IN
incisa pintada	NP
llengüeta	LL
mamellons	MA
mangra	MG
motlle	MO
mugró	MU
ondulació en vora	OV
perforada	PF
pessigada	PE
pintada blanca	PB
pintada negra	PN
pintada roja	PR
pintada roig-marronós	PM
polícroma	PP
pseudoexcisa	PS
rodeta	RO
vernís roig	VR

6. PASTA

grollera	GO
grollera oxidada	GO
grollera reduïda	GR
grollera mixta	GM
acurada oxidada	AO

acurada reduïda	AR
acurada mixta	AM
acurada bescuitada	AB
grollera bescuitada	GB
bescuitada	BE
caolinítica	CA

7. ACABATS

allisat	AL
allisat amb fang	AF
arenós	AR
brunyit	BR
encastació de fang	EF
engalbat	EN
esmaltat	EM
espatulat	ES
estriat	ET
marques terrisser	MT
pàtina cendrosa	PC
pentinada	PE
pintat	PI
rugós	RU
<i>strice</i>	ST
vernissat	VE
vidrat	VI

METALL

1. CLASSIFICACIÓ

20000	indeterminat
20001	bronze
20002	ferro
20003	plata
20004	or
20005	plom
20006	aleacions diverses
20007	altres metalls
20008	coure

2. FORMA

agulla	AGU
agulla de cap	AGC
alabarda	ALB
àncora	ANC
anell	ANL
anella	ANE
arracada	ARR
arreus de cavall	ARC
artefacte indeterminat	ATI
ast	AST
bala	BAL
barra	BRR
bola/boleta	BLT
bomba	BOM
botó	BOT
braçalet	BRA
braser	BRS
cadena	CAD
clau	CLA
dena	DEN
destral	DRT
diadema	DMA
didal	DID
elements de carro	ECR
elements religiosos	ERE
enformador	ENF
escarpa	EPA
escòria	ESR
escultura	ESC
escut	EST
espasa	ESP
falcata	FAL
fíbula indeterminada	FBI

fíbula anular	FAN
fíbula d'apèndix caudal	FAC
fíbula de bucla	FBU
fíbula de naveta	FNA
fíbulade pivot	FPV
fíbula doble ressort	FDR
fíbula indígena de colze	FIC
figura antropomorfa	FAN
figura zoomorfa	FZM
fil/frag. riscle/anell/braçalet	FFR
frontissa	FTS
ganivet	GNV
gerra	GER
globelet	GOB
llingot	LIN
mirall	MRL
moneda	MON
pectoral	PEC
penjant	PJA
pinces	PNC
placa	PLC
pondius	PON
punta fletxa	PFL
punta llança/javelina	PLJ
punxó	PNX
punyal	PNY
serra	SER
sivella	SIV
vas	VAS
xinxeta	XIN

3. TÈCNICA

forja	FJ
fosa	FS
cisellar	CS
repussar	RP
calat	CL

VIDRE

1. CLASSIFICACIÓ

30000	vidre
30001	pastà vítreà
30002	cristall
30003	escòria

2. DEFINICIÓ DEL FRAGMENT

sense forma	SF
sense definir	SD
perfil sencer	PS
vora	VO
nansa	NA
arrencament de nansa	AN
coll	CO
carena	CR
llavi	LL
fons	FO
peu	PE
pivot	PI
bec	BE
pom/agafador	AG
escòria	ER
boca	BO

3. FORMA

fragment no definit	VIN
ampolla	AMP
amforisc	VAR
barreta	BAR
bol	BOL
camafeu	VCS
copa	COP
dena	DEN
element construcció	VEC
element d'ús funerari	VEF
element d'ús personal	VEP
flascons	VFL
gerra	GER
plat	PAT
plata	PLA
setrill	SET
ungüentari	UGU
vas	VAS

4. TÈCNICA

realització no definida	VIN
vidre-mosaic	AMP
motlle decorat	VAF
motlle baix relleu	MB
motlle volum rodó	MR
poliment	VL
tallat	VT
gravat	VG
amb aplicacions	VA
fondi d'or	VO
pintat	VP
bufat	VG

MATERIAL LÍTIC

1. CLASSIFICACIÓ

40000	indeterminat	anell	ANE
40001	sílex	artefacte indeterminat	ATI
40002	quars	artefacte no definit	ATD
40003	jaspi	baix relleu	BAR
40004	granit	bala	BAL
40005	arenisca	bola	BLA
40006	volcànic	braçalet	BRA
40007	micaesquistos	braçalet d'arquer	BÇA
40008	caliça	cassoleta	CTA
40009	marbre	dena	DEN
40010	alabastre	enformador	ENF
40011	conglomerat	escultura	ESC
40012	travertí	figura zoomorfa	FZM
40013	pissarra	figura antropomorfa	FAN
40014	pedres precioses	gresol	GES
40015	minerals	inscripció	INS
40016	fòssils	mà de molí	MMO
40017	rierencs	molí barquiforme	MBA
40018	calcària	molí (roda)	MOL
		morter	MOR
		motlle de fundició	MFU
		peça circular foradada	PCF
		peça circular no perforada	PCN
		pedestal	PED
		penjant	PJA
		placa	PLC
		placa decorada	PDC
		placa foradada	PFD
		punyal	PNY
		sarcòfag	SAR

2. FORMA

pedra tallada no retocada ascla	ASC
pedra tallada no retocada fulla	FLL
pedra tallada no retocada rebuig	REB
nucli fragmentat	FNU
nucli amb còrtex	NCO
nucli sense còrtex	NSC
pedra retocada perforador	PFD
pedra retocada gratador	GRA
pedra retocada rascadora	RAS
pedra retocada làmina de dors	LDO
pedra retocada làmina retocada	LRE
pedra retocada punta de dors	PDO
pedra retocada punta (retoc simple)	PUN
pedra retocada geomètric	GEO
pedra retocada denticulat	DNT
pedra retocada truncadura	TRU
pedra retocada punta de fletxa	PFL
pedra retocada osca	OSC
pedra polida cisell	CIS
pedra polida destal	DTA
allisador	ALS
àncora	ANC

MATERIALS CONSTRUCCIÓ

1. CLASSIFICACIÓ

50000	alabastre
50001	arenisca
50002	elements ceràmics
50003	estuc/arrebossat
50004	fusta
50005	ímbrex
50006	indeterminat
50007	maó
50008	marbre
50009	morter
50010	mosaic
50011	tessel·les
50012	opus signinum
50013	pintura/estuc pintat
50014	rajoles
50015	tegula
50016	tegula “mammata”
50017	tegula de suports
50018	terracotes
50019	tovots/tapial
50020	cornisa
50021	columna
50022	capitell
50023	carreu
50024	antefix
50025	canonada
50026	gàrgola
50027	tubuli
50028	teula vidrada
50029	teula
50030	rajola blanca i blava (XVI)
50031	rajola blanca i blava moderna (XVII-XVIII)
50032	rajola polícroma (XVIII- XIX)
50033	rajola polícroma anterior (XVIII)
50034	rajola blanca i blava anterior (XVIII)
50035	canaló
50036	motllura
50037	rajola vidrada
50038	totxana

MATÈRIA ORGÀNICA

1. CLASSIFICACIÓ

60000	matèria orgànica general
60001	os
60002	ivori
60003	closca
60004	fusta treballada
60005	teixit
60006	cuïro
60007	vegetals
60008	paper
60050	restes antropològiques
60051	macrofauna
60052	microfauna
60053	fauna aquàtica
60054	malacofauna
60055	fusta no treballada
60056	carbó
60057	granes
60058	fauna terrestre no definida

2. FORMA

agulla	AGU
agulla de cap agulla o punxó	AGC
ampolla	AMP
anell	ANE
aplic	APL
artefacte d'os/petxina/ibori	OPI
artefacte no definit	AND
beiana	BEI
bossa	BSA
botó	BOT
braçalet	BRA
caixa	CXA
calçat	CÇA
cistell	CTL
cistelleria	CIS
corda	CDA
corn tallat	COT
cullera	CUL
cullereta tocador	CUT
dau	DAU
dena	DEN
dent decorada	DTD
dent perforada	DTP

diari	DIA
enformador	ENF
espàtula	ESP
falange decorada	FLD
figura antropomorfa	FAN
figura zoomorfa	FZM
fitxa de joc	FIJ
frontissa	FTS
fus	FUS
fusta frag. indet.	FFI
fusta construcció naval	FCO
fusta construcció	FCN
ganxet	GAN
mànec	MEC
marcador	MCD
penjant	PJA
petxina frag. polida	POP
pinta	PNT
polidor	PUL
punta fletxa	PFL
punxó	PNX
punyal	PNY
raspall	RAS
resquill apuntat	RQA
sabates	SAB
tapadora	TAP
teixit	TXI
ullal porc sengnar tallat	UPS

3. TÈCNICA

matèria prima sense modificar	MPS
matèria prima en procés de fabricació	MPF
matèria prima modificada	MPM

MOSTRES PER A ANÀLISIS

70000	terra
70001	morter
70002	pedra
70003	metall
70004	carbó (anàlisi antracològica)
70005	pol·len
70006	granes
70007	llavors
70008	carbó (C14)

AA A MA BA A

AA MA AA

Decorac Acabat
 ra la ra o cn ca a ta int t int t ronolo a b eracion

1	14102	FO	ESC	TO	AO	PI	VI	VI	Decoració central am motius radials
3	14003	SN	FIN	TO	AO		VI	VI	Vidriat verd
1	14003	VO	TAP	TO	AO		VI	VI	Vidriat interior marró i exterior verd
1	14003	VO	GIB	TO	AO		VI	VI	Vidriat verd
1	14003	FO	LCB	TO	AO		VI	VI	Vidriat marró
1	14003	NA	FIN	TO	AO		VI	VI	Vidriat verd
1	14003	NA	FIN	TO	AO		VI		Vidriat marró
1	14003	VO	GER	TO	AO			VI	Vidriat verd. Vora am part del coll
5	14103	SN	FIN	TO	AO	PI	VI	VI	
3	14103	FO	PAT	TO	AO	PI	VI	VI	

AA A MA BA A

MAA

Decorac Acabat
 ra la ra o cnica a ta int t int t ronolo a b eracion

	1	14120	VO	PDA	TO	AO	PI		VI	VI		
	2	14103	NA	EOR	TO	AO	PI		VI	VI		
	2	14103	FO	ESC	TO	AO	PI		VI	VI		
	1	14103	PS	ESC	TO	AO	PI		VI	VI		Decoració am orla de ull creuat
	1	14103	VO	ESC	TO	AO	PI		VI	VI		Decoració am orla de palma dole
	1	14103	FO	PAT	TO	AO	PI		VI	VI		Decoració central am ocell i motius vegetals
	1	14103	FO	PAT	TO	AO	PI		VI	VI		Decoració en lau i groc
	1	14103	VO	PDA	TO	AO	PI		VI	VI		Decoració en lau i groc
	2	14003	SN	FIN	TO	AO			VI			Vidriat verd
	1	14003	NA	FIN	TO	AO			VI			Vidirat verd

AA A MA BA A

AA MA AA

Decoració Acabat
 Orla de circumferència concèntriques

AA	1	14003	AN	FIN	TO	AO			VI	VI		Vidriat verd
AA	1	14003	SN	FIN	TO	AO			VI			Vidriat verd
AA	1	14003	BR	CAT	TO	AO			VI			Vidriat verd
AA	2	14003	VO	GIB	TO	AO			VI			Vidriat verd
AA	1	14003	VO	PAT	TO	AO			VI			Vidriat verd
AA	2	14103	VO	PDA	TO	AO	PI		VI	VI		
AA	1	14103	VO	PDA	TO	AO	PI		VI	VI		Decoració en volutes
AA	1	14103	FO	ESC	TO	AO	PI		VI	VI		
AA	1	14103	NA	EOR	TO	AO	PI		VI	VI	Primera meitat XVII	
AA	1	14103	PS	EOR	TO	AO	PI		VI	VI	Primera meitat XVII	Orla de circumferència concèntriques

AA A MA BA A

AA MA AA

Decorac Acabat

ra la ra o cnica a ta int t int t ronolo a b eracion

AA	1	14103	SN	FIN	TO	AO	PI		VI	VI		
AA	1	14119	SN	PDA	TO	AO	PI		VI	VI		
AA	1	14103	FO	ESC	TO	AO	PI		VI	VI		
AA	1	14103	VO	ESC	TO	AO	PI		VI	VI		Decoració salsitxa triple
AA	1	14103	FO	PAT	TO	AO	PI		VI	VI		Decoració en blau i grog. Decoració motiu central figura humana: lust de perfil
AA	1	14102	VO	FIN	TO	AO	PI		VI	VI		Decoració amb làfies
AA	1	14252	VO	PTL	TO	AO	PI			VI		
AA	1	14200	SN	FIN	TO	AO	PI	PI	VI	VI		
AA	2	14103	NA	FIN	TO	AO				VI		Vidriat verd
AA	1	14103	FO	FIN	TO	AO			VI	VI		Vidriat verd

AA A MA BA A

AA MA AA

Decoració Acabat
 ra la ra o cnica a ta int t int t ronolo a b eración

1	14013	VO	GIB	TO	AO			VI			Vidriat verd
1	14252	VO	PAT	TO	AO	PI		VI		Segle XIV	
1	14128	SN	FIN	TO	AO	PI		VI	VI	Segle XIV-XV	
1	14128	FO	FIN	TO	AO	PI		VI	VI	Segle XIV-XV	Motiu central am motiu radial
4	14102	FO	FIN	TO	AO	PI		VI		Segle XV	
1	14102	FO	FIN	TO	AO	PI		VI		Segle XV	
1	14102	VO	ESC	TO	AO	PI		VI		Segle XV	
1	14102	FO	SEV	TO	AO	PI		VI		Segle XV	Decoració am motius vegetals
1	14003	SN	MOR	TO	AO			VI	VI		Vidriat verd
1	14003	NA	FIN	TO	AO			VI			Vidriat verd

AA A MA BA A

AA MA AA

Decorac Acabat
 ra la ra o cnica a ta int t int t ronolo a b erac on

1	14003	VO	FIN	TO	AO			VI			Vidriat verd
1	14100	NA	EOR	TO	AO			VI	VI		
1	14211	FO	FIN	TO	AO	PI	PI	VI	VI		
1	14200	FO	ESC	TO	AO	PI	PI	VI	VI	Segle XVI	Decoración am motius geom trics i florals
2	14200	FO	FIN	TO	AO	PI	PI	VI	VI	Segle XVI	
1	14200	VO	PDA	TO	AO	PI	PI	VI	VI	Segle XVI	
1	14100	SN	FIN	TO	AO			VI	VI		
1	14252	SN	FIN	TO	AO	PI		VI		Finals segle XIII- XIV	
1	14250	FO	FIN	TO	AO	PI		VI			
1	14003	SN	FIN	TO	AO			VI			Vidriat marró

AA A MA BA A

AA MA AA

Decorac Acabat
 ra la ra o cnica a ta int t int t ronolo a b erac ion

1	14003	SN	FIN	TO	AO			VI	VI		Vidriat marró
1	14003	SN	FIN	TO	AO			VI			Vidriat verd
1	14003	SN	FIN	TO	AO			VI	VI		Vidriat verd
1	14003	NA	FIN	TO	AO				VI		Vidriat verd
1	14100	SN	FIN	TO	AO			VI	VI		
2	14102	SN	FIN	TO	AO	PI		VI	VI		
1	14102	FO	FIN	TO	AO	PI		VI		Segle XV	Motiu vegetal en forma de creu
1	14102	FO	SEV	TO	AO	PI		VI			
1	14200	SN	ESC	TO	AO	PI	PI	VI	VI	Segle XVI	Decoració interior graella i exterior línies concntriques.
1	20005	BAL		FS							Bala de fusell, de 16 mm.

00A0A00A000000 0000 00 00MA00000000 00000000BA000000A0

000000A00000 MA0000A0A00000000000

0000 0000 0ra0 0la000 0ra000 000o 0cn0ca 0a0ta 0nt0 00t0 0nt0 00t0ronolo0a 0b0er0ac0on0
 0e00 0ecorac00 Acabat00

0000	1	14003	SN	FIN	TO	AO			VI	VI		Vidriat marró
0000	1	14003	AN	FIN	TO	AO			VI	VI		Vidriat marró
0000	1	14103	VO	PDA	TO	AO	PI		VI	VI		Salsitxa do0le
0000	1	14105	VO	PDA	TO	AO	PI		VI	VI		
0000	1	14103	SN	PDA	TO	AO	PI		VI	VI		
0000	1	14126	SN	FIN	TO	AO	PI		VI	VI		
0000	1	14103	SN	FIN	TO	AO	PI		VI	VI	Segle XVIII	
0000	1	14103	SN	FIN	TO	AO	PI		VI	VI		Decoració en 0lau i groc
0000	1	14252	SN	FIN	TO	AO	PI		VI			
0000	1	14250	FO	FIN	TO	AO	PI		VI			

AA A MA BA A

AA MA AA

ee ecorac Acabat
ra la ra o cnca a ta int t int t ronolo a b eracion

1	14006	SN	FIN	TO	AR	VI	VI	Segle XIV	Vidriat verd
2	50036					PI			Conserva pintura a la superfície
	70001								Mostres de morter del parament exterior del aluard i de l'encintat.

□□□ □□□□**M**□□□□**A**□□□ □□□□□□**A**

□□□□□ □**oc**□□**entac**□□ □**lan**□□ □**tr**□**ca**

La informació geogràfica generada en aquest projecte i la cartografia produïda té el següent sistema de referència geogràfica:

Projecció: □□**M** □□**n**□□**er**□□**al** □□**an**□□**er**□□**al** **Mercator**□

Fus: □□□

Datum: □□□□ □□

NOM DEL PROJECTE

Intervenció arqueològica al c/Trafalgar, 80-82 /
 Passeig Lluís Companys, 13-21.
 Codi: 047/13

MUNICIPI

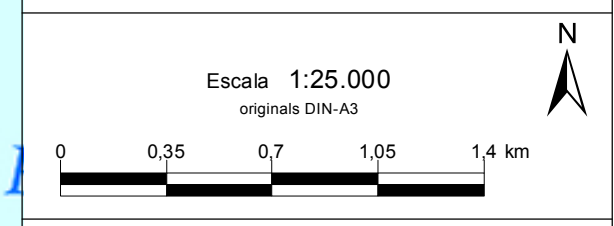
Barcelona

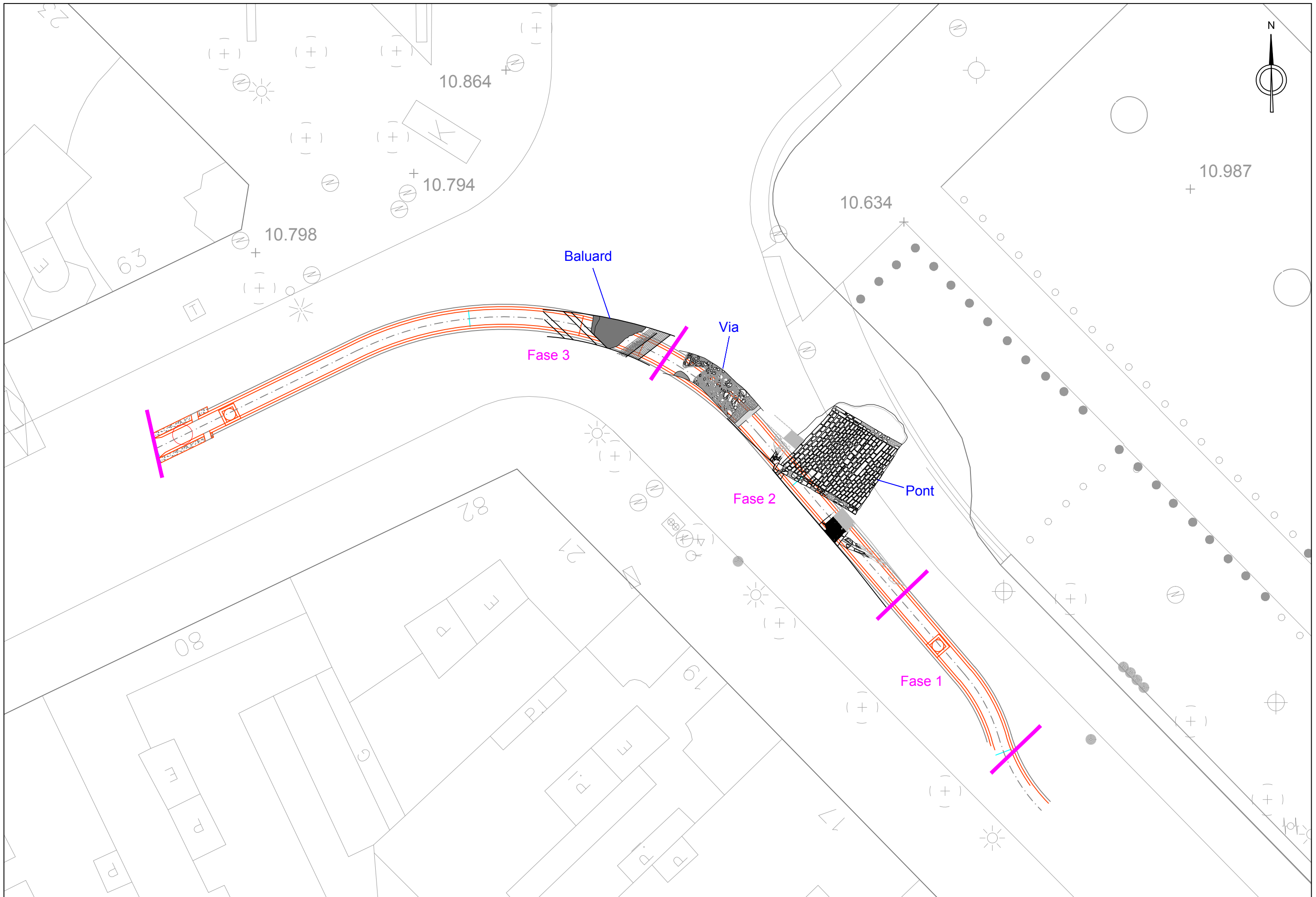
COMARCA

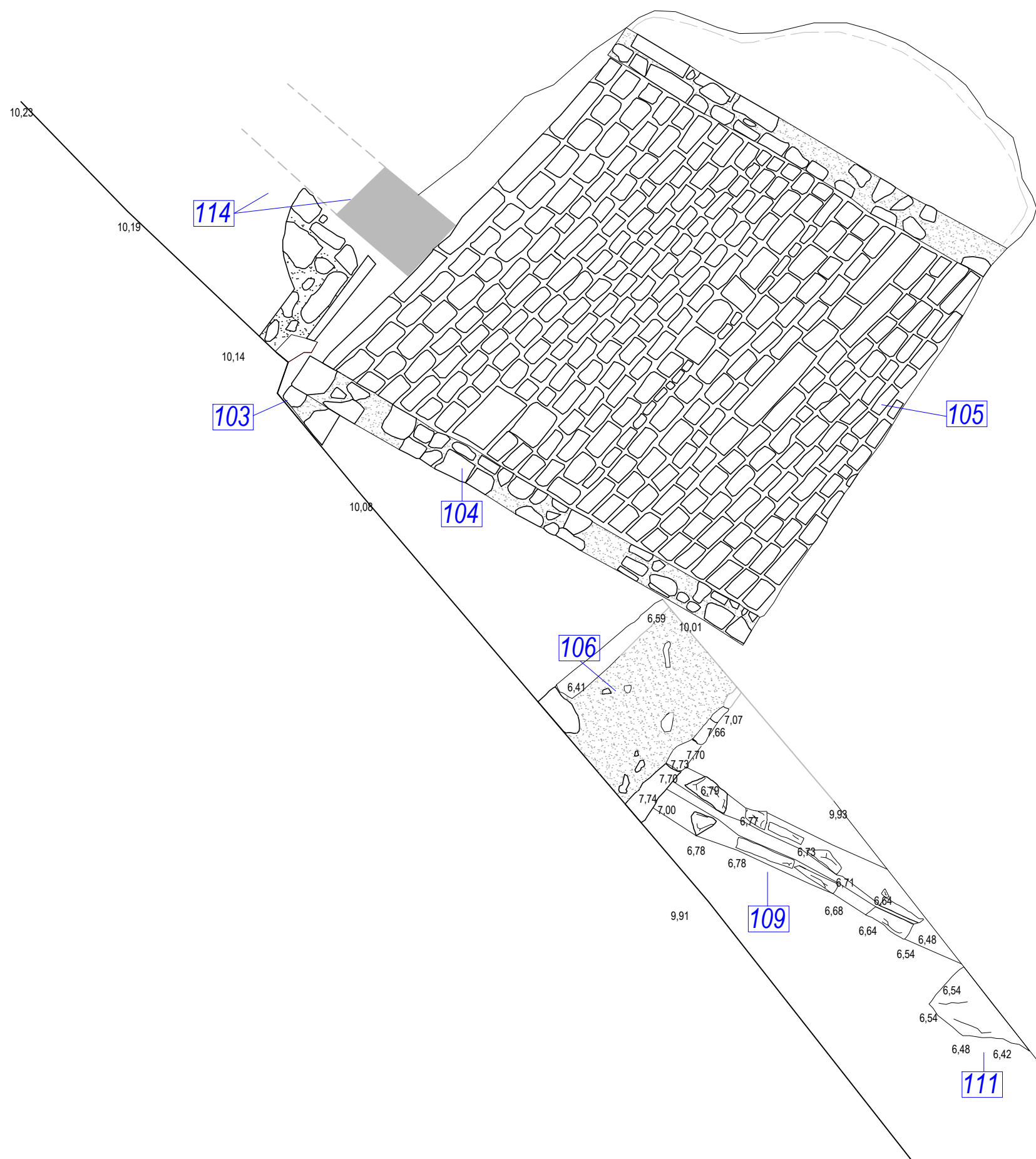
el Barcelonès

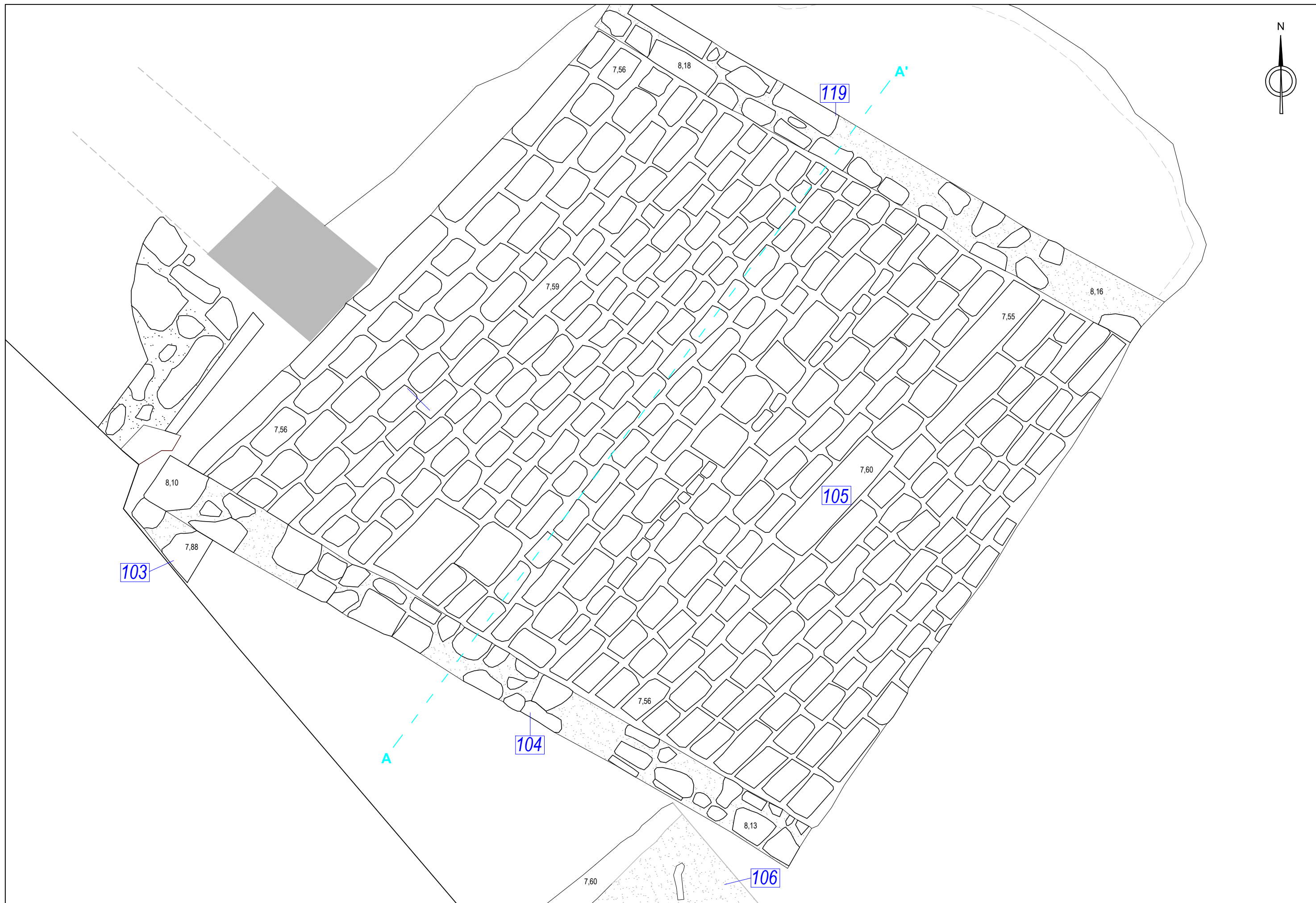
LLEGENDA

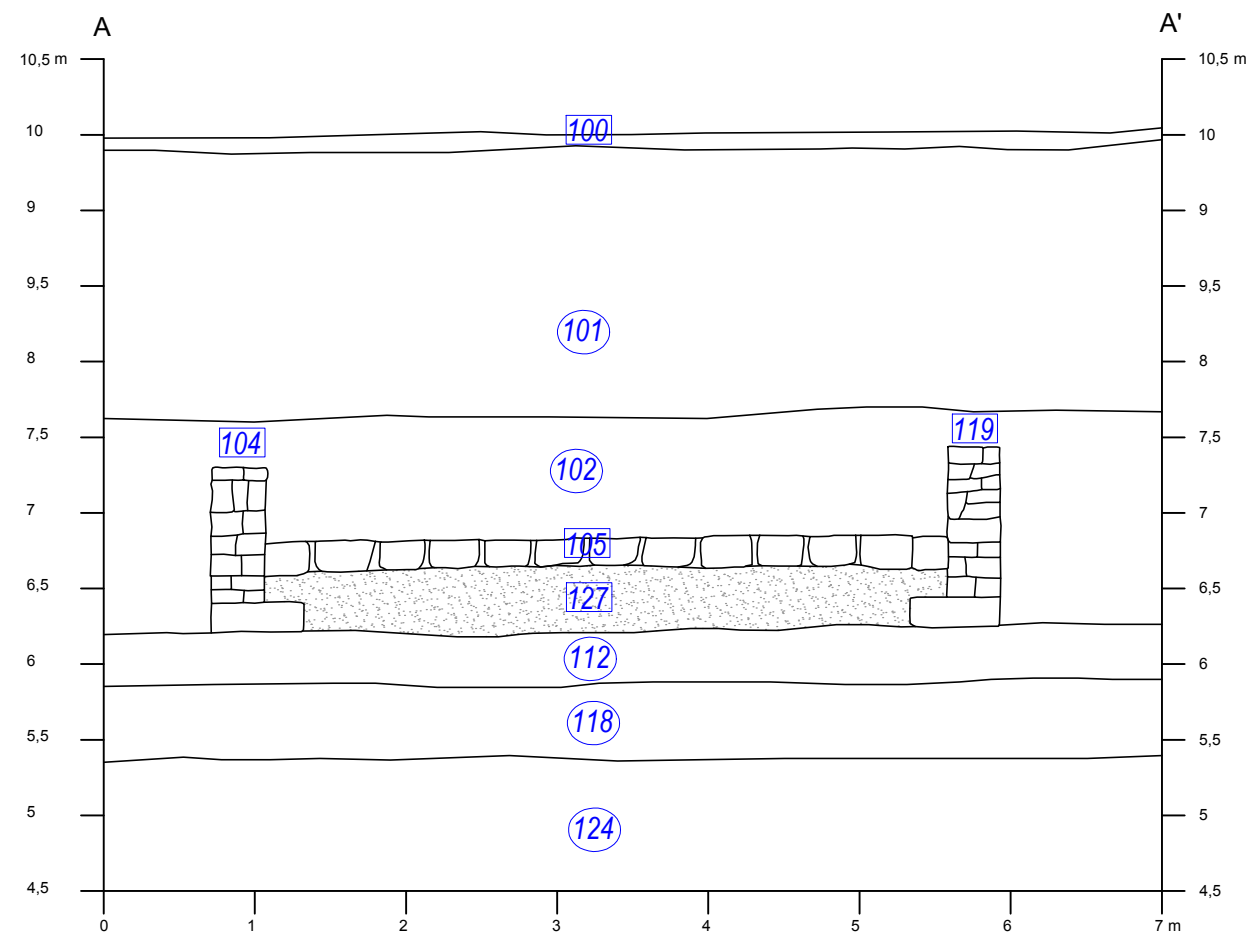
— Límit municipal

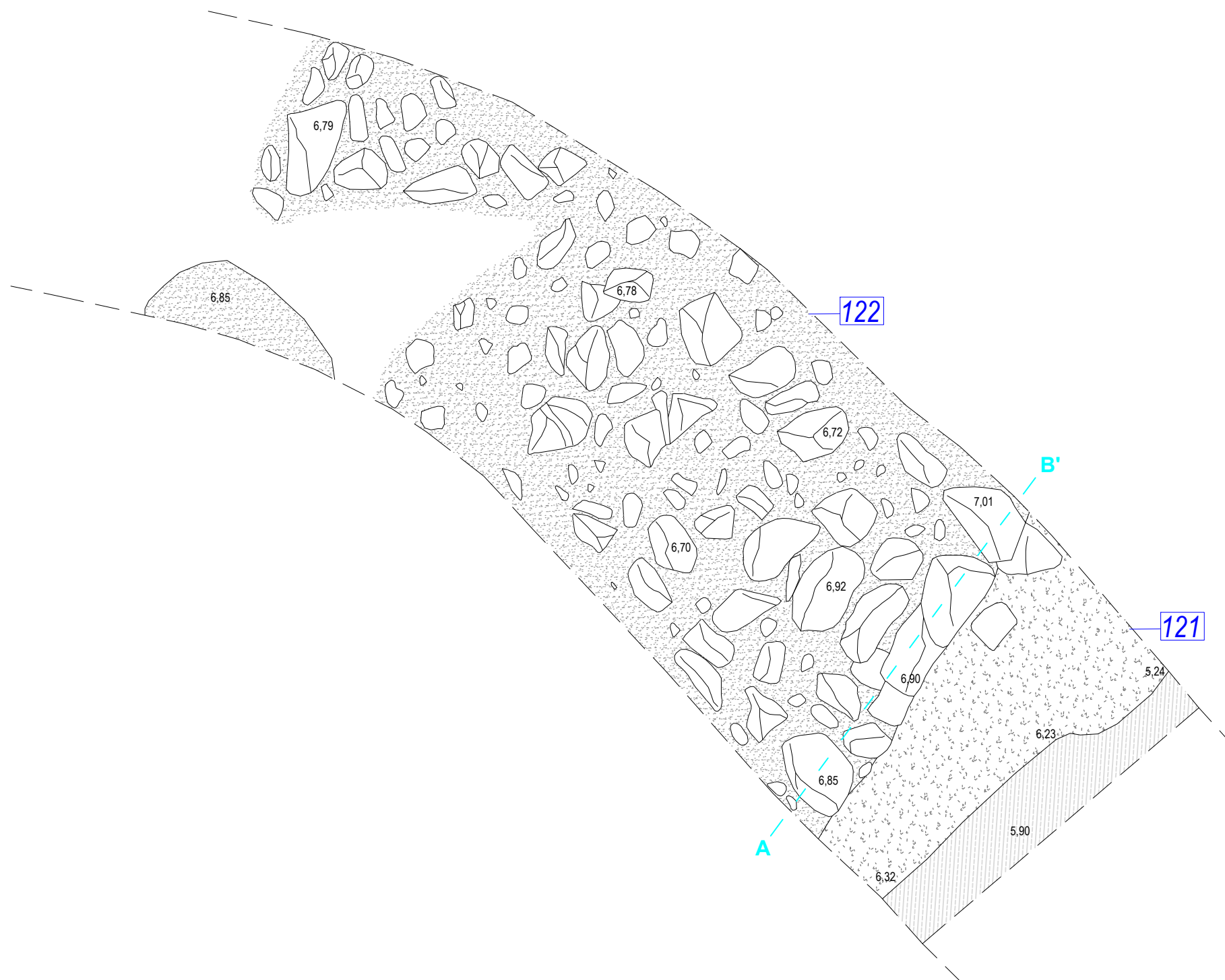

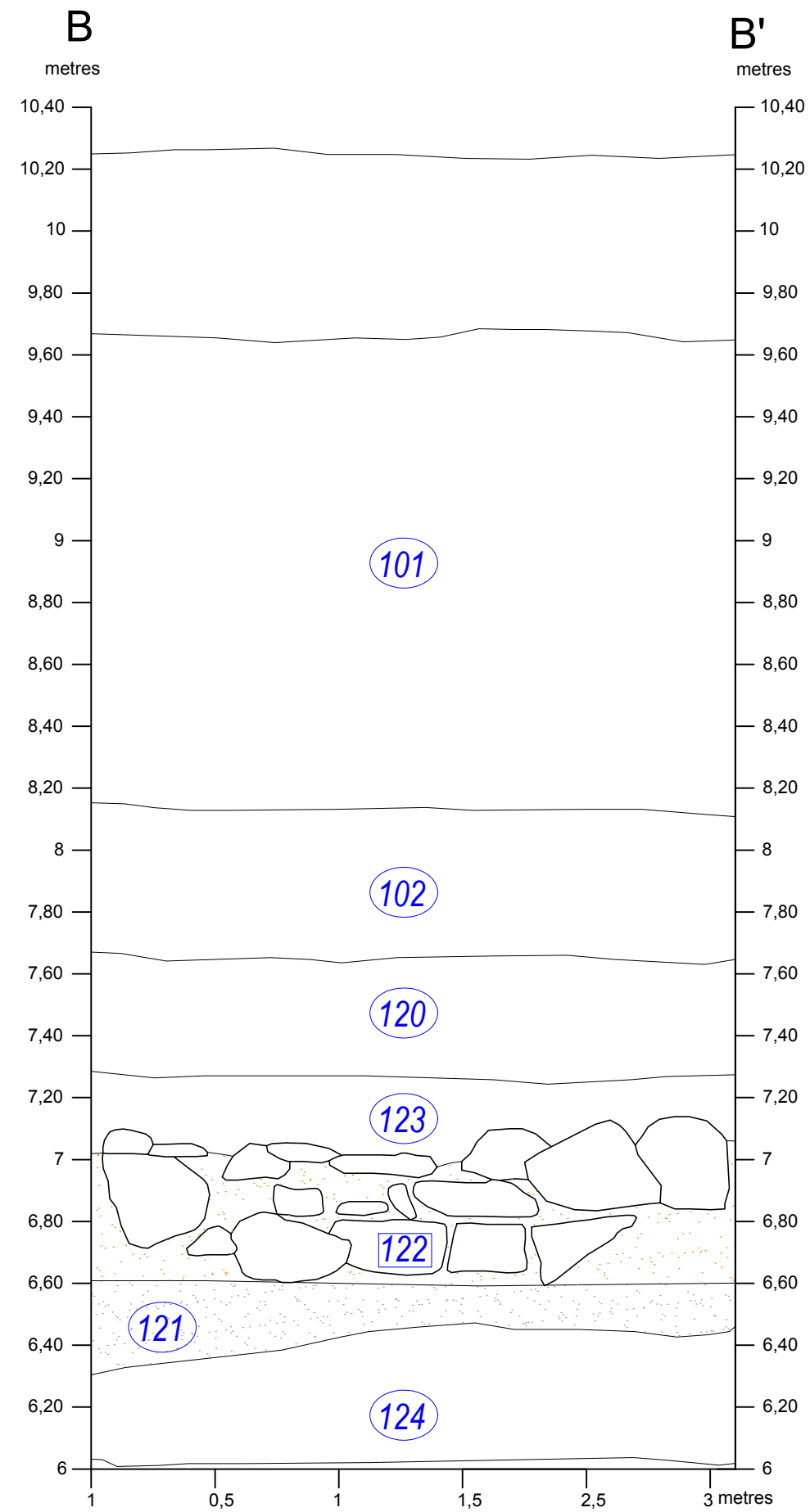

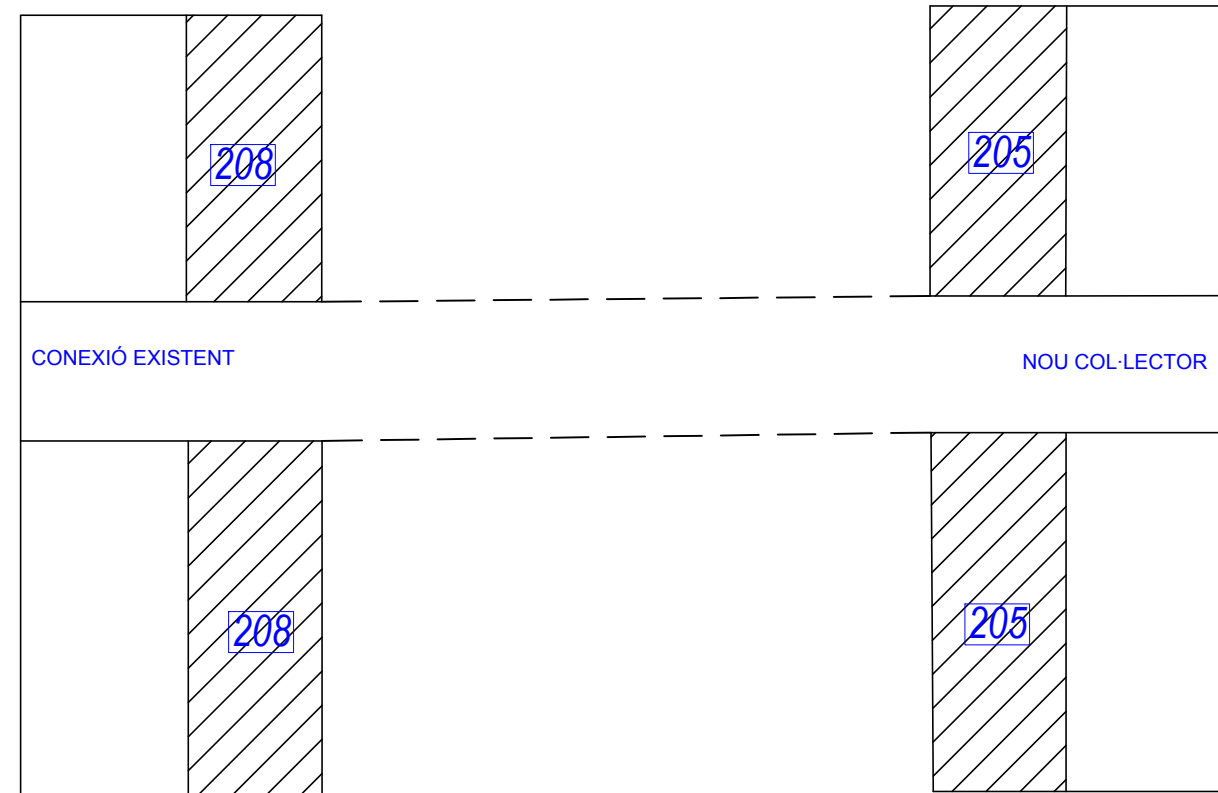

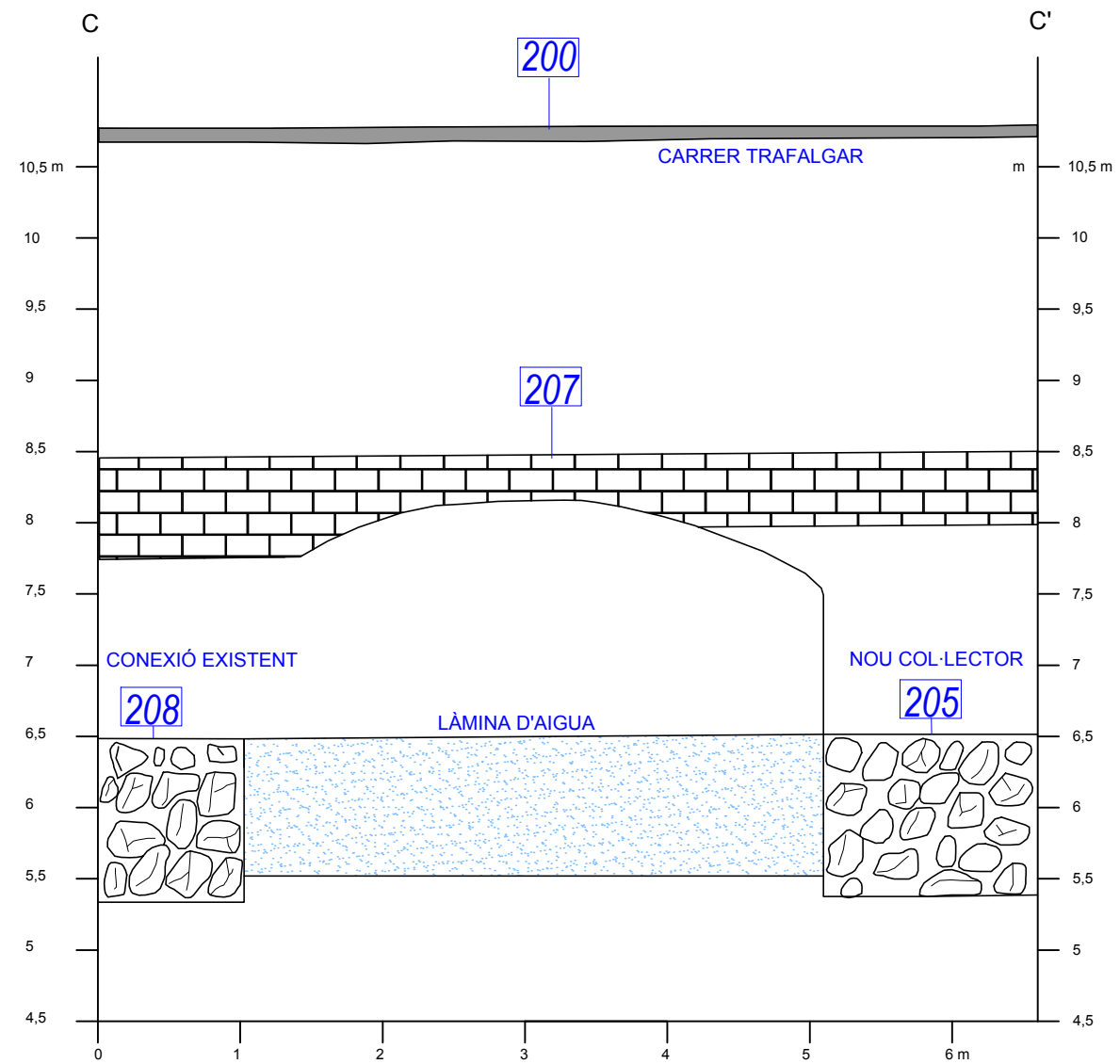

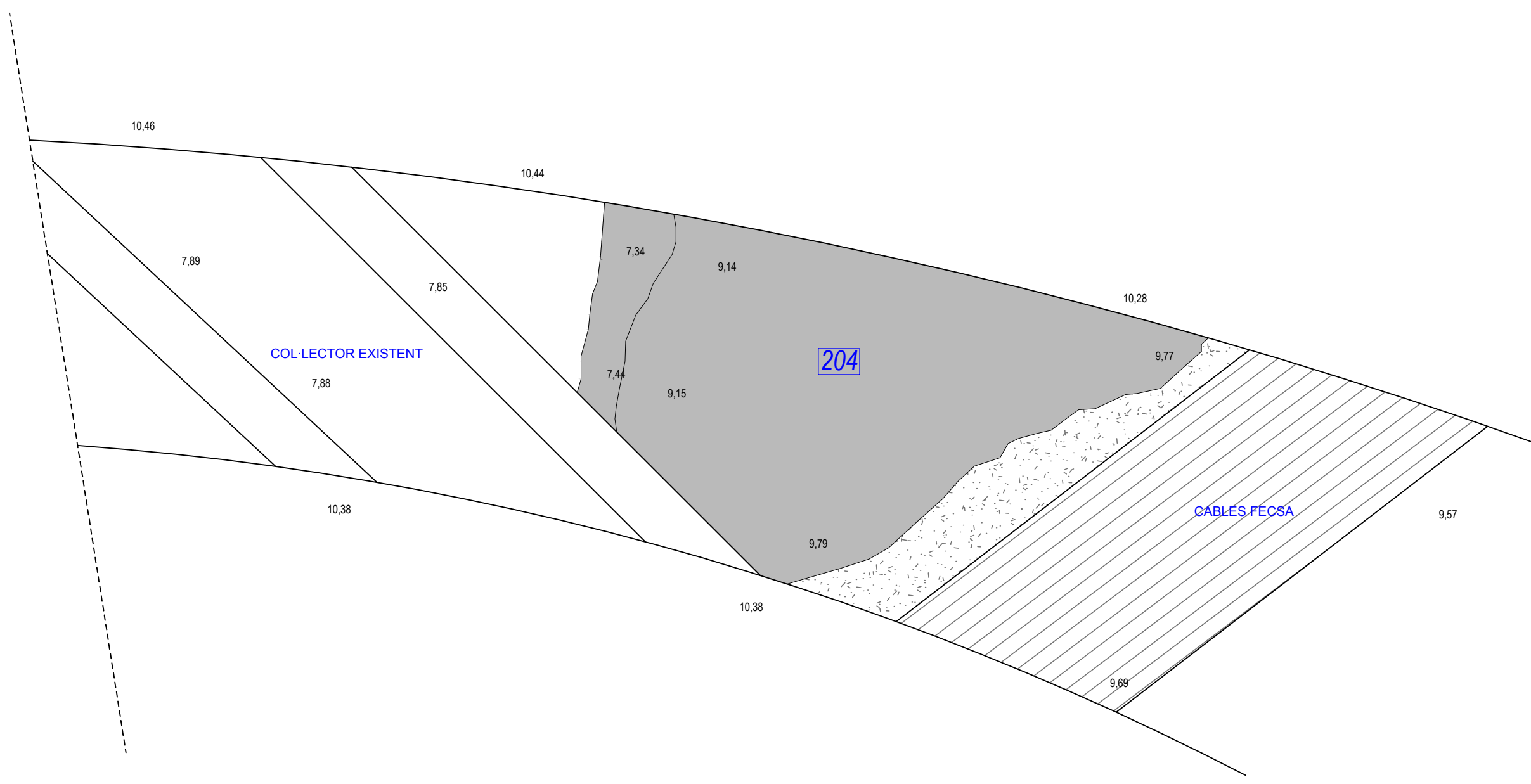

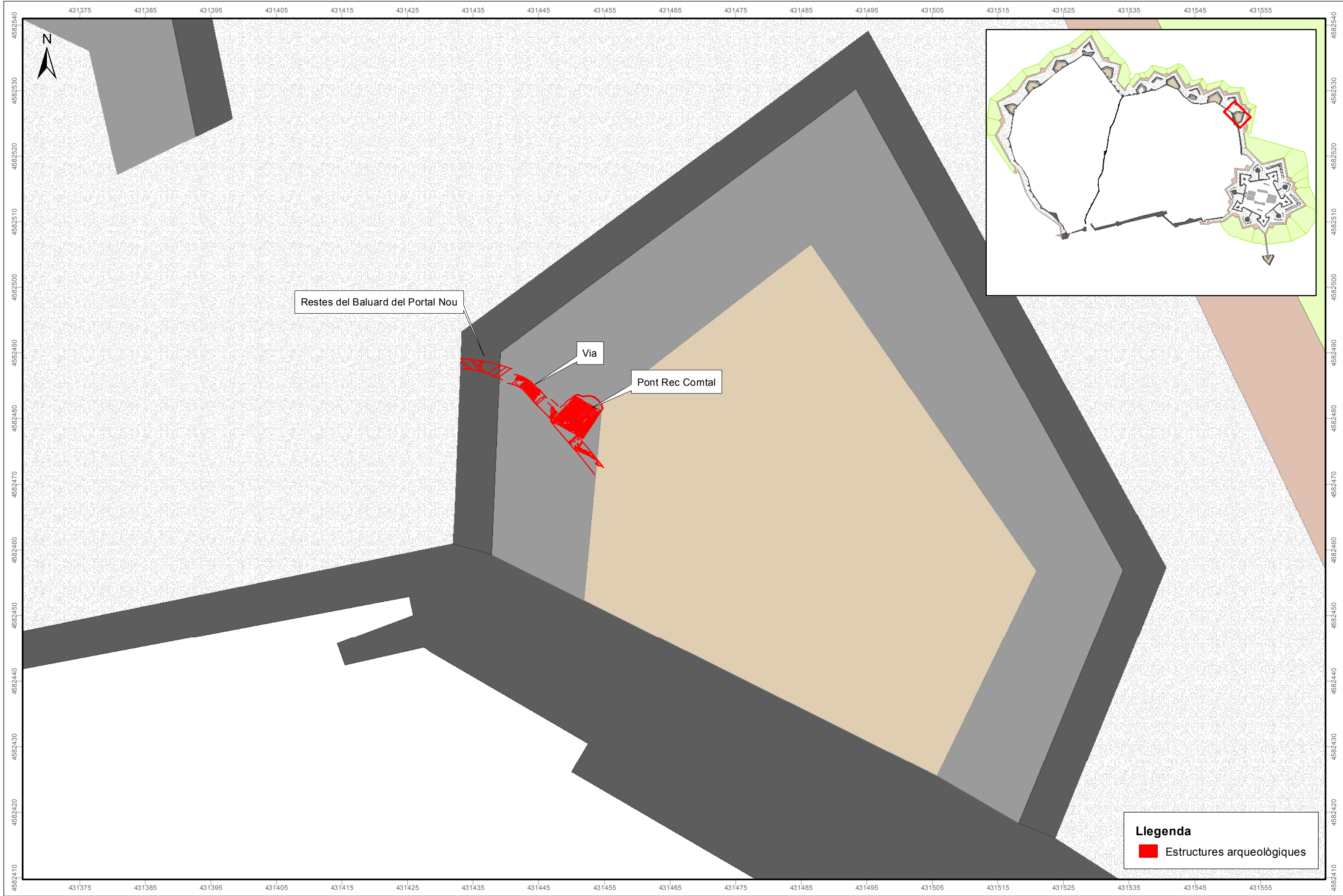

Restes del Baluard del Portal Nou

Via

Pont Rec Comtal

Llegenda

■ Estructures arqueològiques

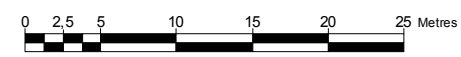

TÍTOL DEL PROJECTE:
Intervenció arqueològica al c/Trafalgar, 80-82 /
Passeig Lluís Companys, 13-21. Codi: 047/13

ARQUEÒLEG:
José M. Espejo Blanco

CARTOGRAFIA:
Alex Moreno

ESCALES:
1:500
original DIN-A3
NUMÉRICA

NOM DEL PLÀNOL:
Estructures arqueològiques amb relació
amb la Muralla de 1714 (Baluard del Portal Nou)

DATA:
maig 2015

PLÀNOL NUM.:
11
FULL 11 DE 11

ocentac fotogràfica

ogràfica Carrer Trafalgar, vist des de l'encreuament amb passeig Lluís Companys.

ogràfica Cruïlla entre el carrer de Trafalgar i passeig Lluís Companys.

□oto□ra□a □□Passeig de Lluís Companys, vist des del punt d'intersecció amb el carrer de Trafalgar.

□oto□ra□a □□Apuntaments a la rasa de la Fase 2, passeig de Lluís Companys.

☐ foto ☐ ra ☐ a ☐ ☐ Rebaix de la solera del col·lector existent al passeig Lluís Companys.

☐ foto ☐ ra ☐ a ☐ ☐ Procés de rebaix de la solera del col·lector existent al passeig Lluís Companys fins arribat a la cota requerida.

Foto 10 Rebaix de la solera del col·lector existent al passeig Lluís Companys finalitzat.

Foto 11 Reconstrucció de la nova solera a l'antic col·lector existent al passeig Lluís Companys.

foto 1a Troballa del mur lateral sud-oest (UE 104) del pont UE 123.

foto 1b Neteja manual del sediment que amortitzava el pont UE 123.

Imatge fotogràfica del procés de neteja del pont UE 123.

Imatge fotogràfica de la vista per sota del pont, amb la volta superior de l'estructura i el rebliment de terra de l'extrem nord-est.

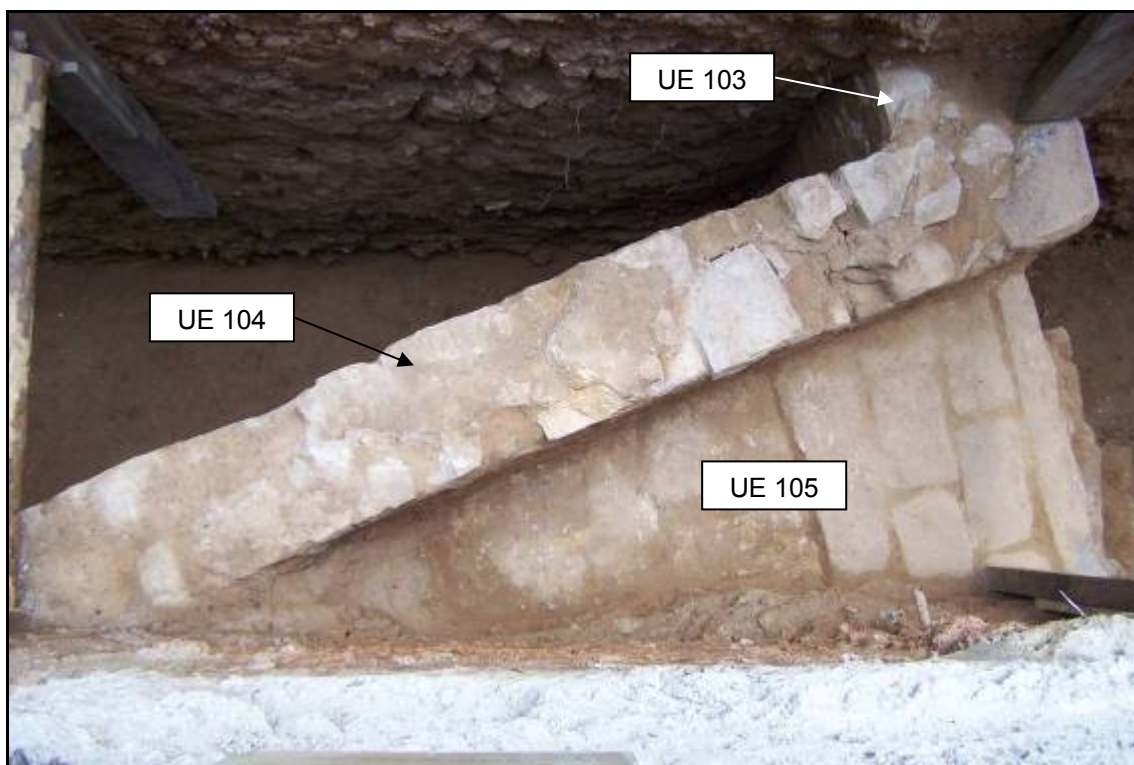

Foto a Exhumació de les llambordes (UE 105) de la pavimentació del pont.

Foto a Senyalització amb cordell blau de la part afectada del pont per les obres.

Foto 123 Desenterrament amb màquina giratòria del pont en la seva totalitat.

Foto 124 Neteja manual final del pont UE 123.

foto a Vista des del costat sud-oest del pont netejat en la seva totalitat.

foto b Vista zenital del pont netejat en la seva totalitat.

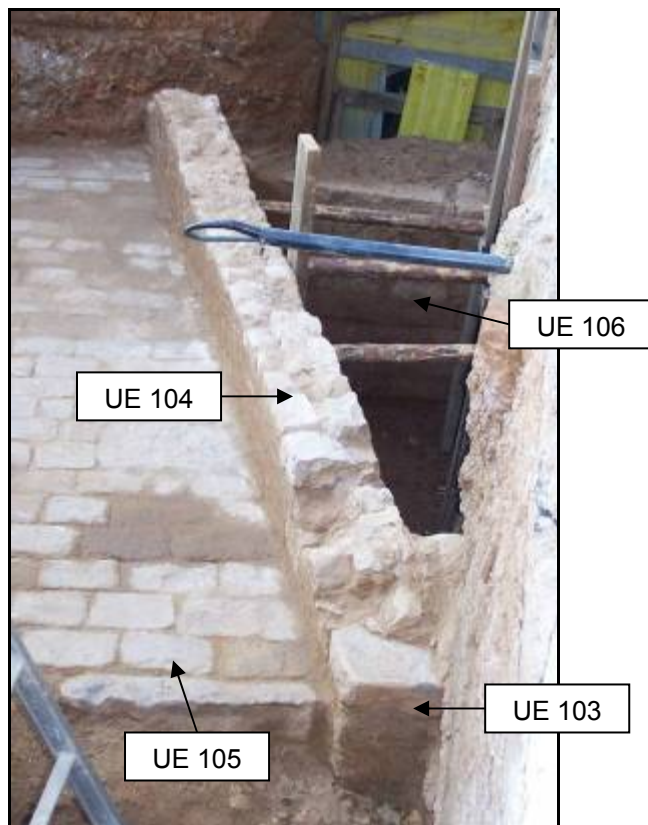

Foto a Murs UE 103, 104, 106 i paviment UE 105.

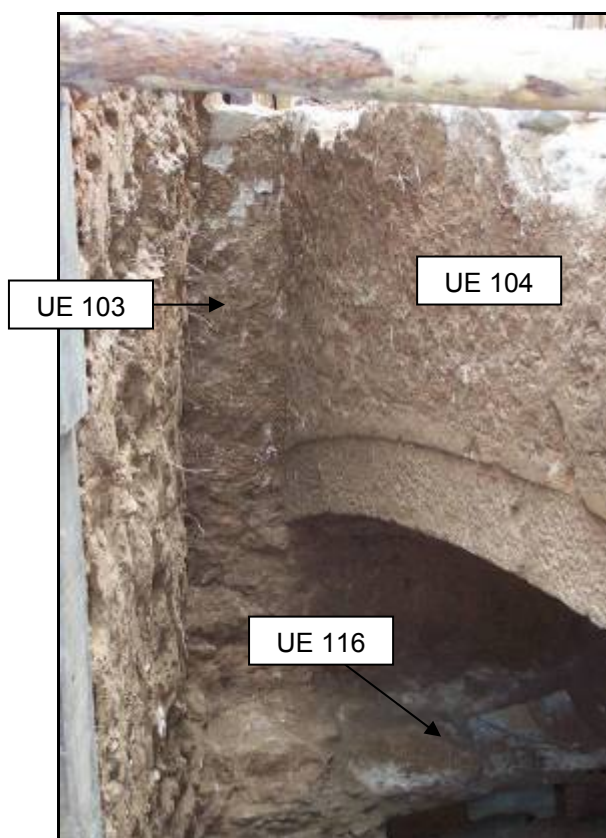

Foto b Unió del mur UE 103 amb l'arc del pont, UE 104.

Foto a Troballa del mur UE 106.

Foto b Alçat de la UE 106.

Figura 125. Unió del mur UE 106 amb l'arc del pont, UE 104.

Figura 126. Vista zenital de la paret lateral nord-est (UE 119) del pont.

foto 11a Paret lateral nord-est (UE 119) del pont.

foto 11a Arrebossat de calç al mur UE 104.

Imatge 01 Empremtes de la cintra de fusta emprada en la construcció de la volta del pont amb les seves dovelles.

Imatge 02 Canalitzacions d'un sistema de recollida d'aigües pluvials i/o petites rieres de la zona per a evitar inundacions sota el pont.

foto 1a Vista general de la canalització UE 116 sota el pont.

foto 1a Interior de la canalització UE 116.

Foto a Vista exterior de la canalització UE 114, just en el tall de la rasa del col·lector.

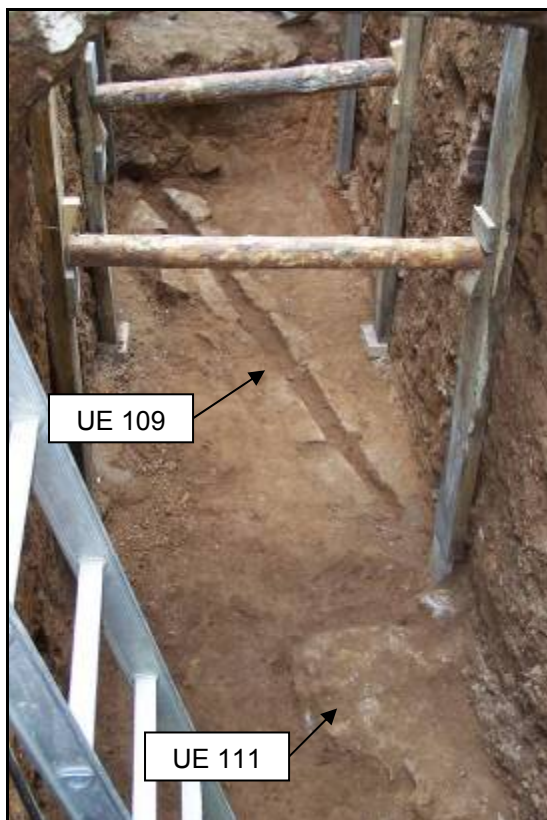
Foto b Vista zenital de la canalització UE 109 durant el procés d'excavació.

Foto 10a Alçat exterior de la canalització UE 109.

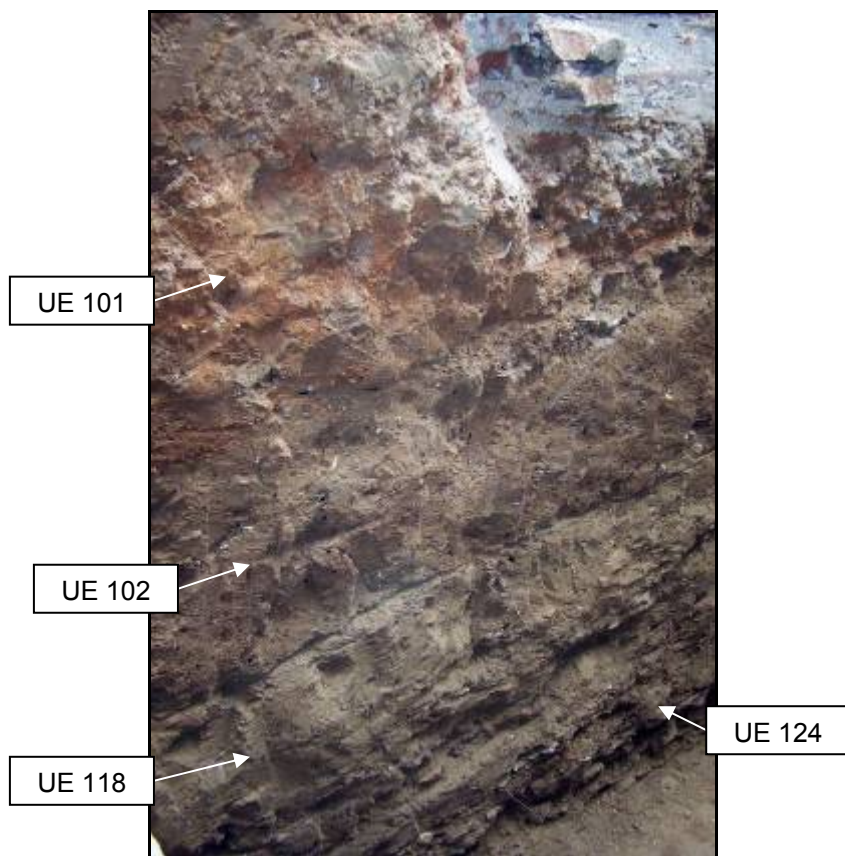
Foto 10a Solera de la UE 109.

Imatge 10. Estructures UE 109 i UE 111 en el procés d'exhumació.

Imatge 11. Fragment de mur UE 109.

o t o r a a Estratigrafia del sector del pont UE 126, a la Fase 2.

o t o r a a Detall d l e s t r a t (UE 102) d a m o r t i z a c i o n d e l p o n t.

Imatge fotogràfica Desmuntatge amb talladora radial de la part del pont UE 126 afectada.

Imatge fotogràfica Extracció manual de les llambordes del pont per injectar morter a la part inferior.

Imatge 1 Foradament mecànic en els tres espais buits de la pavimentació del pont.

Imatge 2 Finalització dels treballs de foradament en el pont.

foto 1a detall d'un dels forats efectuats sobre la pavimentació del pont.

foto 2a Encofrat del lateral de l'arcada sud-oest del pont per contenir el morter.

□oto□ra□a □□□Protecció de la pavimentació del pont abans de la injecció del morter.

□oto□ra□a □□□Reposició manual de les llambordes extreteres del pont.

001010111 Revisió de les llambordes finalitzada.

001010111 Retirada dels encofrats laterals del pont després de la injecció del morter.

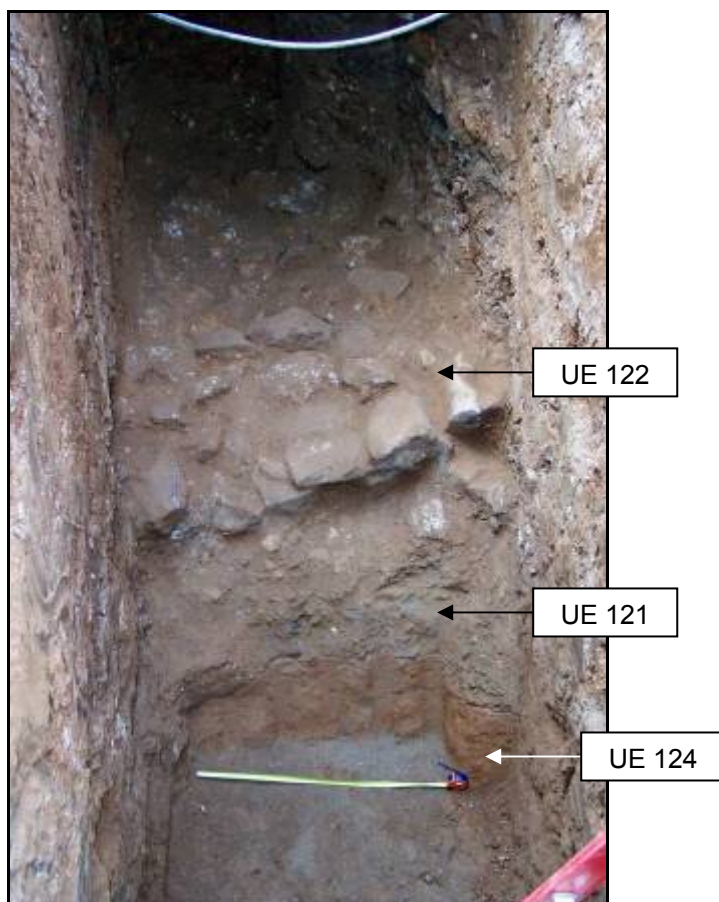
foto **ra** **ta** **ta** **ta** Col·locació del geotèxtil per protegir el pont abans del seu cobriment final amb terra.

foto **ra** **ta** **ta** **ta** Aportació de sauló per cobrir el pont a sobre del geotèxtil.

□oto□ra□a □□□Repartiment manual del sauló per tota la superfície del pont.

□oto□ra□a □□□Tram de calçada (UE 122), amb nivell de sustentació (UE 121) i estrat d'argiles (UE 124).

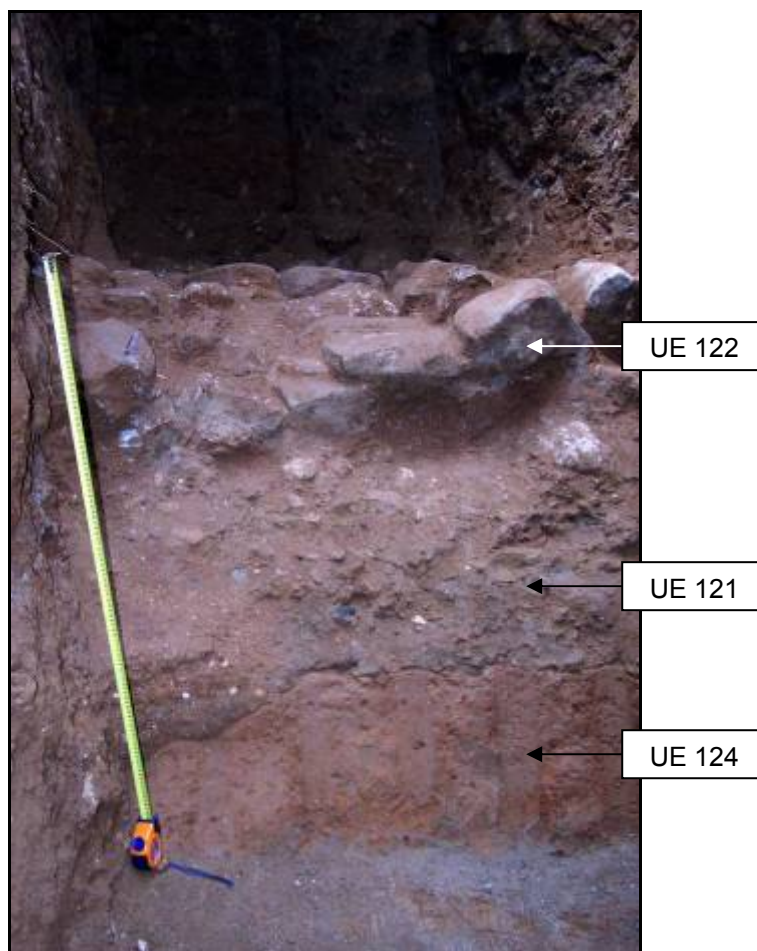

Figura 10. Vista en secció de la calçada (UE 122) amb nivell de sustentació (UE 121) i estrat d'argiles (UE 124).

Figura 11. Vista zenital de la calçada (UE 122).

Foto 1a Vista zenital de tram de calçada romana, intervenció del carrer Hospital 140-142 (Fotografia de Vanesa TRIAY, 2010).

Foto 1a Restes de calçada UE 122 del costat oest.

□oto□ra□a □□□Detall de les restes de calçada UE 122 del costat oest.

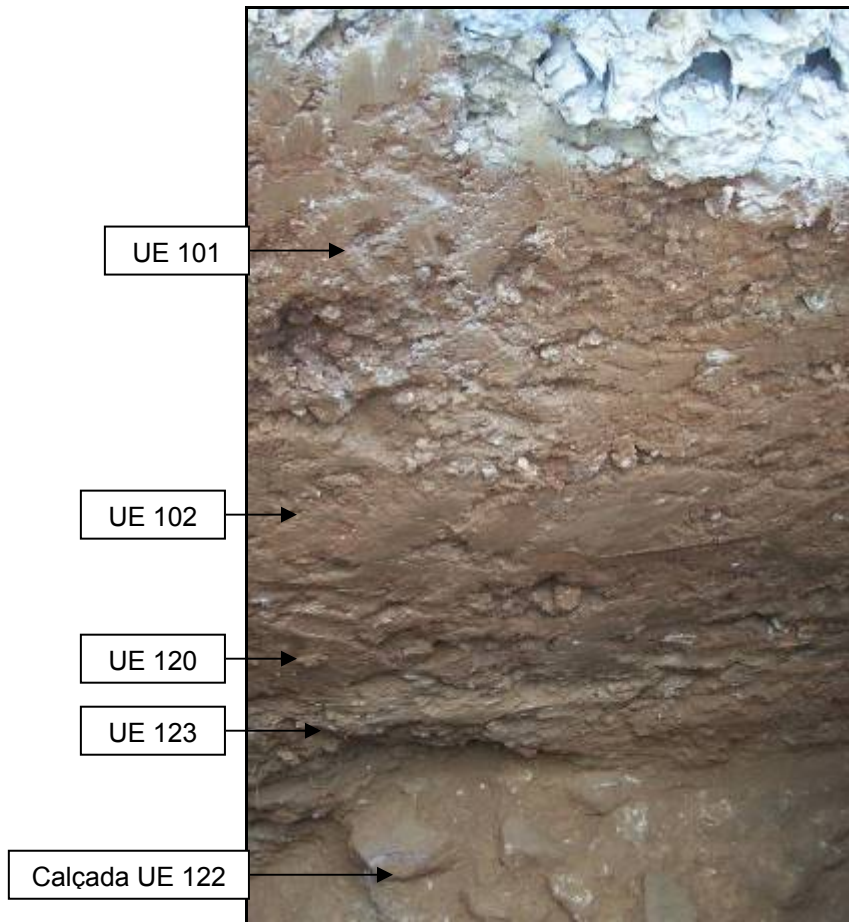
□oto□ra□a □□□Desmuntatge manual de la calçada UE 122.

foto 1a Nivell de preparació UE 121 després de l'extracció de les pedres de la calçada UE 122.

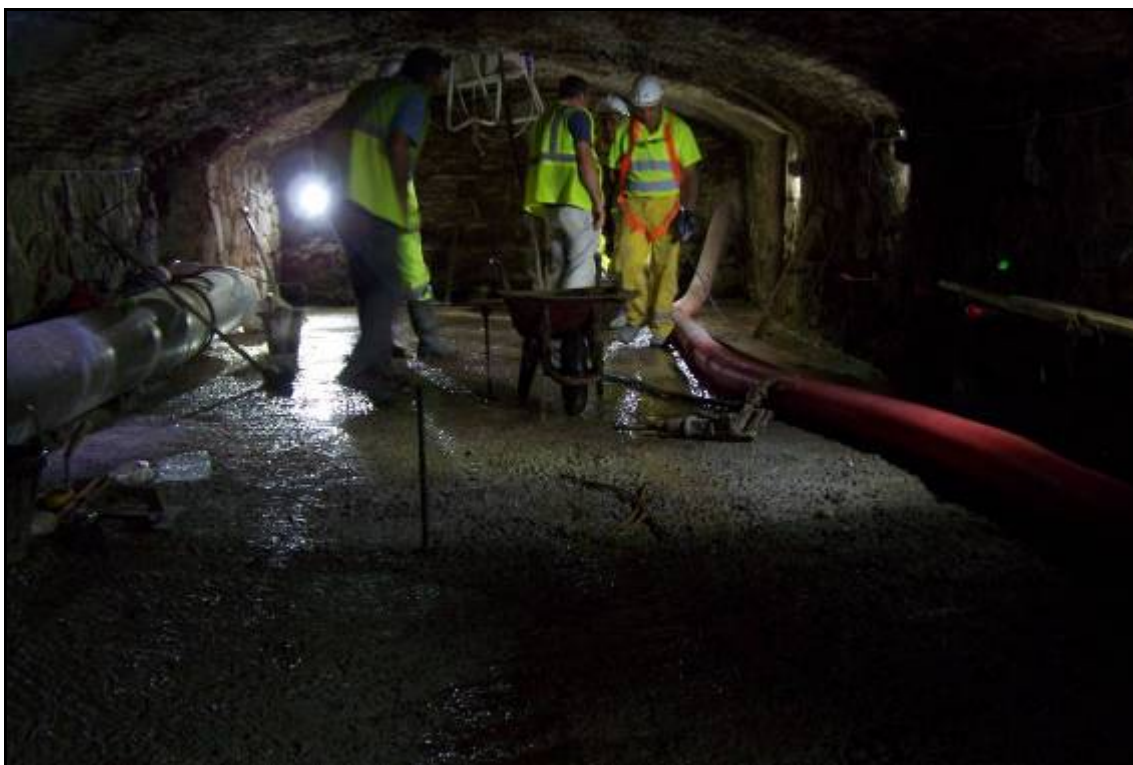
foto 1a Nivell d'argiles (UE 124) després de l'extracció de la preparació (UE 121) de la calçada.

0634 Fotografia Estratigrafia del sector de la calçada UE 122, a la Fase 2.

0635 Fotografia Preparació per formigonar la solera del Rec després de la neteja d'aquest tram.

ofoofa Treballs de formigonat de la nova solera del Rec.

ofoofa Interior del Rec mirant en direcció cap al sud-est (abans de la neteja).

foto 1a Alçat de la paret del Rec (UE 205), obrada amb pedres de grandària irregular molt bé perfilada, unides amb morter de calç blanc.

foto 1a Banqueta del Rec.

□oto□ra□a □□□Extrem nord-oest del Rec, tapiat a pocs metres del punt on s'havia fet el pou d'accés a l'interior.

□oto□ra□a □□□Paret del costat oest del Rec (208), perforada per a la connexió amb el col·lector que baixa des del carrer de Trafalgar.

foto 1a Paret externa del Rec (UE 205).

foto 1a Marca prèvia de la perforació que es va fer a la paret del Rec per unir-lo amb el nou col·lector.

0000000000 Paret del Rec (UE 205) perforada, amb la connexió del nou col·lector.

0000000000 Gir cap a l'oest del Rec, a través d'una petita canalització.

□oto□ra□a □□□Trepanació de la paret del Rec per a poder ficar el ternal i permetre arrossegar els blocs de formigó del nou col·lector dins de la rasa.

□oto□ra□a □□□Testimoni de la trepanació que confirma els 1'6 metres de grossor de la paret del Rec UE 205.

o r a Col·locació dels blocs de formigó del nou col·lector a dins de la rasa.

o r a Forat que va delatar la presència del Rec al solar on s'ha de construir el nou hotel.

foto **ra** **a** Ubicació del pas del Rec, per sota d'aquesta finca del passatge de Sant Benet.

foto **ra** **a** Detall de la base de l'edifici on s'observa l'arc de descarrega de la coberta del Rec que passa per sota.

foto 1a Pou d'accés obert a la coberta del Rec.

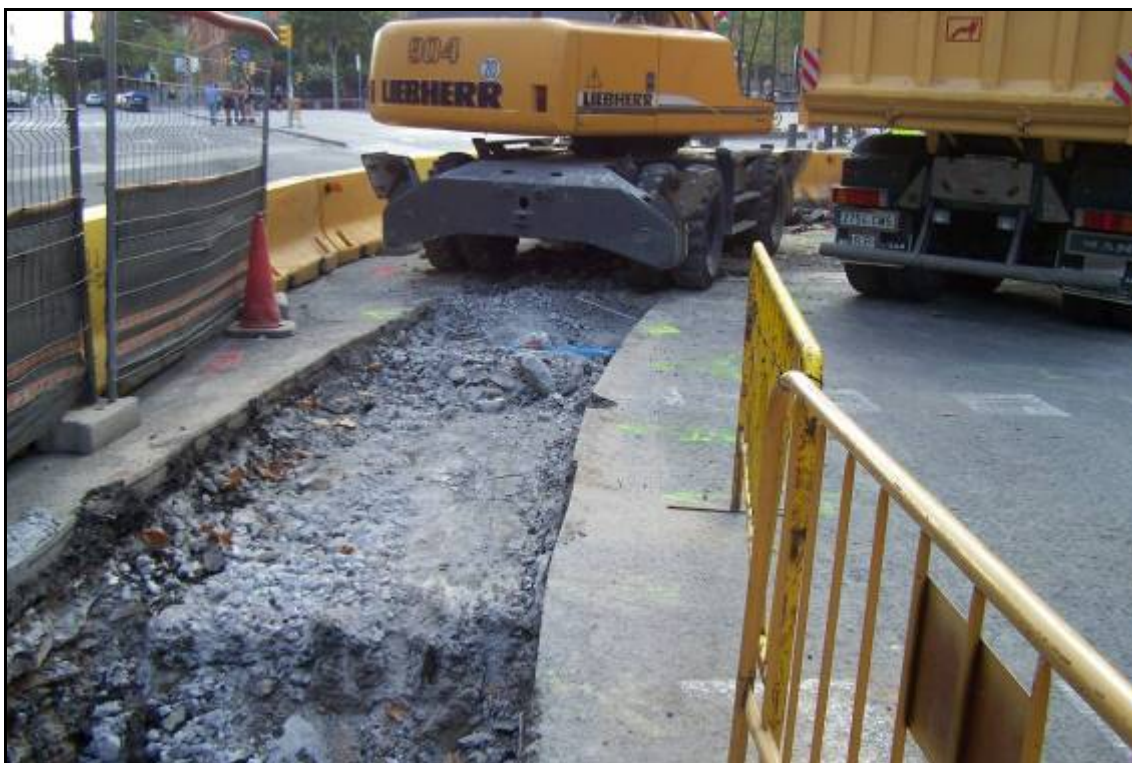
foto 1a Entrada del pou d'accés al Rec ja terminat, amb la finca al costat.

Foto 1a Interior del Rec, en direcció sud-est, vers el carrer del Rec Comtal.

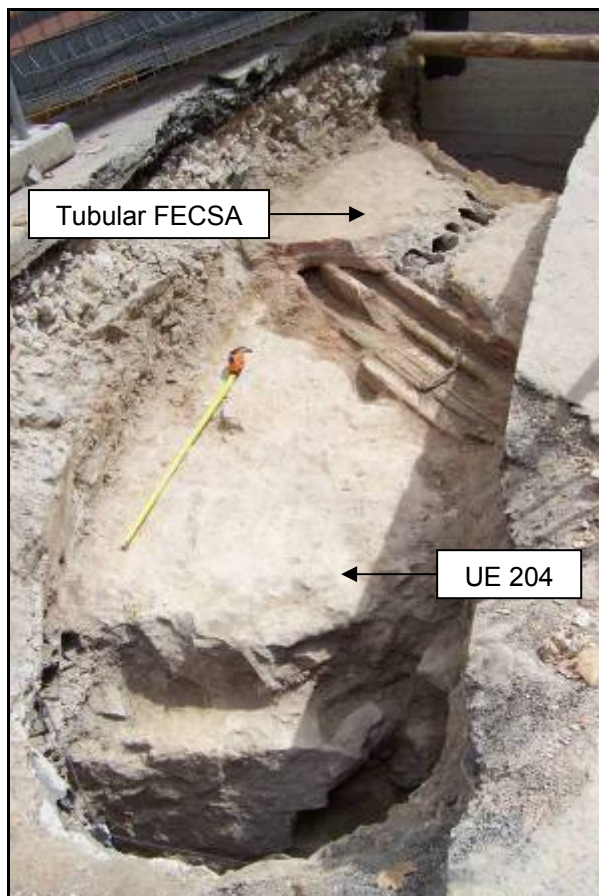
Foto 2a Interior del Rec, en direcció nord-oest, vers el carrer de Trafalgar, amb les cimentacions de la finca construïda al seu damunt.

□oto□ra□a □□□Tram de corba entre el carrer de Trafalgar i passeig Lluís Companys, on es va trobar el baluard de Portal Nou.

□oto□ra□a □□□Trobada d'un fragment del flanc oest del baluard del Portal Nou.

□foto□ra□a □□□Vista general del baluard (UE 204) i de la tubular de cables de FECSA, que trenca el mur per la cara interna.

□foto□ra□a □□□Vista en secció de la tubular de FECSA trencant el baluard per la part superior.

    Col·lector preexistent en Lluís Companys que trenca el baluard (UE 204).

    Vista del parament del baluard amb les restes d'encintat amb morter acolorit en la junta entre els carreus.

Imatge 101 - Detall del morter acolorit entre les juntures dels carreus del baluard.

Imatge 102 - Vista del rebliment intern del mur del baluard durant el procés de desmuntatge del primer tram d'alçat documentat, i la seva amplada total.

Foto 1a Vista del baluard fins els primers 2'10 metres de potència.

Foto 1a Desmuntatge dels primers 2 metres del mur del baluard.

Foto 1a Rebaix manual dels 1'20 metres que faltaven per a arribar al final de la cota requerida per l'obra.

Foto 1a Alçat inferior de 1'20 metres, després del desmuntatge dels 2'10 metres superiors.

Fotografia Fragment de motllura reaprofitada per a la construcció del baluard.

Fotografia Possible impacte de bala de canó en el parament del baluard.

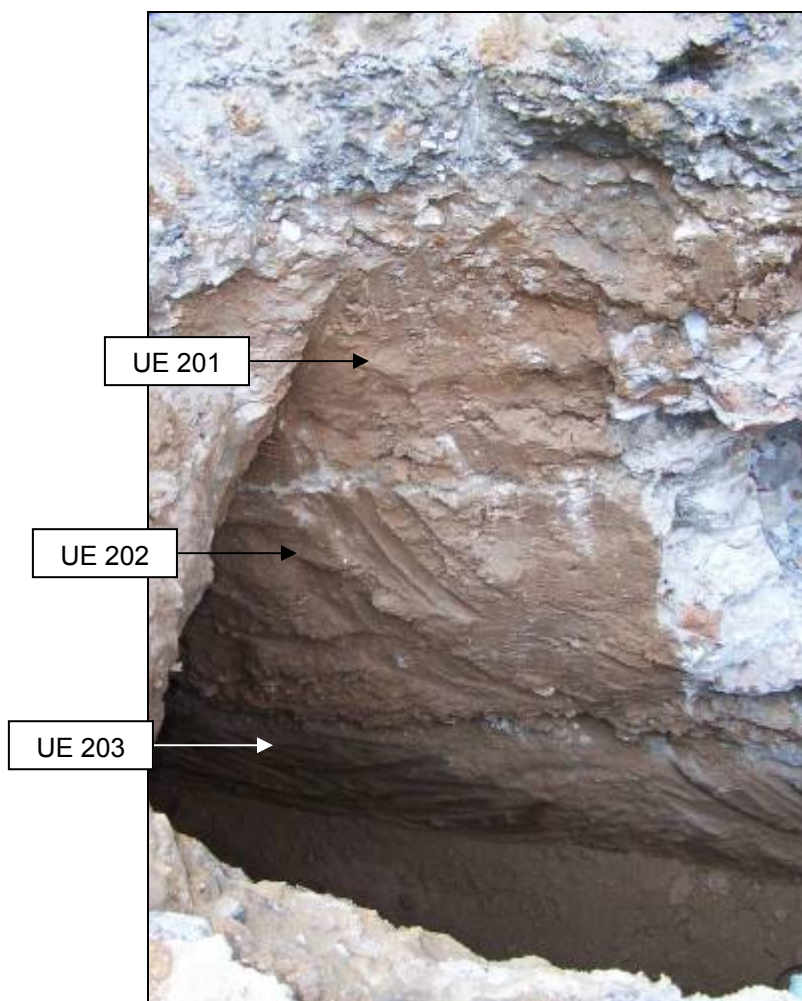

foto a Estratigrafia de la Fase 3, sector del fossat del baluard.